

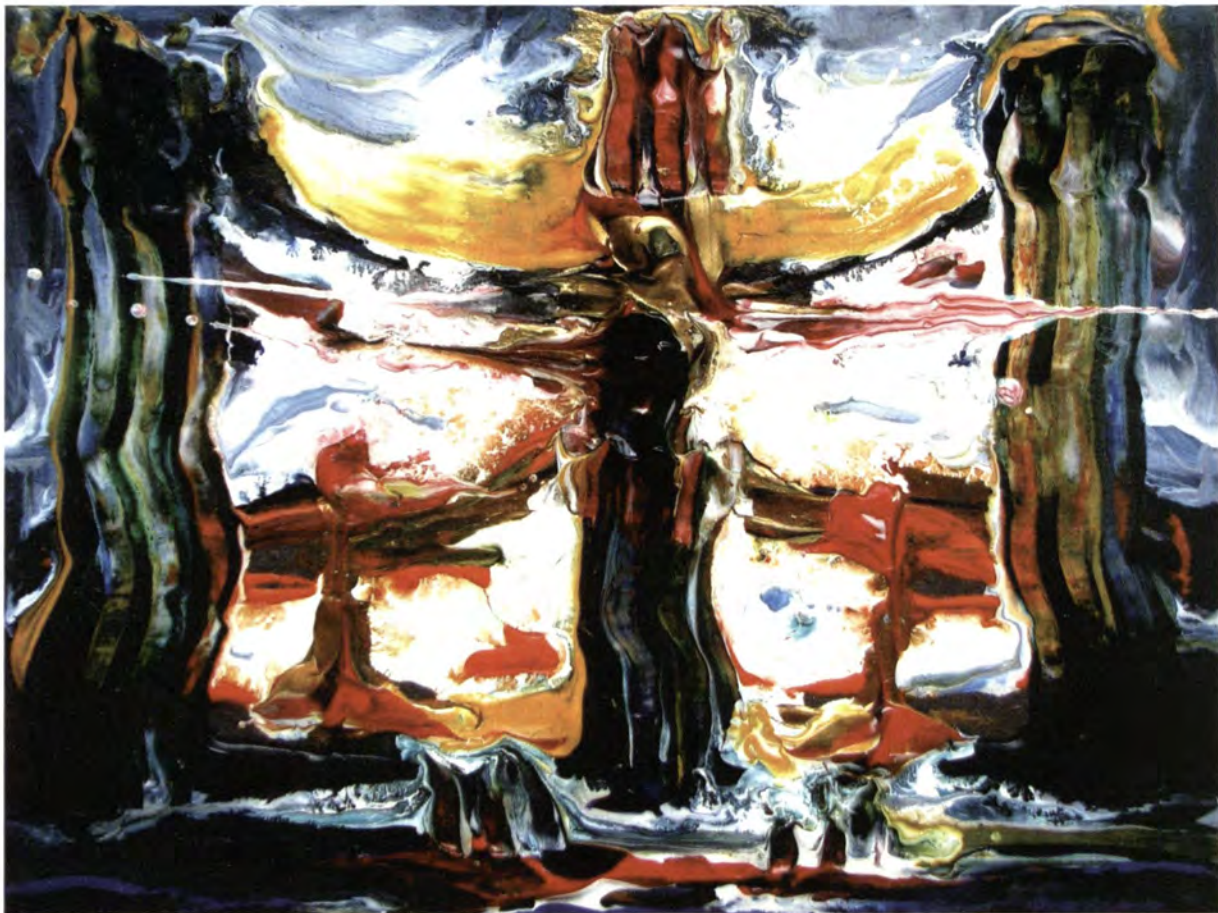
Nr. 1 (30) 2013 m.

ISSN 1822-6221

Prie
Nemunėlio

ROKIŠKIO KRAŠTO KULTŪROS ŽURNALAS

Danas Andriulionis. *Vizija virš gimtinės* (alla prima), 2012 m., drobė, akr., al.

Danas Andriulionis. *Dievo namelis prie Pandėlio* (alla prima), 2012 m., drobė, akr., al.

LEIDĖJAI

Rokiškio rajono savivaldybės
Juozo Keliuočio viešoji biblioteka

Juozo ir Alfonso Keliuočių
palikimo studijų centras

RĖMĖJAI

Spaudos, radijo ir televizijos
rėmimo fondas (*Parama projektui
„Romuvos keliais“ – 18 tūkst. Lt*)

Rokiškio rajono savivaldybė

REDAKcinė KOLEGIJA

Alicija Matiukienė (ats. redaktorė)
Arūnas Augutis
Nida Lungienė
Violeta Melvydienė
Nijolė Šniokienė
Rita Viskaitienė

Leidiniui fotografavo
Albinas Kuliešis
prozvilgsnis@yahoo.com

Nepriklausomybės a. 16
LT-42117 Rokiškis
www.rokiskis.rvb.lt
www.keliuociucentras.rvb.lt
El. paštas alicijam@rokiskis.rvb.lt
Telefonas 8 458 51502
Faksas 8 458 52656

Pirmajame žurnalo viršelyje –
Unikali, Tyzenhauzų laikus menanti
Ažuolų gatvė Rokiškyje
Ketvirtajame viršelyje – Bedugnio ežeras
Duokiškio apylinkėse Rokiškio rajone

Išleido leidykla „Margi raštai“
Laisvės pr. 60, LT-05120 Vilnius.
Spausdino „BALTOprint“;
Utenos g. 41A, LT-08217 Vilnius.

Tiražas 500 egz.
ISSN 1822-6221

Žurnalas „Prie Nemunelio“ –
prenumeruojamas leidinys
Prenumerata priimama
„Lietuvos pašto“ skyriuose
Leidinio indeksas – 5729
Kaina: 6 mėn. – 10,20 Lt
12 mėn. – 20,40 Lt

Turinys

- 3.... ARVYDAS JUOZAITIS. Monika – kerėtoja
- 8.... Džiaugsmas ir skausmas visiems vienodas...
- 13.... ALFONSAS KELIUOTIS. V. Mykolaitis-Putinas.
„Keliai ir kryžkeliai“. Lyrika
- 17.... SALVINIJA KALPOKAITĖ. Leonas Ernestas Juozonis –
tautodailininkas, kraštotyrininkas, visuomenininkas
- 23.... ANTANAS JAKULIS. Kelios pastabos apie Panemunio šnektos
balsių ilgumą
- 27.... ARTŪRAS GENYS. Eilėraščiai
- 32.... ALBINAS JASIŪNAS. Prisiminimai
- 40.... JUOZAS DAUNYS. Šis tas apie mano senelį Balį Baltrūną
- 41.... POVILAS SIGITAS KRIVICKAS. Kur slypi sėlio
Viliaus Jasinevičiaus fotomagika?
- 47.... VANDA JUKNAITĖ. Užstojami baisybės
- 50.... JUSTINA ZAJANČAUSKAITĖ. SIMONA ZAJANČAUSKAITĖ.
Muzikiniai sugrįžimai
- 53.... ANTANAS M. PURIUŠKIS. Dainos apie Rokiškio bažnyčią atgarsiai.
Kas jos autorius?
- 56.... PETRAS BLAŽEVIČIUS. Rokiškio kraštas ir opera
- 61.... MARIJONA MELIAUSKIENĖ. Prikeltas iš užmaršties
- 66.... VYTAUTAS LAIMUTIS ČETKAUSKAS. Muzikos ir dainų paviliotas
- 73.... ARVYDAS VALIONIS. Kartu su haiku
- 74.... DANAS KAIRYS. Eilėraščiai

A: 13/119
Rokiškio rajono savivaldybės
Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos
Rokiškio m. filialas

Mielas Skaitytojau,

žurnalo naujojo numerio puslapiuose kelios publikacijos, skirtos Tarmių metams paminėti. O kaipgi kitaip? Juk rokiškėnų tarmė puoselėja savitą raišką ir skambesį. Autoriai, rašantys istorinės praeities temomis, atverčia dienoraščių ar prisiminimų puslapius. Gilūs ir skaudūs prisiminimai istorinių įvykių kontekste, kartais žaismingi, šviesūs, palikę atmintyje neeilinės asmenybės žavesį. Prisiminimų autoriams visada išlieka pateiktų faktų tiesos ir atsakomybės našta. Praeitis kaip neįkainojama vertybė iškyla prisiminimų tekstuose. Prasmingi darbai, sutikti žmonės, vertinimai ir siekiamybė pasakyti, kas liko nepaklausta, nutylėta ar tiesiog nespėta. Gyvenimo spalvos ryškios ir nepakartojamos, kaip Dano alla prima, kaip Monikos kerai, kaip Simonos ir Justinos improvizacijos. Žavi šių trijų skirtingų kartų asmenybių saviraiška, veržlumas, tikėjimas, kūrybiškumas ir meniniai sugrįžimai į gimtąjį kraštą muzikos, dailės ar teatro mūzai palytėjus. Pasaulio platybėse kiekvienam brangi savos pradžios kertelė – tėviškė – tarsi atspirties, išėities taškas, vedantis, drąsinantis, metams bėgant – erdvė sentimentams, tačiau visada tikrumo ir stiprybės šaltinis, kaip Ferdinando paauglystės Duokiškis plaukiojančių salų ir baltųjų lelijų harmonijoje. Iš pagarbos Rokiškio miesto įkūrėjams, savo stiprybės vardan palikime qžuolus, tylus, bet galingus mūsų miesto istorijos liudytojus. Ažuolas skyla nuo žaibo kirčio, nuo pjūklo žmogaus rankose jis griūva. Tuomet rašome prisiminimus, grožimės žurnalo viršelyje jau istorija tampančia užfiksuota akimirka fotografijoje.

Dėkoju straipsnių autoriams už naujas pažintis ir susitikimus, subtilius kūrybinius atsivėrimus, svarstymus, už asmeninių archyvų bei albumų atvertis ir pasidalintas mintis. Dėkoju žurnalo fotografui už atsakomybę, kuria dalijatės kartu su žurnalo leidėjais, kūrybinius ieškojimus ir bendradarbiavimą. Dėmesingiems skaitytojams linkiu malonaus skaitymo.

Pagarbiai,

Alicija Matiukienė

Rokiškio rajono savivaldybės Juozo
Keliuočio viešosios bibliotekos direktorė,
Juozo ir Alfonso Keliuočių palikimo
studijų centro pirmininkė

Monika – kerėtoja

Keli gyvenimo žiupsneliai

ARVYDAS JUOZAITIS

Rašytojas, filosofas

Išniręs iš už kampo Monikos Mironaitės 100-metis ir išgąsdino, ir nudžiugino. Tikriausiai, daugiau nustebino negu išgąsdino, ir mažiau nudžiugino negu galėtų. Šiaip ar taip, M. Mironaitė buvo teatro artistė, vadinas, moteris, kurios profesinė paskirtis tik viena – išeiti į sceną, išėjus sutelkti gyvenimą į kelias valandas, savo energijos spinduliais nušviesti žmonių sielas ir... nueiti. Nuo scenos ir iš to dirbtinio gyvenimo. Viskas. Jeigu jai pavyko

sukurti svetimo gyvenimo iliuziją – ji valdo mūsų sielas. Ji – valdžia.

Kiek nedaug likę jos garso ir vaizdo įrašų. O koks tai būtų buvęs turtas! Juk Monika – legenda, ir ne iš šiuolaikinių „legendų“ žvaigždyno, o tikrojo. Tik ką apie ją žino jaunuomenė? Laimė, yra „gyvenimo įrašų“, TV spektaklių (pvz., „Tyli naktis“), radijo įrašų (pvz., „Žmogaus balsas“, „Nora“, „Mielas apgavikas“ ir keli kiti). Yra jos skaitomų eilių (ypač įspūdingas

vaizdo įrašas Lietuvos televizijos archyve – Monika skaito Salomėją Nėrį).

Mažai kuo skiriuosi nuo dabartinės jaunuomenės – scenoje tos gyvosios legendos nemačiau. Buvo vos keli atvejai, bet jie mažai ką sakė apie būtą charakterio jėgą. Vieną kartą mačiau ją, kai buvo minimas jos jubiliejus ir scenoje ji sėdėjo kaip karalienė; kitą kartą – vaidinančią paskutinę savo rolę R. G. Lorkos „Kruvinose vestuvėse“.

Monika Mironaitė šoka su Rimtautu Gibavičiumi. Vilnius, 1961 m. © A. Sutkus

Monika Mironaitė šoka su Rimtautu Gibavičiumi. Vilnius, 1961 m. © A. Sutkus

(Spektaklį Monikai pastatė Henrikas Vancevičius; beje, ir jam tai buvo paskutinis scenos darbas.)

* * *

Teatro jėga – neįveikiama: teatras atgaivina gyvenimą. Aktoriai (o po teisybei – tik artistai, kurie yra aukščiausia aktoriaus meistriškumo pakopa) akina mus ir palieka randus mūsų sielose. Kartais net visam gyvenimui. Dievaži, tai kerus skleidžianti profesija, panaši į pranašų ir kunigų misiją, primenanti jų pašaukimą, jų įtaką žmonėms. Baisoka profesija, nes iš artisto reikalaujama aukotis kitiems.

Tačiau neteiskime praeities žmonių, kurie, kaip ir mes, pasinaudoję artisto energija, pasimėgavę ją ir pasisotinę iš jos šaltinių, pasakydavo „ne“ artistui jo mirties valandą. Palaidodavo jį už kapinių tvoros. Gal manė, kad vaidinęs svetimus gyvenimus žmogus miršta be savojo, tai yra be sielos? O tai reiškia, kad atsigulęs šalia tokio žmogaus prasmegsi jo tuštumoje? Gal dar ir nelaimė lauks, kai stosi priešais šventąjį Petrą. Ten eilė, o greta tavęs – artistas. Ir spręs šventasis Petras apie tave į tavo draugą pažvelgdamas, jo akis tyrinėdamas. Ir kas? Ogi tas, kad tose akyse tikras kipšas tūno!

Šiais laikais, žinoma, artistus laidojame iškilmingai ir garbingai. Tačiau gyvenime pasakojame apie juos anekdotus. Net matome juos ten, kur jų neturėtų būti. Tarkime, nusidriekė žmonių eilė. Tokios anksčiau susidarydavo prie dešros ar mandarinų, o dabar – prie „čekinimo“ punktų oro uostuose. Žmonių daug, visi žiūri priešais stovinčiajam į nugarą ir nerimauja. Ir štai netikėtai šioje gyvoje grandinėje atsiranda „gudrutis“, kuris stengiasi įsiterpti tarp grandžių, pažeisti savanorišką įsikalinimą. Tada ir pasigirsta: „Eitu, artiste, kur lendi?!“

* * *

Monikos Mironaitės pasaulį pamačiau, kai ji Lietuvą jau stebėjo tik pro langą. Kas vakarą žvelgdama į langą ir matydama, kaip saulė tupia ant Vingio parko pušų viršūnių. Kalbėjo ji sodriu, prarūkytu balsu. Tai vis dėl cigarečių „Prima“, kurias rūkė kartu su Baltušiu ne vieną dešimtmetį. Kalbėjo lėtai, kiek pašvepluodama. Pamačiusi mane ištarė: „Tai jūs tas... kaip ten jūs? Na ką gi, sėskitės, jeigu jau atėjote.“ Ir parodė man žemą kėdutę šalia žemo „chruščiovinio“ stalelio. Buvo 1993-ųjų Kalėdų metas, tuoj po Henriko Kurausko laidotuvių.

Kitą kartą į Monikos svetainę jau atvedė Laimonas Noreika, tuo metu kone kasdien bendravęs su ja, lankęs ją. Prisimenu, ir vėl atsisdau į tą pačią vietą ir įsistebeilijau į mažas patinusias jos rankas, jos bruožus, mažai teprimenančius „kanoninių“ lemtingos gražuolės veidą. Tada ir ėmė kankinti bjauri mintis: „Štai kokia toji garsenybė atėjus saulėlydžiui.“ Ir pajutau, kad labai jau man parūpo jos keliai ir klystkeliai. Gal imsiu ir prasibrausiu pro jos metų užtvartą? Ir ėmiau rašyti, užsirašinėti, stebėti.

(O dabar esu priverstas perspėti: rašau šias eilutes sėdėdamas ant švediškos uolos vidury Baltijos jūros. Jubiliejus užgriuvo netikėtai, dienoraščiai, kuriuose aprašiau daugelį apsilankymų „pas Moniką“; ramiausiai guli ant lentynos Vilniuje. Teliėka šaukti į atminties mišką – gal iš jo atsišauks Monika?)

* * *

Jos gimtadienis – balandžio 25-ąją. Būdavo, kad jo išvakarėse paskambindavo ir paklaUSDavo, ar neužmiršau. Kur jau ten užmirši! Patrindavau muilo gabalėlį kišenėje ir patraukdavau per Vingio parką. Į Monikos gimtadienį ateiti be muilo galėjo tik svetimi ir nevėkšlos.

„Muilo gabalėlio tradicija“ atsirado, regis, karo metais. Ir suprantama, kodėl.

* * *

Gaila, bet nieko negaliu pasakyti apie Moniką kaip apie scenos profesionalę. Tie jos metai man liko neprieinami. Neteko laimės matyti geriausių jos vaidmenų. O, jeigu ji būtų filmuota kine! Tačiau bijojo lietuvių režisieriai Monikos M., pats Vytautas Žalakevičius kartą prisipažino: neįveikčiau jos charakterio.

„Monikos charakteris“ – bausis žodžių derinys, lydėjęs ją nuo šeštojo dešimtmečio vidurio. Tada dėl jos nusižudė jaunas Akademinio dramos teatro aktorius (nespėjęs tapti artistu). Monika buvo priversta net pusei metų „dingti“, vaidinti Vidurinės Azijos teatruose ir koncertų salėse. Kai grįžo į Vilnių, gavo darbo tik Rusų dramos teatre. Kalba jai buvo nė motais – ji valdė ją be menkiausio akcento.

Ir tada sužydėjo. Neįtikėtina, bet lietuviška mūza prabilo rusiškai. Pirmą kartą po karo kilo „teatrinio pamišimo“ bumas. Kamerinė pjesė „Dviese sūpuoklėse“ tapo pirmąja Lietuvos teatro legenda (vėlgi – ne dabartine prasme), ir vyrus, ir moteris apžavėjusia „vakarietišku gyvenimo būdu“. Spektaklyje apie dviejų nelaimingų amerikiečių meilę Monika vaidino kartu su Artiomu Inozemcevu. Mažai kas abejojo, kad ši meilė – nesužadinta, kad ji – tikro gyvenimo tąsa. Ir kalbos buvo ne be pagrindo.

Po keturių dešimtmečių, 1996-aisiais, Lietuvos televizija inscenizavo šią Viljamo Gibsono pjesę. Išsyk po premjeros, jau vėly vakarą, Artiomus pasibeldė į Monikos duris. Jiedu pasikalbėjo ne tik apie Kosto Smorigino ir Nelės Savičenko sukurtus personažus. Vėliau Monika man pasakė: „Savičenko suvaidino Gitelę be vidinio augimo, be meilės

tragedijos. O juk ta – beveik prostitutė buvo, išaugusi meilės dėka.“

Buvau ir kito „teismo“ liudytojas. Jonui Vaitkui Jaunimo teatre pastačius „Lėlių namus“ („Norą“), lydėjau Moniką į premjerą. Noros vaidmenį atlikusiai Daliai Overaitei Monika buvo dar negailestingesnė. Ir ko norėti! Jautėsi esanti garsiausia Noros atlikėja (1942 metų) „grand Monica“ (taip ar panašiai ją vadino vokiečių karininkai, apiberdavę gėlėmis), taigi, turėjo teisę. Overaitei į akis ji šypsojosi, tačiau man teko išgirsti ne šypseną keliančią charakteristiką.

„Baisus Monikos charakteris“ – kaip koks prakeikimas. Matyt, ragana buvo, ką jau sakysi.

Ir vis dėlto buvo tos pirmosios kartos, kuriai teatras buvo šventovė, artistė. Pajutusi grimo kvapą ir net jo skonį, ji svaigindavosi teatru. Jokio lakstymo po TV kanalus ir reklamos studijas, jokio „šou“ nepažeista legenda.

* * *

Profesinę karjerą baigė Lietuvos radijuje. Atvejis buvo ypatingas. „Radijo teatras“ sumanė pastatyti skandinavų spektaklį „Naktinė seselė“. Dramą apie gyvenimą senjorų prieglaudoje, kur senius kankina įvairios šmėklos. Taip pat ir erotinės. „Ir kaip jie drįsta man šitai siūlyti? Kaip galima vaidinti tokią šlykštybę!“ – tarė vieną dieną. Bet po mėnesio pjesė jau buvo įgarsinta, įrašyta ir sumontuota. Su Monikos balsu.

Tas, o ir kiti atvejai būdavo proga kalbėti apie artisto pašaukimą. Apie laiko prievartą, temų prievartą, mados ir ideologijos prievartą. Net apie režisierių prievartą, kuri būna ne vien kūrybiška. (Ji minėjo, kaip prie jos „priekabiavo“ – ir dabartine žodžio prasme – režisierius Romualdas Juknevičius.) Vaidinti gyvenimą reikia visokį, vaidinti

netgi tada, kai jis beveik baigiasi. Aktoriaus prigimtis reikalauja griebti siūlomą charakterį, nes kito gali ir nepasiūlyti. Nes anapus laukia tik vienas „charakteris“ – tuštuma. Kol pagaliau ji ištarė: „Teatrą reikia sunaikinti – ką jis duoda?“

Tačiau ir nusivylusi teatru neprarado meilės poezijai. Kelerius metus įrašinėčiau jos skaitomus eilėraščius į magnetofono juostą. Dviese rengdavome poetinius vakarus jos bute Donelaičio gatvėje. Saulei tupiant ant Vingio parko pušų, ji skaitė ir lietuviškai, ir rusiškai: Putiną, Salomėją, Mieželaičių, Binkį, Cvetajevą, Achmatovą. Jos dvikalbystė tiesiog neįtikėtina.

Beje, ar daug kas žino, kad vaikystės metais Mirono namuose buvo šnekama vokiškai, mažoji Monika tobulai kalbėjo šia kalba. Ir dar neužmirškime: Kauno universitete ji baigė prancūzų kalbą, 1937-aisiais Pasaulinėje parodoje Paryžiuje vertė javo Lietuvos delegacijai.

* * *

Atskirą atsiminimų posmą reikėtų skirti ir Juozui Baltušiu. Per septynerius draugystės su Monika metus daug apie jį išgirdau. Dabar nei papasakosi, nei viską aprašysi. Paminėsiu tik vieną epizodą. Mūsų išvyką į Molėtų rajoną, kur Baltušis buvo pasistatęs vasarvietę, kur parašė „Sakmę apie Južą“. Turėjo žmogus (žinoma, kartu su Monika) šventą kampą žemėje. Tas mažytis rojus sudegė, o gal buvo sudegintas, kas dabar pasakys? (Gaisro priežastis taip ir nenustatyta, niekas ir netyrė.) Suplėškėjo tuo metu pjudomo klasiko pasaulėlis kaip Valpurgijos nakties laužas. Monika pavargdavo man vardyti, kas sudegė: biblioteka, paveikslai, dovanos, rašymo mašinėlės (klasikas rašė tik spausdinimo mašinėle), jubiliejinės juostos, rankraščiai. Kai vieną kaitrią vasarą automobiliu atvažiavom į tą rojus

kampelį, Monika ilgai nelipo iš mašinos. Stovėjome ant pasakiško Aukštaitijos kalnelio, juodavo vėlėna apžėlę pliki pamatai.

* * *

Ir dabar nejauku prisiminti, kaip jos svetainėje skaičiau pirmąją savo dramą. Ir ne vien jai! Ji pasirūpino, kad pasiklausyti ateitų ir Laimonas Noreika, ir jos draugė Laima. O šalia atsisėstų ir jos duktė Dagnė, ir žentas Vladimiras Jefremovas. Skaičiau, raudau, nervinausi, klydau. Ir keičiau save už akiplėšikumą. Žinoma, visa tai išėjo į naudą. Po skaitymų vėl taisyčiau pjesę. 1996-ųjų gegužę režisierius Povilas Gaidys ją pastatė Klaipėdos dramos teatre.

Regis, išsyk po skaitymų (buvo 1995-ųjų ruduo) Monika nusprendė įteikti man honorarą – padovanoti didžiulį ąžuolinį rašomąjį stalą. Stalas iš tikro buvo milžiniškas (stalviršis kone dvigulės lovos dydžio), tad bemat pakrikštytas „Baltušio stalu“, nors, kaip sakė Monika, prie jo klasikas nieko garsaus neparasė. Toks baldas galėjo stovėti caro departamento direktoriaus kabinete, o vėliau priklausyti raudonajam komisarui. Sako, J. Baltušis atsigabeno jį iš kažin kokios valdiškos įstaigos. Gal Rašytojų sąjungos? Gal „Tėviškės“ draugijos? Man stalas gerai tarnavo.

Nejauku prisipažinti – pamačiau ne vieną gyvenimo slaptavietę. Didžiausias Monikos palankumo ženklas – jos dienoraščiai. Ir užrašų knygelė (labiau panaši į albumą). Kelis kartus pasklaidžiusi puslapius, paskaitinėjusi įrašus, vieną vakarą ji atsainiai švystelėjo sąsiuvinius ant žemojo „chruščiovinio“ stalelio ir storu balsu švepluodama ištarė: „Dovanuoju“. Godžiai pažvelgiau į užrašus ir supratau, kad prapuoliau. Kad neapsijuokčiau, paprašiau vidinėje viršelio pusėje įrašyti „Arvydui – sudeginti“. Ji taip ir padarė. Ant

kiekvieno sąsiuvinio užrašė trumpas dedikacijas.

Užrašų knygelėje buvo surašytos teatro ir repeticijų, kelionės, santykių su Baltušiu istorijos. Meilės istorijos. Daug kas ten buvo. Pavyzdžiui, romanas su Eduardu Mieželaičiu. Atmintyje įsirėžė nepaprastas (poeto, o ne Monikos ranka) įrašas: „Tavo saikingai marmurinės krūtys...“ Ir t. t. Įrašas, regis, iš 1955 metų. „Buvo tokia istorija... Kijeve“; – skurdžiai nusišiepė Monika. O istorijos su Stasiu Krasausku! Dainavimas dviem balsais, muzikavimas pianinu.

Ji grojo pianinu ir tais vakarais, kai leidosi saulė ant Vingio parko.

Užrašų knygelėje buvo įdėta ir keletas nuotraukų. Kelios iš jų darytos pirmojo jos vyro Algirdo Jakševičiaus. Tačiau viena galėjo sukelti adrenalino audrą bet kuriam vyrui: Monika stovi paplūdimyje visiškai nuoga. „Frontu“. Užrašas kitoje nuotraukos pusėje lakoniškas: „Palanga, 1940 m.“ Žiūrėti į 27-metės moters kūno spindėjimą saulės atokaitoje buvo ir drovu, ir... gražu. „Ak, tai tokia tarnyba buvo moterų pliaže. Fotografuodavo visas, kurios pageidavo“. Paklausiau, ar taip fotografuoti buvo galima. Juk tą vasarą mus okupavo Maskva, o tų metų komunistai – puritonai, tokių laisvybių netoleravo. Išdilo iš atminties jos atsakymas (o gal jo ir nebuvo?) Gal pasakė, kad Palangos pliaže atsirado vasaros pradžioje. (Vadinasi, iki birželio 15-osios, kai Raudonoji armija perėjo mūsų sienas.) Pagaliau negalėjo armija išsyk pulti į Palangos moterų pliažą. O jeigu fotografuota vėliau, rugpjūtį? Kodėl gi ne? Juk didysis visuomenės lūžis prasidėjo po rugpjūčio 3-iošios, Lietuvai tapus SSRS dalimi.

Monika Mironaitė. Nuotr. iš Rokiškio Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos archyvo

2000 m. vasarą Monikai išėjus Anapilin, dienoraščius atidaviau jos dukrai Dagnei. Gražinau ir visas nuotraukas. Tačiau nusikaltimo vis vien neišvengiau. Nusikaltau Monikai, mūsų kultūrai ir visiems, kas nori mane pasmerkti.

Dagnei atidaviau viską, išskyrus kelis plonus sąsiuvinius, prirašytus moksleiviška Monikos ranka. Tai buvo mergaitės dienoraščiai. Pasilikau juos, nes rengiausi sėsti ir parašyti. Ką? Monikos Mironaitės gyvenimo istoriją. Romaną. Dramą. Tyrimą. Nežinojau, ką.

Tačiau tais 2000-aisiais negalėjau numatyti, kad mažiausiai dešimt metų ketinimas taip ir liks ketinimu. Ir kad dešimtmetį lydės gausybė pasikeitimų. Kad keturis kartus teks keisti gyvenamąją vietą, kraustyti su visa manta per tris valstybes. Kiekvienas persikraustymas – tai praradimai. Skaudžiausia, kai prarandamos pačios brangiausios relikvijos.

Monikos Mironaitės mergaitiški dienoraščiai pražuvo.

Štai ir prisipažinau. Bet nepalengvėjo.

Džiaugsmas ir skausmas visiems vienodas...

Reda Kiselytė,
Rokiškio Juozo Tumo-Vaižganto gimnazijos
„Romuvos“ padalinio bibliotekos vedėja, kalbina
Ferdinandą Jakšį

Mūsų gyvenimus užvaldė milžiniškas informacijos srautas, technologijos, skubėjimas... Ir vis dėlto, atitrūkę nuo darbų ir gyvenimo šurmulio, stabtelėjome pasišnekučiuoti...

Rokiškio krašto kultūros žurnalui „Prie Nemunėlio“ paatvirauti sutiko Lietuvos aktorius, teatro režisierius kraštietis Ferdinandas Jakšys.

Jis ne tik šiltai prisimins savo gimtąjį kraštą, atvers teatro pasaulio kerteles, sklaidys jam brangių žmonių laiškus, bet ir atskleis tai, kas liko neišsakyta, kam parašytų padėką. Deja...

R. K.: *Visą savo gyvenimą paskyrėte teatrui. Kurie kiti menai Jus viliojo? Jeigu būtumėte ne aktorius? Būtumėte...*

F. J.: Teatras – „mano skausmas, visas mano turtas“. Vilioti viliojo dailė, kinas, režisūra, teatrologija. Manau, kad tais menais galima išsakyti save. Prie visų jų ir buvau šiek tiek prisilietęs.

Dailę studijavau dviejose aukštosiose mokyklose. Lankiausi didžiuosiuose pasaulio muziejuose: Ermitaže, Tretjakovo galerijoje, Drezdeno, Luvro, Prado, Londono nacionalinėje galerijoje, Britų muziejuje, Niujorko metropolitene ir kitur.

Su kinu siejau save daugiau negu aktorius. Režisūra traukė labiau

negu aktorystė – nes yra nepriklausoma nuo kitų, savarankiška. Jos bandyta nemažai ir daug kur Jaunimo teatre, Tautiniame teatre, Senjorų teatre, mėgėjų teatruose.

Teatrologiją ir teatro istoriją studijavau Maskvos Lunačiarskio teatriniame institute (GITIS'e). Esu parašęs daug straipsnių apie teatrus, kolegas aktorius.

R. K.: *Jūsų sielai artima lietuvių dramaturgija, suvaidinti mieli kaimo žmonių personažai. Kodėl?*

F. J.: Labai artima ir miela lietuvių dramaturgija. Kiekvienas geras veikalas žėri kaip sidabras vandenyje.

Aš augau kaime, Rokiškio krašte. Kiek būta įdomių žmonių! Mėgau ir mylėjau kaimo žmones Duokiškyje, daugybę paprastų ir nepaprastų... Mokėjau su jais šnekėtis ir klausyti jų. Tai buvo laimė, džiaugsmas ir pasididžiavimas, kad gali pasidalyti vargais, skausmais, kas tada, pokario metais, visus slėgė.

O būta ir bendrų vaidinimų. Suvaidinta visa Žemaitė... Čia, Duokiškyje, tuose vaidinimuose ir prasidėjo mano aktorystė bei režisūra.

R. K.: *Ar sunku sukurti dvasininko vaidmenį, į jį įsijausti, juo gyventi?*

F. J.: Suvaidinau daug ir kunigo rolų. Vien tik užsivilkęs sutaną, tu

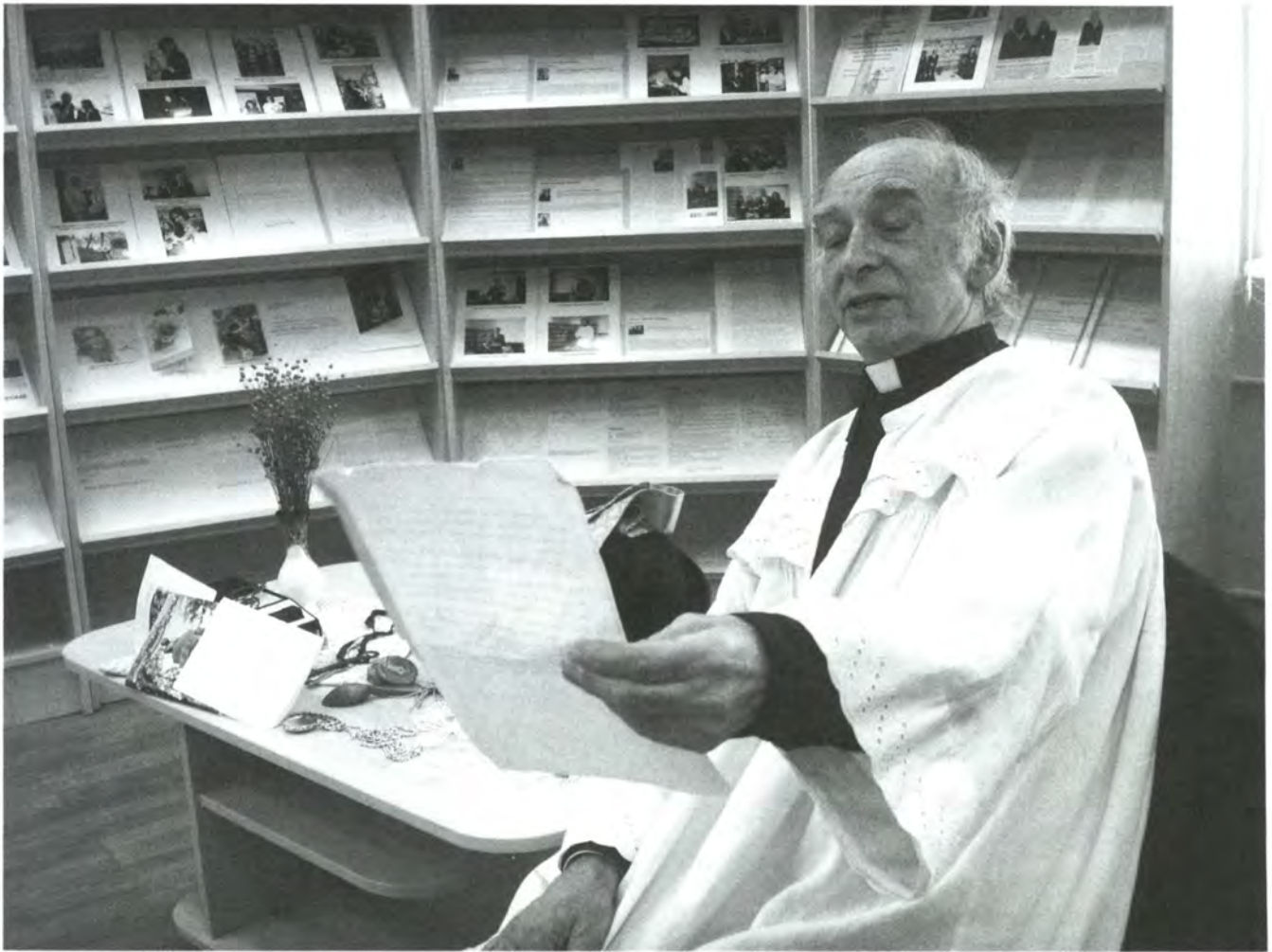
dar – ne kunigas. Dvasininką turi pajauti savo siela, juo labiau turėti viduje Šventąją Dvasią, kurią išsakai žiūrovui. Pats aktorius kaip žmogus turi būti persiėmęs dangiškąja uto-pija, kaip kitaip tu kitam įkalbėsi?..

Meilės, vilties, dorybių ugnelė turi rusenti tavo paties, aktoriaus, širdyje. Tada ir vaidinamo kunigo žodis šildys besiklausančio apdrungusį gyvenimą. Tas yra didis, kuriam žemiškumai negavo viršaus ant dvasios...

Kunigo valdžios ženklas, garbės juosta – STULA. Vaižganto vaidmeniui ją dovanų gavau iš Traupio klebono a. a. Stepono Galvydžio. Nusivedė mane į zakristiją, atidarė komodos stalčius – rinkis! Išsirinktąją stulą pašventino monsinjoras Kazimieras Vasiliauskas. Prašė padovanoti K. Ostrausko „Vaižganto“ tekstą, tai aš su malonumu padariau...

Gavęs tokią dovaną, pabučiavau stulą – tai ženklas, kad pripažįsti Bažnyčią ir jos autoritetą, kuris tau leidžia kunigo vaidmenį vaidinti. Tiesiog būti juo. Tai aš ir darau kiekviename spektaklyje: užsidėdamas ar nusiimdamas stulą – pabučiuoju.

Visada menu tuos Didžiuosius kunigus ir lyg per šv. Mišias, glausdamas sutaną prie krūtinės, jau

Aktorius Ferdinandas Jakšys – Vaižgantas monospektaklyje „Vaižgantas“ pagal Kostą Ostrauską Rokiškio Juozo Keliučio viešojoje bibliotekoje, 2009 m. Nuotr. Albino Kuliešio

Vaižganto, bet tarsi savo žodžiais išsakau priesaką ir ištikimybę: „<...> aš katalikas širdyje iš persitikrinimo, jog tai vienatinė krikščioniškai darsiška sistema, šventa, išganinga“.

Užsidėjus stulą, kreipiantis į publiką, dažniausiai į jaunimą – nebedera nei pyktis, nei rūstybė, juolab pabarimas ar didaktinis pagrasinimas pirštu, parodymas.

Visa tai verčia bendrauti su šypsena, bendrauti kaip lygus su lygiu, rimtai, ramiai ir su atlaidžia šypsena...

R. K.: *Šiandien teatro žiūrovas išrankus. Kuo skiriasi Lietuvos teatro žiūrovas nuo Vakarų teatro žiūrovo?*

E. J.: Savaimė aišku – dabar jis turi iš ko rinktis. Daug įvairių teatrų, skirtingų spektaklių, savitų, originalių režisierių. Daugelis renkasi inte-

lektuales E. Nekrošiaus, J. Vaitkaus, R. Tumino spektaklius. Jaunimas renkasi O. Koršunovo ekspresionistinį teatrą. Informacijos dėka žiūrovas dabar susipažįsta su visomis pasaulinėmis tendencijomis.

Gastroliuodamas po kitas šalis, įsitikini, kad žiūrovas visur toks pat.

Žmogus yra žmogus. Džiaugsmas ir skausmas visiems vienodas ir suprantamas. Jei spektaklis visa tai suteikia – tai jį pripažįsta, kokia kalba bekalbėtum, kokiomis tradicijomis, išraiškos priemonėmis bevaidintum. Širdies ir proto jokia štukmeistrystė atstoti negali...

R. K.: *Skaudi gyvenimo realybę. Vis daugiau Jūsų kurso draugų iškeliauja į Amžinybę. Su kuriais kolegomis labiausiai bendraujate iki šių dienų?*

E. J.: Skaudi realybė. Deja, mūsų karta jau yra išeinančioji karta. Kai nuvažiuoju į Šaulius, baisu užlipti į teatro sceną. Ten pradirbau beveik penkerius metus, dabar iš to laiko vadinamųjų kolegų aktorių neliko. Iš visų scenos kampų plevena vėlės tik prisiminimuose...

Anapilin išėjo ir nemažai jaunųjų mano kolegų, kurso draugų: a. a. Teisutis P.-jus Narvydas, Inga Chadaravičiūtė, Valdas Lencevičius, Genutė Pleškytė... Bendraujame ir dar vaidiname teatre, televizijoje, kine su aktoriais Vytautu Tomkumi, Lidija Žadeikyte, Romu Gudu, Romu Jarašausku, Alvyda Čepaityte. Artimi kolegos aktoriai: Rimgaudas Karvelis, Algirdas Grašys, Ramutis Rimeikis. Tai vis dar mūsų kartos aktoriai. Su jais broliška

bendraujame, vaidiname teatro spektakliuose, televizijos serialuose.

R. K.: *Esate skrupulingai darbštus, jaučiantis didelį atsakomybės jausmą žmogus. Ar kaip aktorius, teatro režisierius turite laisvo laiko?*

E. J.: Darbų apščiai. Jei nedirbi, tai ir laiko tinginiavimui daug. Aktorius išvargsta nuo darbo ir išsenka nuo nedarbo... Dievas tinginius baudžia.

R. K.: *Ką Jūs nešatės viso gyvenimo vertybių krepšelyje?*

E. J.: Kas padaryta – padaryta. Tai ir yra tos mano vertybės krepšyje ar glėbyje. O į tą glėbį kaip šakalius kasdien kraunu, kad galėčiau dvasiniu židiniu šildyti vis labiau drungstantį gyvenimą...

Daugybė padėkos raštų, iškilų žmonių laiškų. Itin branginu a. a. Anapilin išėjusių Kosto Ostrausko, Alės Rūtos, prof. Vytauto Kubiliaus. Kaip jis džiaugėsi mano „Vaižgantu“. Po spektaklio, vėlai vakare, gatvėje laukė manęs išeinančio, kad pasveikintų ir padėkotų. O po dienos atsiuntė laišką, kurį kaip šventenybę saugau vertybių krepšyje:

„Gerb. Aktoriau!

Dėkoju Jums už puikų spektaklį. Buvau sujaudintas ir sužavėtas. Gilus įspūdis iki šiol neišgaravo. Nuostabu, kad toje monologų srovėje Jūs radote tiek kintamumo, tiek naujų Vaižganto pavidalų. Praskleidžiate ištisą žmogaus gyvenimą – ir labai subtiliai. Žinančiam čia atsiveria ištisi mūsų kultūros klodai. Sukrečianti pabaiga. Taip paprastai ir natūraliai, be jokios patetikos, atsiveria žmogaus didybė ir lietuviškas fenomenas.

Būtų labai gerai, kad šį spektaklį pasiūrėtų visi moksleiviai, kuriems pagal programą privalu skaityti Vaižgantą. Joks mokytojas nepajėgs taip perteikti Vaižganto asmenybės grožio, kaip padarote Judu su K. Ostrausku.

Gal teatro direkcija galėtų tai pasiūlyti miesto švietimo skyriui.

Su pagarba Vyt. Kubilius
1995. XI. 4.“

Daugybė panašių laiškų iš paprastų žmonių, mokytojų. Panašus laiškas buvo ir a. a. mokytojo Rapolo Šaltenio, mano mokytojo iš Utenos. Po gastrolių JAV daug laiškų subyrėjo į mano glėbį iš Niujorko, Čikagos, Vašingtono, Bostono, Floridos, Fenikso, Sietlo. Taigi, į mano krepšį, glėbį gula knygos: visi „Lietuvių kalbos žodyną“ tomai. Tai parankiausios ir mylimos knygos. Broniaus Kviklio „Lietuvos bažnyčios“ 6 t., „Mūsų Lietuva“ 4 t., enciklopedijos (įskaitant ir tarybines); „Lotynų Amerika“ 2 t. Dar Seneka, Montenis, filosofijos chrestomatijos. Tai vis mano turtas, mano protintojos. Skaitau neatsiskaitydamas.

Jaunime, neskaityk gerų knygų, skaityk tik pačias geriausias. Nepraileisk gero pro pirštus, kad vėliau nereikėtų graužti tuos pačius pirštus!

R. K.: *Kas Jums teikia didžiausių džiaugsmą?*

E. J.: Tas ir teikia – didžiausias vertybių krepšys.

Sako, kad visas žmogaus gyvenimas – niekinga akimirka, jei neišsipildo joks **troškimas!** Man sudėtingiausioje gyvenimo atkarpoje – karų, okupacijų, pokario skerdynių, „šviesios ateities“ kūrimo – sielą gaivinantis buvo Atgimimas, Sąjūdis – visų mano troškimų **išsipildymas!** Lietuvos nepriklausomybė, tautos pažanga ir garbė. Ir dar, kaip sako Vaižgantas, vieno, ko man niekad neprimetė NEMORALUMO! Ir tai didžiausias mano senatvės džiaugsmas!

R. K.: *Lietuvių tauta šiandien išsivaikšto... Ką mąstote apie tai?*

E. J.: Skaudu, kad tiek jaunuomenės iš mūsų suvargusios Tėvynės išvilioja... Gerai, jeigu sąmoningai išvažiuoja su noru grįžti atgal. Mūsų kartos žmonėms tekdavo išvažiuoti be teisės sugrįžti Tėvynėn. Laimingai gyvenkit su Dievu ir mylėkit savo Žemę!

Su tokia intencija išvažiuodami ir grįždami, lietuviai išjudina ir tvirtina mūsų gyvenimą.

R. K.: *2012–2013 m. Lietuvos mokyklose vykdomas projektas „Aukštosios kultūros impulsai mokykloms“ (AKIM). Jūs aktyviai dalyvavote šiame projekte. Kokį įspūdį Jums paliko jaunoji Lietuvos karta?*

E. J.: AKIM projektas visapusiškai naudingas. Moksleiviai, mokytojai tiesiogiai prisiliečia prie įvairių meno sričių, pabendrauja su tuos menus kuriančiais žmonėmis. Taip menininkai pasitikirina, ar jų kūryba reikalinga ir vertinga.

Apsilankius mokyklose, nuostabą kelia mokinių domėjimasis, smalsumas.

Aš daugiausia kalbu apie Juozo Tumo-Vaižganto kūrybą, vaidinu monospektaklį „Vaižgantas“:

Smagu, kad literatūros mokytojų dėka moksleiviai susipažįsta su Vaižganto kūryba.

Paklausus, kas – skaitė Vaižganto raštus, pakyla rankų miškas. Smagu, malonu. Pokalbiuose išryškėja intelektualus lygis, meilė literatūrai, kalbai.

Didžiuosiuose miestuose, viešajame transporte skaudu išgirsti tuos pačius mokinius, „pamiršusius“ gimtosios kalbos grožį ir šiukslinančius ją rusiškais keiksmažodžiais, visokiais: „karoče“, „krutas“, „tipo“ ir panašiai...

R. K.: *Gerai pažinojote mūsų kraštietę poetę, rašytoją, JAV visuomenės veikėją Alę Rūtą. Kas paliko didžiausių įspūdį?*

Pirmą sykį su mūsų kraštiete, poete, rašytoja Ale Rūta susitikome Los Andžele 1997 m. vasarį, Bernardo Brazdžionio 90-mečio metu. Po to gavau daug jos laiškų, susitikome Lietuvoje, Rašytojų sąjungoje.

Tuoj po susitikimo Los Andžele, balandžio mėnesį Alė Rūta rašė:

Aktorius Ferdinandas Jakšys – Vaižgantas monospektaklyje „Vaižgantas“ pagal Kostą Ostrauską Rokiškio Juozo Keliuočio viešojoje bibliotekoje, 2009 m. Nuotr. Albino Kuliešio

„Mielas Ferdinandai,

Buvote labai šiltas, draugiškas (kaip tikras aukštaitis – sėlis!), kai susitikome Los Andžele, kad negaliu Jums bent kelių žodžių neparrašyti. Deja, nemačiau Jūsų kaip Vaižganto, bet čia lietuviškoje spaudoje tiek prisiskaičiau giriamųjų žodžių straipsnių Jūsų adresu, kad jau tariusi lyg beveik mačiusi Jus scenoje... Gal ne giriamųjų, o teisingų nuomonių! Įvairaus amžiaus losangeliečiai pasakoja, kaip matę scenoj lyg patį kun. Tumą-Vaižgantą. Taigi atvaizdavote gerai, tikroviškai, charakteringai.

Esate aktorius Jaunimo teatre. Seniai, seniai Kaune, kai Jaunimo teatro direktoriumi buvo poetas Stasys Santvaras (miręs jau!), buvo suvaidinta operetė jaunimui (muzika

Viktoro Kuprevičiaus, libretas – Alės Nakaitės, dabartinės Alės Rūtos...) – „Žiogas ir skruzdės“ (rodos, šiemet vaidinta vėl Kaune vienoje gimnazijoje – mokinių)...

Tik tiek šiuo kartu – – – pasigyriau, kad mano libretų veikaliukas buvo įžengęs į Jaunimo teatrą...

Nuoširdžiai, Alė Rūta,
kamajiskė.

1997 m. balandis.“

Sveikindavo švenčių progomis, susitikime Rašytojų sąjungoj gavau jos dedikuotų knygų.

Kai buvo švenčiamas Duokiškio mokyklos šimtmetis, kviečiau atvykti ir Alę Rūtą. Padėkojo už kvietimą ir prisiminė, kad mokytojaudama turėjusi artimų ryšių ir su Duokiškiu. Laiške rašė:

„DUOKIŠKIS! – tai malonus bažnytkaimis iš mano prisiminimų. Tik 10 km nuo Kamajų. Visus mokslo metus (1938–39 m.) iš Rudžių dviračiu važinėju į Juodonių kaimą, (o žiemą arkliuku) pradžios mokyklą, kur mokytojavau.

Tas kaimas – gal keli km. nuo Duokiškio ir mūsų. Ši kaimo mokykla priklausė Duokiškio m-lai, kurios vedėju tada buvo mokyt. Tylas, ir ten pat mokytojavo jo žmona Tylienė (vardų nebeprisimenu). Jie abu išbėgo nuo komunistų į vakarus, abu mirė Detroit, Michigan, JAV.

Aš tada buvau Nakaitė (Elena Viktorija, greit po to pasivadinau Ale Rūta, savo literatūriniu vardu).

Kaip tik iš Juodonių m-los persikėliau į Vilnių. Ten dirbau irgi

Ačiū Jums m̄ dėmesį, širdį,
 o širdis ir proto juoie štukmedžio
 atstoti negali.
 Gyventi su Dievu ir mylėti
 savo tėmę!

Ferdinando Jankū
 sp. „Vaižgantis“
 2009. III. 16.

Aktoriaus kraštiečio Ferdinando Jakšio įrašas
 Rokiškio Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos Svečių knygoje

pradžios m-loy, vakarais tęsiau humanitarines studijas, iki jas 1943 m. baigiau. Tų mokslo metų pavasarį 1939 m. turėjau važiuot su 4-to skyriaus mokiniais į Duokiškio pr. m-lą, atlikti baigiamuosius egzaminus; mano visi mokiniai egzaminus išlaikė, mokyklą baigė. Aš saviems ir duokiškiesiems, rodos, diktavau diktantą ir kitaip talkinau egzaminuose (po egzaminų pietavau pas mokytojus Tylus, labai šviesius ir draugiškus).

Man patiko Duokiškis, kad panašėjo į tikrą kaimą: gatvelėse buvo ūkiški trobesiai, sodybos gilumoj – kluonas, tvartas, o prieky, lygiagrečiai su gyvenamuoju namu, klėtys; dažname kieme – gražus, didelis medinis kryžius.

Juodonių km. mokykla (į vakarus, už vieškeliuko ir Juodonių piliakalnio!) buvo Duokiškio pradž. m-los komplekto dalis; o Duokiškio katalikų bažnyčia – Kamajų (mano gimtinės) bažnyčios filialas (ar gal kitaip vadinosi?).

Važiudavom į šv. Onos atlaidus į Duokiškį (liepos 26 d.). Būdavo atlaidai, o po pamaldų – nemažas

kermošius. Kamajai (Šv. Jono ir Šv. Kazimiero – žiemą) atlaiduose – kermošiuose buvo garsūs baronkomis (riestainiais), kringeliais... O kuo pasižymėjo Duokiškis – neprišimenu. Patiko man ten ir bažnytėlė, ir ilgos, ramios, su kaimietiškom trobom gatvės... Rodos, žydų kaip ir nebuvo; kai Kamajuose – devynios galybės... Iki Hitleris atliko savo kruviną planą...

Duokiškio pradžios m-la buvo, rodos, gana nauja, tvarkinga, jaukios klasės; tai ne Juodonyse – ūkininko, rodos, Barono?) seklyčioj...

Duokiškio bažnytkaimis (taip ir vadinom) buvo mažesnis ir jaukesnis bei švaresnis už Kamajų miestelį (tada miestu vadinom); pro Kamajus praeidavo autobus linija: Rokiškis – Utena – Ukmergė – Kaunas. Paštą, rodos, Duokiškis turėjo savo – – – Ar išaugęs dabar Duokiškis į didesnį. Ar mokyklos pastatas tas pats?

Jei sukakties proga išeitų apie Duokiškį kokia knyga ar kitokia publikacija, norėčiau ją pamatyti. Nes Duokiškis liko man brangus.

Alė Rūta, 1997 m. ruduo.“

Išsiučiau rašytojai visas publikacijas, lankstinukus apie Duokiškį, kompaktinę juostelę „Kamajai“ iš serijos „Mūsų miesteliai“. Parašiau, kaip dabar atrodo Duokiškis, kad nebeliko senosios medinės mokyklos (sudegė), kad pastatyta mūrinė (deja, ir ta nebeveikia).

Dabar parašyčiau daugiau: apie veikiančią prasmingą muziejų (muziejininkė mokyt. Irena Janukėnienė), garsų dainininkų ansamblį (vadovė Giedrutė Trakaitė-Dagienė), apie kasmetinę šv. Onos atlaidų šventę „Duokiškio baladės“, prie kurios kūrimo šiek tiek ir aš prisidėjau. Už tai esu apdovanotas man pačiu brangiausiu apdovanojimu – Kamajų Respublikos ordinu už Kamajų Respublikos Duokiškio krašto kultūrinių tradicijų puoselėjimą.

Parašyčiau padėką už visas knygas, už Jos gražią literatūrinę kalbą, prilygstančią Vaižgantui, už aukštaitišką tarmę. Deja, per vėlu...

R. K.: *Kas dar neišsakyta Rokiškio krašto kultūros žurnalui „Prie Nemunėlio“? Ko palinkėtumėte jo skaitytojams?*

E. J.: Palinkėti telieka kultūros žurnalui „Prie Nemunėlio“ tęsti a. a. Alės Rūtos puoselėtas tradicijas, išsilaikyti aukštumoje, daug aukščiau už visus Aukštaitijos kultūros leidinius! Aleliuja!

R. K.: *Didžiai gerbiamas aktoriau, dėkoju už nuoširdžias akimirkas, bendravimą, už Jums brangių žmonių laiškus, kurie šiandien turi didelę istorinę, kultūrinę ir išliekamąją vertę. Prasmingais darbais ir toliau rašykite Lietuvos teatro istoriją, garsinkite Lietuvos vardą pasaulyje, prasmę įžvelkite kiekvienoje gyvenimo akimirkoje ir toliau dalykite dvasinį džiaugsmą kitiems, o mes visi stengsimės Jums taip pat atsilyginti.*

V. Mykolaitis-Putinas

„Keliai ir kryžkeliai“

Lyrika

ALFONSAS KELIUOTIS

Tai didelė, 300 puslapių knyga. Joj sudėti 25 metų (1911–1936) laikotarpio rinkiniai eilėraščių. „Tarp dviejų aušrų“ rinkinio vėlesnio laikotarpio (1926–1936) perijodikoje* spausdintieji, įdėti rinktinėn knygon visi. Iš I-jo tomo įdėti tik tie, kurie poetui atrodė geresni ar būdingesni.

Po Maironio Putinas, galbūt, yra populiariausias, labiausiai mūsų laikais skaitomas poetas. Jau su pirmaisiais savo eilėraščiais jis atkreipė skaitytojų dėmesį. Tiko jiems lengva, sklandi, griežtai klasikinė Putino eilėdara, nes tokia juk yra parašyta ir jų garbinamo didžiojo Maironio visa poezija. Nenuostabu tad, kad kai kurie tuoj įžiūrėjo jame vertingą Maironio palikimo paveldėtoją. Ir Putino jaunystės poezijoj iš tikrųjų yra Maironio įtakos, daiktai net gana stiprios. Bet dėl to jis tik dar simpatiškesnis rodėsi visuomenei.

Tiko skaitytojam ir Putino visame kame rodomas nuosaikumas bei madų nesivaikymas (naujovinėms visomet persekiojami!). Nuo 1907 metų, kada pasirodė J. A. Herbačiausko redaguota Baranauskui atminti „Gabija“, ėmė pamažu reikštis naujos mūsų poezijoj

apraškos. Maironio ir jam artimų poetų kūryba yra idėjinė, mistinė. Jų meto visuomenė iš poeto pirmiausia reikalavo tik gero turinio, vertingų idėjų. Formą laikė antraeilium dalyku ir mažai apie ją kalbėjo. Gi po 1907 metų atsiradę nauji poetai ima vis labiau ir labiau kelti formos reikalą. Pagaliau kraštutiniai, kaip B. Sruoga, formą apšaukia net viską lemiančiu kūryboj dalyku. Kinta ir poezijos tematika. Šalia patrijotinių temų stiprai ima įsigalėti ir kitokios. Imama vis daugiau gilintis į save, apdairuoti asmeniniai išgyvenimai. Mūsų naujoji poezija pamažu nesulaikomai tolsta nuo Maironio ir krypta į simbolizmo, estetizmo, ekspresionizmo vieškelius. Naujovinėms susimeta krūvon ir išleidžia „Pirmąjį Barą“.

Putinas naujai kylančias sroves seka, jomis domisi, tačiau ilgą laiką nė į vieną jų akylai nesimeta, nepasidaro katros nors reikšmingu vadovu. Nemaža imdamas vertingo lobio iš naujųjų srovių, jis niekad visai nenusigręžia ir nuo Maironio, aukštai vertina šio pasiektus poezijoj laimėjimus ir daug iš jų pasimoko. Taigi naujosios linkmės ir maironizmas Putino poezijoj padarė savotišką sintezę. Vienur ta sintezė yra ryškesnė, kitur blyškesnė, tačiau beveik visur pastebima. Tokiu būdu Putinas atsiranda išimtinam padėjime: jis

yra vertingas seniam ir priimtinas naujovinėms. Jis pasidaro tiltu, jungiančiu tas dvi priešybes.

Savaime suprantama, Putinas būtų tam „aukso vidury“ išsilaukęs ligi galo, jei pokariniiais metais nebūtų kilę jo dūšioj aštrių konfliktų, didžiųjų sukrėtimų, kuriuos jis, būdamas stiprus individualistas, jautė būtiną reikalą išlieti eilėmis. Dėl žinomų priežasčių nedrįsdamas jų išdairuoti konkretesne lytimi, ėmė nertis poetas vis gilyn į simbolizmą, po kurio melsvu šydu galima jaustis gana laisvai ir daug ką pasakyti. Ir taip savo dvasinę nesantaiką ėmė išsakinėti simbolinėms priemonėms, į kurias dėl tų pačių priežasčių jau nuo pat jaunystės buvo labiau linkęs, negu į bet kurias kitas, ir ne kartą jomis jau buvo naudojėsis. Konkretesni ryšiai su maironizmu, žinoma, dabar galutinai nutrūksta, nors eilėdarą poetas ir dabar tebevartoja tokią pat maironiškai skambią, klasikinę. Simbolizmas Putiną kaip poetą išgelbėjo. Pasilikdamas nuosaikus, jis ir toliau, aišku, būtų buvęs priverstas tramdyti kiekvieną gyvesnį, originalesnį jausmą ir aukščiau vidutiniškumo greičiausiai nebūtų pakilęs. O dabar simbolizmo užuovėjoj išėjo į visai savaimingą, didelį poetą.

Išsisprendus konfliktam, įžengus dūšion pusiausvyrai ir giedrai,

* Rankraščių teksto kalba netaisyta. –
Atsak. red. pastaba.

Putinas atsisveikina su simbolizmu ir vėl grįžta į konkretumą ir realizmą. Tik jau grįžta praradęs tą lakų jausmingumą ir svajingumą, kurie jį lydėjo jaunystės kely. Užtat dabar įsigyja klasinį rimtumą.

Toks tai yra Putino kūrybinis kelias. Įdomus yra ir jo kūrybos charakteris. Daili yra Putino forma, tačiau vis dėlto jis yra daugiau minties poetas. Kiekvienu eilėraščiu, kiekvienu jo posmu jam rūpi ką nors pasakyti.

Stiprus yra Putino poezijoje ir protinis elementas. Mintis eilėraštyje yra pravedama nuosekliai ir logiškai. Yra poetų, kurių eilėraščius ar nuo pradžios skaitysi, ar nuo vidurio, ar nuo galo, tai bus nesvarbu, įspūdis pasiliks vis toks pat. Putino eilėraštyje tegalima skaityti tik nuo pradžios. Taip pat jo palyginimai, metaforos ir kitokios poetinės priemonės būna daugiau ar mažiau logiškai pamatuotos ir saikingos. Todėl Putinas daug suprantamesnis ir aiškesnis yra už savo vienalaikius: Sruogą ir Kiršą. Tai bus dar viena jo populiarumo priežasčių.

O vis dėlto Putino jėga yra ne vienokioje ar kitokioje mintyje, bet jausme ir nuotaikoj. Kur tik pro protinį svarstymą ir logiką prasiveržia laisvai jausmas, ten Putinas darosi nuostabiai stiprus ir gražus. Todėl įdomiausi ir meniškai vertingiausi yra jo simbolinio laikotarpio eilėraščiai, kada jis, pametęs nuosaikumą, leidosi jausmų valdomas ir nešamas. „Pesimizmo himnai“, „Žemei“, „Pavasario žemė“, „Romansas“ iš „Tarp dviejų aušrų“ rinkinio puslapių žėri lyg ugninėm raidėm parašyti. Tiesa, kai kas gal pasakys, kad jų forma kiek nenatūrali, per daug iškilminga. Bet juk tai himnai: vienur himnai pesimizmui, kitur gyvybę nešančiai pavasario žemei. O himnai ir turi būti iškilmingi. Kokia jėga ir retu grožiu jie dvelkia:

*Amžinas genijau, rūstusai milžine,
Mano gyvenimo juodas likime!
Tau mano prakeiksmas, tau mano sielvarta,
Tau mano liūdinčios sutemų giesmės.*

*Kam gi tu leidai man tapti iš chaoso
Meilės ugnim spinduliuojančia žiežirba,
Kam gi tu pasmerkei mano budėjimus
Tylia vienatvė didingiem vidurnakčiam.*

*Tu mane apglobei mano jaunatvėje
Savo sparnų šešėliuotais mojavimais,
Tu mane užslėpei saulės mylavimam,
Tu mane paveržei meilės bučiavimam,
Kiauto lukšte man pasaulį sukūręs,
Būki pagarbintas!*

Pesimizmo himnai, p. 165.

Arba:

*Raudonos aguonos nulinkę tau vyto po kojų,
Ant tavęs rausvi debesynai pakriko lengvai, –
Susitelkė žvaigždės ir mėnuo padangėj sustojo,
Kai šiltą pavasario naktį mane bučiavai.
Žemei, p. 149.*

O štai melancholinis „Romansas“:

*Su pirmuoju pavasario saulės šypsniu
Tu kaip laimės svaja į mane atskridai. –
Ir dabar, kai tyloj tavo vardą miniu,
Vis man juokiasi saulė ir kvepia žiedai.
p. 175.*

Vėl kiek nuošaliau stovinčiam graudžiam „Rūpintojėly“ Putinas reiškia būdingą lietuviui inteligentui nuotaiką, kokią šis pajaučia beviešėdamas kaime šviesią rudens naktį. Pilnas dangus didelių ir mažų žvaigždžių, kažin kur skamba melancholiška liaudies daina, o prie lygaus kelio rymo Rūpintojėlis. Ir tokioje aplinkoje svečiui pasidaro be galo liūdna, jis užmiršta miegą ir panūsta visą naktį drauge su Dievuliu budėti.

„Rūpintojėlis“ poeto tyčia ir parašytas kiek primitiviu stiliumi, artimu liaudies dainų stiliumi:

*Bet kam gi tu, budrus Dievuli mano,
Prie lygaus kelio rūpestėliu rymai.
Prie lygaus kelio, kur vargų vargeliai
Vieni per dienas dūsausdami vaikšto.
p. 180.*

Ji I-jė rasta tomo naujojo
 ti eilėraščių yra gerokai Put
 perdirta. Išaiškinimai ir perdirt
 konkretumas, realizmas linkme
 eilėraščių, žinoma, nuo to fik
 vyzdžiai paimsim; vienas mo
 matijos paklūpusis eilėraščių
 I rasta tomo ta gėsmė skambė

Nuo juos esna mūsų
 Ji dūsis kyla mūsų
 Ir vel garbanga laisv
 Korvi ir darbo sukė

„Keliuos ir kryžkelius“ ji jau fa
 Pamilo juos mūsų ierakto, posmas fik smarkiai pagrozėjo. O kad
 Panso laisvis mūsų tai jo dar išmetus tuos pirštu duriančius
 Ir Liekuro garbe jau „štai“, „štai“, tai jis būtų nuostabus sav
 Korvi ir darbo sukė

Ir be aiškumo matos, ka
 nojoj redakcijoje didingais, gr
 jafaj jau išlyskes, sukongretin
 dabar aktualis juos mėsai re

Senoji „Varponinko“ esut
 varpo kieta ir jautri“ išaišyt
 varpo kieta, bet jautri“. Čia ne
 kalboms stovėjai Bertai lo
 vaizdas su tuo „bet“, aišku,

„Pavasario burte“ Putinas
 „senuts“ „merguštelė“ nieko nep
 ar merguštelė – vi tas pats besas. Senut
 citam eilėraščių net geriau dar tenka.

Alfonso Keliuočio rankraščių „V. Mykolaitis-Putinas.
 Keliai ir kryžkeliai. Lyrika“ fragmentai

Naujojo periodo eilėraščiųuos, kurie sudėti į „Kelių
 ir kryžkelių“ skyrių, Putino kūrybinis pajėgumas,
 atrodo, jau kiek atslūgęs. Stiprūs ir vertingi tebėra
 tik dar simbolinio periodo nuotaika ir forma para-
 šyti eilėraščiai, kaip „Vasaros saulėj“, „Tavęs nebėr“,
 „Pakvipo žemė“, „Neatmerkim akių“, „Pavasario
 lietūs“, „Lino žiedas“, „Atsisveikinimas“ ir dar keli.
 Jie persisunkę būdingu Putinui svaiguliu ir trykšta
 tykiu grožiu:

Aš užmerkiau akis – ir vidudienio saulė
 Išbučiavo man skruostus ir lūpas.
 Išbučiavo ji taip, jog lig šiolei, atminus,
 Visos mintis banguoja ir supas.

 Aš ir šiandien miniu, kaip prieš daugel dienų
 Mudu buvom šioj vietoj kartu –
 Tik atspėt negaliu, kas bučiavo mane:
 Ar tai tu, ar tai saulė – ar tai saulė ir tu.
 Vasaros saulėj, p. 208.

Žinoma, kas be to, kaskuriam jaunystei ei-
 lėraščiųai Putinui ir visai puiki di parvyko
 išaišyt, par. „Vakare“. I rasta tomo pes-
 kurtis to eilėraščių posmas skambėjo:

Dar plūksfelėj banga prie kranto pildama,
 Dar švystelėj staiga ugninis spindulys...
 Pambūgi diena su saule gerdama,
 Ir žiūrėn ir klausau nurintys ir tylis...

Ji „Keliuos ir kryžkelius“ ji išaišytas 32 p.
 Štai sigraudė banga, iš krantų pildama,
 Štai švystelėj gelmėj palūžęs spindulys,
 Pambūgi diena, su saule gerdama,
 Ir žiūrėn ir klausau nurintys ir tylis...

Pakeičius netikėtai tarniškumas ir dar
 negrais viršeli ir yra blogai šūta (neleido
 sakulas, Karne o lafai)

„Keliuos ir kryžkelius“ knyga turi
 sakulas, Karne o lafai)

A.K.
 mi

Kokva jėga ir zelu grošiu jie dvelkia:

Pamiršus gūnijau, tūstusai mutaine
 Mano gyvenimo juodas likime,
 Tau mano praktikas, tau mano si
 Tau mano liudinias sutemus gėsm

Kam gi tu leidai man tapti ir di
 Meilės ugniai spinduliuojančia ži
 Kam gi tu pasmerkai mano būdėj
 Tylia vienatve didingiem vidurde

Tu mane apglobi mano jaunato
 Savo sparnų besėliuotai mojavis
 Tu mane ušlevei saulės mlylari
 Tu mane paviršei meilės bučiav
 Kieanto lūkste man pasauli sek
 Būki pagarbūntas!

Pennizmo himnai,

Orfa:

Raudonos akmos mūlntis tau vyto p
 Ant favyz kousvi dberynai pakrūto
 Susitelki žvaigždės ir mėnūs padangė
 Kuri šilts pavasario naty man bū

O štai melancholini „Romanas“: 2 emci, 14

Su pirmuoju pavasario saulės spys
 Tu kaip laimės sveja i mane atskri
 Ir dabar, kai tyloj tavo vardo m
 Vii man juokiasi saulė ir kvėpa

Vil kiek musaliam spornioram gra
 „Būpntojely Putinos reiška būdingas li
 mteigentri nuotaikis, kokis si pajaučia h
 domas kasine suvans mudenis naty. Putn
 gur didelis ir manis žvaigždės, kaskur skan

Arba:

*Krūtinėj – ak! saldu ir šilta,
O galvoje taip pasakiškai keista,
Lyg eitum kažkur per svyruoklį tiltą,
Kur vien palaimintiems praeiti leista.
Laukų pavasaris, p. 252.*

Naujausios realistinės linkmės patrijotinėm ir socialinėm temom eilėraščiai, kaip „Priešui grasinant“, „Elgeta“, „Elgetos dalia“, „Kasdieninė duona“, „Priešginingi motyvai“, yra meniškai Putinui nekaip tenusisekę. Tiesa, eilėdara ir jų yra sklandi, vykusi, tačiau jie nėra poeto išgyventi. Stinga jausmo, o per daug logikos ir nukrypimų į prozą:

*Mes esam per silpni jum kuo grasinti,
Mes neišdrįstam pražūties jum trokšti,
Bet jūsų kaltės pačios yr galingos
Jum dar kartą į pelenus parblokšti.
Priešui grasinant, p. 233.*

Arba:

*Ar kas nedavė ar davė,
Ko prašei ar neprašei,
Ak, vistiek koki bebūtų,
Sunkūs elgetos krepšiai.
Elgetos dalia, p. 238.*

Tai jau eiliuota publicistika. Ji tegali turėti tik auklėjamosios reikšmės, ne estetinės.

Iš šios grupės išsiskiria tik „Lietuva“, kuris iš tikrųjų yra gražus:

*Vėlai iškeliauš iš nykių sodybų
Į kito pasviečio laisvingą rytojų,
Aš pusėje kelio, vidurnakčio gūdy,
Palinkusia galva prieš tave sustoju.
p. 228.*

Iš I-jo raštų tomo naujojon knygon išrinkti eilėraščiai yra gerokai Putino ištaisyti ir perdirbti. Ištaisymai ir perdirbimai padaryti konkretumo, realizmo linkme. Svajingesni eilėraščiai, žinoma, nuo to gerokai nukentėjo. Pavyzdžiui, paimsim į visas mokyklų chrestomatijas jau pakliuvusį eilėraštį „Lietuvio giesmė“. I-ame raštų tome ta giesmė skambėjo:

*Nuo jūros eina mūsų žemė,
Iš amžių kykla mūsų tauta!
Ir vėl garbinga laisvė švinta,
Kovos ir darbo sukurta.*

„Keliuos ir kryžkeliuos“ ji jau taip atrodo:

*Pamilo jūrą mūsų žemė,
Panoro laisvės mūsų tauta,
Ir Lietuvos garbė jau švinta,
Kovos ir darbo sukurta.
p. 108.*

Ir be aiškinimo matos, kad šis posmas senojo redakcijoje didingesnis, grakštesnis, o naujojoje jau išblyškęs, sukonkrečintas, įpinant jam dabar aktualų jūros meilės reikalą.

Senoji „Varpininko“ eilutė „Širdis mano varpo kieta ir jautri“ ištaisyta į „Širdis mano varpo kieta, bet jautri“. Čia nusilenkta mūsų kalbininkų storajai Bertai logikai. Poetinis vaizdas su tuo „bet“, aišku, liko pagadintas.

„Pavasario burte“ Putinas, pamainydamas „sesutę“ „merguželę“, nieko nepataisė. Ar sesutė, ar merguželė – vis tas pats biasas. Sesutė, atrodo, šitam eilėraščiui net geriau dar tinka.

Žinoma, kas be ko, kai kurie jaunystės eilėraščiai Putinui ir visai puikiai pavyko ištaisyti, pav. „Vakare“. I-ame raštų tome paskutinis to eilėraščio posmas skambėjo:

*Dar plūkštelėj banga prie kranto puldama,
Dar švystelėj staiga ugninis spindulys...
Pasibaigė diena su saule gesdama, –
Aš žiūriu ir klausau nurimęs ir tylįs...
p. 32.*

Gi „Keliuos ir kryžkeliuos“ jis ištaisytas šitaip:

*Štai sugaudė banga, į krantą puldama,
Štai sušvietė gelmėj palūžęs spindulys. –
Pasibaigė diena, su saule gesdama.
Aš žiūriu ir klausau nurimęs ir tylįs.
p. 54.*

Pakeitus neskoningus tarmiškumus ir dar kai ką, posmas tik smarkiai pagražėjo. O kad iš jo dar išmetus tuos pirštu duriančius „štai“, „štai“, tai jis būtų nuostabus savo dailumu.

Graži pernykščių metų „Kelių ir kryžkelių“ knyga turi negražų viršelį ir yra blogai įrišta. (Išleido „Sakalas“, kaina – 5 litai).

Leonas Ernestas Juozonis – tautodailininkas, kraštotyrininkas, visuomenininkas

SALVINIJA KALPOKAITĖ

*Rokiškio Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos Vaikų
ir jaunimo literatūros skyriaus vedėja*

*Tiek žvaigždžių po vasaros
dangumi. –
Mūsų laimės baltųjų žiedų...
Kiek surinkome jų, eidami
Šia žeme, kad nebūtų gūdu.*

Bernardas Brazdžionis

Leono Juozonio gyvenimo ir kūrybos kelias

Koks bebūtų ilgas ir painus gyvenimo kelias, tenka kilti į kalną ir leistis žemyn, prieiti gyvenimo kryžkelę, rinktis. Vieni meta kelią dėl takelio, kažko ieško ir neranda, kiti – darbu, kūryba, kilniais siekiais grįstu keliu žengia pirmyn. Jei ne tie metai, kurie, pasak poeto Jono Aisčio, taip bėga, valandas taip neša... Nors ne visi pasiduoda, ne visi pavargsta nuo gyvenimo bėgsmo. Yra ištvermingų žmonių, kurie negali sustoti, negali nieko neveikti, pasiduoti senatvei. Vienas tokių – kaunietis tautodailininkas, kraštotyrininkas, „Sėlių“ klubo Kaune įkūrėjas ir ilgametis vadovas, sporto entuziastas, visuomenininkas Leonas Juozonis, gimęs 1922 m. liepos 24 d. Rokiškio apskrityje, Pandėlio valsčiuje, Genišio II vienkiemyje. Juozo Juozonio ir Bronės Kuzavi-

*Garbės kraštotyrininkas Leonas Juozonis.
Nuotr. iš straipsnio autorės asmeninio
albumo*

nytės–Juozonienės šeimoje. Nors jau devynios dešimtys eikliais žirgais nušoliavo, kiekviena akimirka, kiekviena valanda brangi, tačiau sustoti, aptingti – nevalia. L. Juozonio senatvė sklidina malonumą, idėjų, darbų ir netekčių. Mirus žmonai Liucijai Juozonienei – mokslininkei, išradėjai – liko vienas, bet ne vienišas. Nors Dievas nedavė vaikų, jis visada apsuptas artimųjų, giminių, draugų, bendraminčių. Ir pats Leonas nepamiršta visų, net tolimiausių giminaičių, jaunystės draugų. Visus aplanko,

dėl visų išgyvena, visais rūpinasi. Ramaus būdo, rodos, niekada neskubantis, bet visur ir visada suspėjantis. Tai santūrus, sumanus, darbštus, kūrybingas, draugiškas, blaivybės, sveikos gyvensenos puoselėtojas. Tokių žmonių reta. Apie šį kilnios dvasios kraštotyrininką, tautodailininką noriu pasidalinti mintimis, prisiminimais, apžvelgti Leono Juozonio gyvenimo ir kūrybos kelią. Juolab, kad iš jo sudaryto genealoginio medžio sužinojau apie savo prosenelius, giminaičius, iš kur jie buvo kilę.

L. Juozonis – sklidas gėrio, kylančio, pasak Senekos, iš grynos sąžinės, iš dorų ketinimų, iš teisingų poelgių, iš ramaus, nuoseklaus, neiškrypstančio iš kelio gyvenimo bėgsmo. Jis kukliai nutyli pasiekimus ir apdovanojimus, tačiau šypsena, linksmos kibirkštėlės akyse, apie tai užsiminus, išduoda džiaugsmą ir pasitenkinimą. Šis žmogus 1990 m. pelnė garbės kraštotyrininko vardą, po metų tapo poeto Aisčio premijos laureatas. 1999 m. apdovanotas Lietuvos kariuomenės kūrėjų savanorių medaliu, 2012 m. – Kauno miesto burmistro, LFLS garbės nario Jono Vileišio žalvariniu medaliu. Jo darbų kraitis stebėtina didelis.

Įdomi vardų ir pavardės istorija

Juozas ir Bronė Juozoniai išaugino 4 vaikus: du sūnus ir dvi dukras. Leonas buvo jauniausias vaikas šeimoje. Jaunėlis mokslus krimto tėviškėje, netoli savo namų, Lydžiūnų pradžios mokykloje. 1940 m. baigė Rokiškio Juozo Tumo-Vaižganto gimnaziją ir išvyko į Kauną. Tėvai buvo ūkininkai, turėjo apie 60 hektarų žemės. Po 1990 kovo 11-osios Leonas žemę susigrąžino, tik ūkininkauti nėra kam. Namai buvo sugriauti per karą. 1944 m., regis, per Leono gimtadienį sprogsi bomba nusinėšė ir jo tėvo gyvybę. Galbūt savo mirtimi išgelbėjo šeimą nuo sunaikinimo...

Į Kauną Leonas atvyko 1940-aisiais. Studijavo Kauno universitete architektūrą, bet penktame semestre studijas teko nutraukti. „Tokie laikai buvo – užėję vokiečiai uždarė universitetą, o vėliau studijuoti neturėjau galimybės. Kartu su manimi studijavo vėliau garsiu partizanų tapęs Juozas Lukša-Daumantas“, – prisimena Leonas Juozonis. Vėliau jis aštuonerius metus niekur nedirbo: „Laukiau amerikonių, gydžiausi įvairiose ligoninėse ir sanatorijose“. Įdomi jo vardo ir pavardės istorija.

„Man buvo lemta gyventi pačiais sudėtingiausiais laikais. Audringi liko ir mano vardų bei pavardės likimai, – prisiminimais dalijasi garbus senjoras. – Anot kaimynų, mano krikštynos buvusios labai šaunios – liepos 26 d. per Šv. Onos atlaidus. Aš pradėjau abejoti, ar galėjo dviejų dienų vaiką vežti krikštyti į Pandėlį, esantį už 9 kilometrų. Tuomet tai buvo ilga kelionė. Mama žinojo, kad gimdamas vaikas atsineša tos dienos šventojo vardą. Kalendoriuje Leono vardinės pažymėtos birželio 28 d., galbūt aš tada ir gimiau.“ Iki šiol visi giminės ir artimieji jį vadina Ernestu. Ir pats Juozonis tik 1932 m., studamas į Rokiškio gimnaziją, iš

metrikų sužinojo, kad turi ir antrąjį vardą – Leonas, o pavardė esanti „Juzonis“. Kai 1940 m. stojo į Kauno universitetą, Architektūros fakultetą, antrasis vardas buvo įrašytas su klaida – „Ernastas“, o pavardė „Juzonis“. Tik atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, panoro teisingai susitvarkyti vardus ir pavardę. Pasaiko – Leonas Juozonis.

Garbės kraštotyri- ninkas, žygeivis, kelionių mėgėjas

Leonas Juozonis 1939 m. rugsėjį, mokydamasis aštuntoje klasėje, kartu su 80 gimnazistų įstojo į X rinktinės Rokiškio kan. J. Tumo-Vaižganto valstybinės gimnazijos šaulių berniukų būrį. 1941 m. sukilimo dalyvis (karys savanoris, apdovanojamas Kariuomenės kūrėjų savanorių medaliu) slapstėsi nuo bolševikų. 32 metus (nuo 1950 m. rugpjūčio 1 d. iki 1982 m. liepos 24 d.) dirbo Kauno žemės ūkio statybos projektavimo institute „Žemprojektas“ projektuotoju. Nuo 1949 m. tapo veikliu kraštotyrininku, žygeiviu. Visą gyvenimą domėjosi ir dirbo kūrybinį darbą, daug keliavo. Dalyvavo ekskursijose po Latviją, Estiją, žymiausius Rusijos miestus. Lankėsi Paryžiuje, Romoje, Berlyne, Prahėje, Krokuvėje, Helsinkyje, Stokholme. Keliavo po Vidurinę Aziją, Kaukazą, Kroatiją, pabuvojo Kryme. Labiausiai įsiminė kelionė po Egiptą. Kur bebūtų, kur bekeliautų – geriausia ir gražiausia – savo šalelį mylimoj. Todėl savo kūrybą, darbus, idėjas skiria Lietuvai, nes nuo jaunystės domisi kraštotyra.

„1950 m. susipažinau su Anykščių progimnazijos direktoriumi Tomu Glodu, ką tik grįžusiu iš Šilutės lagerio. Šis žmogus metė mokytojavimą, o vietoj to kovai dėl laisvės ėmė organizuoti ekskursijas po Lietuvą ir už jos ribų, kelti lietu-

vybę. Vadovas surasdavo transportą, palankius vairuotojus, už kelionę susimokėdavome patys. Vienos dienos ekskursijos metu aplankydavome bent po 10 įdomių objektų: lankėme įžymių žmonių gimtines, piliakalnius, muziejus, bažnyčias. Per vasarą suorganizuodavo apie 10 tokių viendienių arba dvidienių ekskursijų, – noriai prisiminimais dalijasi kelionių mėgėjas, uolus kultūros paveldo puoselėtojas, kraštotyrininkas. – Jonavoje gyvenantis Lietuvos knygnešius vado Jurgio Bielinio anūkas Algirdas Jurgis Bielinis man pasiūlė kitaip su okupacija „durnių lošti“: Lietuvoje statyti ažuolinius paminklus įžymiesiems Lietuvos žmonėms, tvarkyti piliakalnius, kapines ir t. t.“

L. Juozonis savo gyvenimą, kraštotyrinę veiklą, aplankytas žymių žmonių gimtines ne tik aprašė, bet ir iliustravo brėžiniais. Jis sudarė katalogą „Įžymių žmonių gimtines“ t. I. (Vilnius: LTSR paminklų apsaugos ir kraštotyros d-ja, 1988 m.) ir parašė knygas „437 draugiški šaržai (Kaunas: Atmintis, 1997) bei „Kraštotyrininko kelias“ (Kaunas: Gabija, 2002). Pastaroji knyga labai originali, meniška, dekoratyvi. Joje galima rasti labai įdomų autoriaus siūlomą Lukiškių aikštės projektą pagal Lietuvos valstybės istorijos raidą. Šioje knygoje inventorizuotos, aprašytos, išbraižytos Aiščio, Brazdžionio, Girdausko, Juozonių, Šliūpo sodybos. Publikuoti Leono Juozonio sudaryti Brazdžionių, Juozonių, poeto Jono Mačiulio-Maironio, Urbšių, Tūbelių šeimų genealoginiai medžiai.

„Tik stebėtis reikia, kiek daug visko, Tamsta Juozoni, Jūs mokate: medį drožti, minkyti molį, archeologinius eksponatus rinkti, projektuoti, statyti, sportuoti... Ir dar: stebėtis verta, kodėl ir kaip Jūs suspėjate, kai žmonės tik skundžiasi LAIKO stoka...“ – knygos „Kraštotyrininko kelias“ pabaigos žodyje „Kas Jūs,

Gerbiamas Autoriau?“ klausia socialinių mokslų daktaras Juozas Šalčius. O gal AUTORIUS skaitytojui sako: – LIETUVI, sustok akimirkai, atsigręžk į nueitą kelią, prisimink...“

L. Juozonis asmeniškai pažinojo Nepriklausomos Lietuvos užsienio reikalų ministrą Juozą Urbšį, poetą Bernardą Brazdžionį, išeivijos rašytoją Alę Rūtą, pedagogą, literatą Alfonsą Keliuotį (apie Juozą Keliuotį daug girdėjo, bet asmeniškai su juo bendrauti neteko). Parašė nemažai straipsnių. Bendradarbiavo „Gimtinėje“, laikraštyje „Statyba“ ir kt. Knygoje „Po Nemuniją, po ežeriją...“ rasime jo straipsnį „Sėlių kraštas“. Kadangi 2013 metai paskelbti Tarmių metais, tai apie jas straipsnyje mini ir L. Juozonis: „Ryškiausiai išlikusi sėlių kalba – aukštaičių rotininkų apimanti: Papilio, Pandėlio, Kupiškio, Skampiškės rajonus – vietoves. Anykštėnų šnekta apima Adomynės, Svėdasų, Anykščių apylinkes. Akademikas Z. Zinkevičius išskyrė sėlių kalbos ypatybėmis pasižyminčias tarmes: puntininkus, pontininkus, pantininkus (Panevėžio, Žeimelio, Linkuvos apylinkės)“.

Kultūros paveldo puoselėtojas

1952 m. L. Juozonis, sužinojęs, kad Kauno profsąjungų rūmuose yra vaizduojamojo meno studija, ėmė ją lankyti ir jos lankytoju buvo net 25-erius metus. Menui gyslelę Leonas teigia paveldėjęs iš tėvo pusės – dėdė Kazys buvo profesionalus stalius ir drožėjas, o brolis Albertas mėgo piešti. Leonas nuo mažens linko į meną. „Pradžioje pats ilgai nesupratau, kas man labiau rūpi – ar skulptūra, ar tapyba, ar grafika. Kai vienas darbas man atsibosdavo, pradėdavau kitą, todėl išbandžiau viską. O pirmąją skulptūrėlę iš beržo išdrožiau, regis, Paganiniui apie 1942-uosius metus“, – apie savo darbus ir kūrybinius bandy-

8) Su mokytoju Alfonso Gaška (1906-02-21-1994-08-17) 20 metų varijome, kol šiuo metu Pandėlio vidurinėje mokykloje musieji. Nors tada jau buvo mirta ir kankinama lageriuose vyresnioji dukterė studentė Nijolė, Alfonso Gaška sugebėjo Pandėlyje pastatyti senoviską lietuvių vestuvės, išsiryšintę ir pastatyti Pandėlyje vidurinės mokyklos didžiulį pastatą. Nohent skirti musieji, buvo reikalaujama padovanoti pirmuosius eksponatus. Ši muficiūna aliejumi primityvistes dailininkės Monikos Riečiūnienės ir pastels liaudies skulptoriaus Liongino Sepkos portretus. 1987. 03.14 Algirdas Balašius nuvežė iš Kazuo, Pandėlio ažuolinių lentas su Liongino Sepkos bareljefu, kad prikaltė prie namo, kuriame įsigyvendavo kūrybos pradžioje. Rokiškyje projekte derintojai manė labai paauyri kad darau oro darbu, tik prieš kelti lentą 1987. 09.15, nes tada busias Sepkos jubilėjus. Lentą, nieko blogo negalvodami, padėjome grata stovėjusiame name, klebono Broniaus Balašio sandėliuke. Tai sutartą dieną atraišaroma su Balašiumi lentą prikaltė. Pandėlio valdžią apkaltino kasu lentą darvita ant klebono duotos lentos (kas buvo neteisębe) tai tou savo atrakomybe klebonas ir prikaltė. Šis štek prikaltėjome lenti meoms prikaltė Panevėžio gatvėje Nr. 24. Vėliau, kažkas nieko blogo nemanydamas, lentą nutepė pokostu ir lentą negraimai paįjuode. Teko pavartis vel muskulti.

Algirdas Balašius Lietuvos Nepriklausomybės įvykių 1991. 07. 28 Pandėlio 400 metų nuo šiuo metu jubilėjus pamirėjimas

Leono Juozonio autobiografijos, rašytos 2013 m. sausio 29 d., rankraštis

mus L. Juozonis pasakoja knygelėje „Kraštotylininko kelias“.

Važinėdamas po Lietuvą, L. Juozonis projektavo, statė, kūrė arba atstatė istorinius paminklus, kryžius, kopyltstulpius ir t. t. Kiek ko sukūrė, suprojektavo, padarė, išdrožė, nutapė – nė pats tiksliai nebesuskaičiuoja. Kukliai nutyli. Iš tiesų iš viso sukūrė apie 24 ažuolinius atminimo lentas, 16 bronzinių bareljefų, skulptūrų, iš jų – 12 gelžbetoninių, 5 kryžių projektus, apie 30 ažuolinių kopyltstulpių. Sukūrė apie 25 paminklus kapinėse ir šventoriuose. Gamino iš įvairių medžiagų, bet jo mėgstamiausia – ažuolas. L. Juozonio darbai žinomi visoje Lietuvoje.

Taip pagerbė žymiausias Lietuvos žmones: menininkus, rašytojus, kny-

gnešius, politikus, partizanus. Tvarkė Jono Basanavičiaus tėviškę, restauravo V. Pietario klėtelę. „Tada Tarybų valdžia dėl propagandos užsieniui leisdavo kai ką pastatyti kraštotyrai, tik reikalaujavo projektą suderinti su atitinkamomis organizacijomis. O čia dažnai reikėjo ir nemažos išmonės, kad objektas nepasirodytų esąs buržuazinės reikšmės. Taip aš iškaldavau ažuole tik meninę dalį, o mano draugai kraštotylininkai organizuodavo pastatymą,“ – į prisiminimus nuklysta L. Juozonis. Jis su bendraminčiais dar sovietiniais metais Vilkaviškio rajone, Sardokuose, pastatė gelžbetoninę skulptūrą „Trys Eglės dukros“ (1975 m.), nors pats autorius jas pavadino „Trys šokančios moterys“; antkapinį paminklą pedagogui, kraštotylininkui

Memorialinė lenta kunigui poetui Šežiui-Dagileliui Pandėlyje, 1992 m. Autorius Leonas Juozonis. Nuotr. Aušros Skaburskienės

Memorialinė lenta liaudies meistriui Lionginui Šepkai. Pandėlys, 1987 m. Autorius Leonas Juozonis. Nuotr. Aušros Skaburskienės

Tomui Glodui Plokščiuose (1980 m.); skulptūrą rašytojui, profesoriui Antanui Kriščiukaičiui-Aišbei jo gimtinėje Paežeriuose (1984 m.); skulptūrą knygnešiu Jurgiui Bieliniui Purviškiuose (1987 m.); stogastulpį poetui Jonui Aisčiui Dovainonių kaime (1988 m.); medinę skulptūrą – keliautojas su gaubliu rankose – keliautojui Matui Šalčiui Čiudiškiuose (1985 m.); skulptūrą rašytojui Baliui Sruogai jo gimtinėje Baibokų kaime (1989 m.); atminimo lentas Jonui Basanavičiui, Tadiui Ivanauskui ir kt.

Nepriklausomybės metais L. Juozonis sukūrė ir pastatė daug ažuolinių paminklų partizanams, žuvusiems už tėvynę. Tarp jų: Juozui Lukšai-Daumantui ir jo broliams Jurgiui Lukšai-Piršliui bei Stasiui Lukšai-Juodvarniui atminti (1995 m., paminklo bendraautoris P. Petraitis); Dainavos apygardos partizanams Kapčiamiestyje (1994); kryžių kompoziciją 1952 m.

birželio 24 d. nužudytiems Tauro apygardos Geležinio Vilko rinktinės kovotojams atminti (1989) ir kt.

L. Juozonis neseniai restauravo ir paties pagamintą ažuolinį paminklą Kriščiukaičiui-Aišbei bei Pietario klėtelę netoli Antanavo. „Apie 1986-uosius metus Pietario klėtelę mes atstatėme, nes ją jau būtų nugriovę. Mano kaimynai Vaškeliai davė lentų, o kraštotyriminkas iš Rumšiškių inžinierius Vytautas Merkevičius vadovavo statybos darbams. Jų bei kitų savanorių dėka klėtelę tada atstatėme“, – pasakoja kraštotyriminkas.

Šio autoriaus darbų yra ir gimtajame Rokiškio rajone. 1972 m. Kazliškio bažnyčiai padarė medinį Rūpintojėlį ir projektą koplytėlės su anga apšvietimui. Kiek vėliau nubraižė šviestuvų projektą šios bažnyčios altoriui apšviesti. Netoli tautodailininko gimtinės yra Daupelių kapinės. Jų centre stovi keturkampė

koplytėlė su iškaltais skaičiais „1863“, galbūt tai ryšys su sukilimu. Kai ėmė aižėti akmeninė kapinių tvora ir nykti privažiavimo kelias, žmonės savo artimuosius panoro perlaidoti į kitas kapines. Leonas Juozonis su Povilu Ružele nutarė gelbėti kapinaites: „Dar 1973 m. padariau nišoms ažuolo skulptūras: Šv. Jurgio, Mykolo Arkangelo ir Šv. Izidoriaus. Nišose juos įtvirtino mano sūnėnas Edmundas Petras Stašys. Tik priekinėje nišoje Nukryžiuotasis buvo labai vėjų nugairintas, nukritusiom rankom, tai aš jas pridėjau. Prie koplytėlės atstatymo teko pasidarbuoti ne man vienam. Ir taip bent truputį šias kapines aptvarkėm. Dabar čia ilsisi garbingi žmonės: partizanas Jonas Narbutas, jo tėvas, parvežtas iš Sibiro, Vilniaus pedagoginio instituto profesorius Algis Teodoras Narbutas, vietos mokytojo Algirdo Jono Daugelavičiaus palaikai su urna atvežti iš Londono.“ L. Juozonis taip pat išdrožė ažuolinius koplytstulpius partizanui Kaziui Krišiūnui, lakūnui, apylinkės partizanų vadui Albinui Tindžiuliui.

„Didžiausią rūpestį turėjau, kaip pažymėti savo parapijos miestą – Pandėlį, – prisimena Leonas. – Su šviesios atminties mokytoju Alfonsu Gaška (1906 02 21–1994 08 17) dvidešimt metų vargome, kol Pandėlio vidurinėje mokykloje įkūrėme muziejų. Norint įkurti muziejų, buvo reikalaujama padovanoti pirmuosius eksponatus. Aš aliejumi nupiešiau dailininkės Monikos Bičiūnienės ir pastele liaudies skulptoriaus Liongino Šepkos portretus. 1987 m. kovo 14 d. Algirdas Bielinis iš Kauno į Pandėlį atvežė ažuolinę lentą su Liongino Šepkos bareljefu, kad prikaltų prie namo, kuriame jis gyveno. Tiesa, su ta lenta vargo turėjome“.

Pandėlio 400 metų jubiliejaus proga (1991 m.) Leonas Juozonis pasiūlė prie kapinių esantį didžiulį akmenį atitempti arčiau vartų, ant jo

pastatyti moters, į Pandėlį nešančios krepšius, figūrą. „Pagal mano projektą kažkas padarė ąžuolinę skulptūrą. Priekyje iš varinės skardos iškalčiau informacinius jubiliejaus ženklus. Turbūt kažkokie nevykėliai pavogė varinę skardą. Tada iškalčiau analoginę cinkuotą skardą su Pandėlio herbu,“ – prisimena autorius. Pandėlio kapinėse, šventoriuje, pačiame miestelyje bei jo apylinkėse yra ir daugiau L. Juozonio darytų koplytstulpių, atminimo lentų, bareljefų, suprojektuotų kryžių: 1992 m. prie buvusios klebonijos padarė ąžuolinę memorialinę lentą kun. rašytojui Mykolui Šežiui-Dagilėliui (1920–1933 m. Pandėlio klebonas). 1995 m. šalia jos prikaltė lentą kun. Fabijonui Kemėšiui, ištremtam į Sibirą ir ten nukankintam. „Mano gyvenimo svajonė buvo sulaukti, kada bus atstatyti Pandėlio bažnyčios bokštai. Ne kartą laipiojau į bažnyčios pastogę, inventorizavau esamą padėtį. Aliejiniiais dažais nupiešęs mažą paveikslėlį, kaip atrodė bažnyčia su bokštais, iškabinau bažnyčioje, – pasakoja L. Juozonis. – Ir įvyko stebuklas! Vilkiolių kaime gimęs inžinierius Albinas Jasiūnas per vienerius metus surinko lėšų, o viena Panevėžio firma atstatė bokštus.“ Su skapiškėnu miškininku Vidmantu Markevičiumi L. Juozonis prisidėjo organizuojant partizanų bunkerio Notigalės miške atstatymą. 1998 m. Stramylių kaime prie karininko Petro Jakšto (1899 10 29–1988 11 14) gimtojo namo buvo prikalta Leono Juozonio daryta ąžuolinė lenta su Petro Jakšto ir jo brolio, žuvusio partizano, Vytauto Jakšto bareljefais. 2009–2010 m. baigė restauruoti antkapinį paminklą iš savo gimtinės kilusių Veščiūnų šeimai. Jų sūnus Albertas – architektas, vėliau tapo garsiu JAV tapytoju, kurio 13 paveikslų yra Kauno M. Žilinsko galerijoje. Duktė Aldo-

na Janavičienė Australijoje išleido kelias knygas. „Vilniuje, Saulės kapinėse, palaidotas tapytojas mėgėjas Anupras Veščiūnas, kurio antkapinį paminklą sugadino vandalai. Man teko jį restauruoti. Padariau ąžuolinę lentą su jų bareljefais, saulute ir Pieta. Dar tą pačią žiemą padariau atminimo lentą Vilniaus sukilėlių vado Buničiaus pavaduotojui Juozui Kiliui netoli jo gimtinės – Pandėlio kapinėse, kapų vartuose, nes jo kapo vieta nežinoma (buvo sušaudytas Maskvoje). Vytautui Babiliui – giminės tremtinių atminimui – nutapiau paveikslą „Babilių šeimos tremtis“ ir kt. darbus.“

L. Juozonis stengėsi paremti beveik visus Rokiškio rajono muziejus: Kazliško pagrindinės mokyklos muziejui nupiešė mokytojo, vietos partizanų vado Petro Vaidakavičiaus portretą, Juodupės gimnazijos muziejui nupiešė „Poetės partizanės Dianos Glemžaitės mirtis“ ir padovanojo Rūpintojėlio statulėlę, Rokiškio J. Tumo-Vaižganto gimnazijos, Kamajų Antano Strazdo ir Svėdasų mokyklų muziejams įteikė JAV gyvenusios rašytojos Alės Rūtos portretus ir kt. darbus.

L. Juozonis sukūrė maždaug 200 mažų statulėlių iš įvairių medžiagų (medžio, molio, gintaro, kaulo, akmens ir kt.). Vieną, iš medžio išdrožtą pelėdų šeimynėlę, padovanojo Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos Vaikų ir jaunimo literatūros skyriui.

Čia paminėta tik dalis L. Juozonio darbų. „Džiaugiuosi, kad, būdamas 90 metų, ąžuolinėje lentoje iškalčiau Juozo Tumo-Vaižganto gimtinės maketą ir padovanojau jį Vytauto Bagdono vadovaujama Kunigiškių muziejui. Šiam muziejui dar ruošiuosi iš putplasčio padaryti poetės Alės Rūtos paminklo projektą. Man atrodo, kad dar turiu jėgų ir galėčiau ką nors gero padaryti Lietuvai,“ – mąsto mūsų kraštiečiai.

Leono Juozonio Rūpintojėlis Kazliško bažnyčioje, 1972 m.

Leonas Juozonis – tapytojas, knygų iliustratorius, literatas

L. Juozonis ne tik architektas, skulptorius, bet ir tapytojas, knygų iliustratorius, grafikas. Per savo gyvenimą nutapė daugiau kaip 100 paveikslų įvairia technika – aliejumi, tempera, pastele, akvarele, lino raižiniu, šilkografija ir kt. Muziejams bei įstaigoms padovanojo apie 60 paveikslų. Rokiškio rajone yra 10 paveikslų. Daugybė jo tapybos darbų yra Kauno Maironio muziejuje, ke-liolika Knygnešių muziejuje Ustronės vienkiemyje, netoli Krekenavos.

Būtina paminėti tris išskirtinius paveikslus, eksponuotus jubiliejinėje parodoje 2012 m. Kaune. Viename paveiksle autorius pavaizdavo Lietuvos istoriją, valdovus. Kitas darbas pasakoja Romos katalikų bažnyčios

istoriją, jame vaizduojamos istorinės asmenybės, pažymėti popiežių vardai ir valdymo metai. Įdomi detalė: 1981 m. pieštame paveiksle pavaizduoti visi popiežiai, o vėliau nupieštas net Benediktas XVI, dar liko vietos ir dabartiniam popiežiui. Trečiame paveiksle Lietuvos rašytojai pavaizduoti pagal jų gimimo metus ir ideologines pažiūras. Šie paveiksliukai labai iškalbingi, tikslūs ir įdomūs.

L. Juozonis – 20 knygų viršelių autorius, keliolikos knygų iliustratorius. Iliustravo Juozo Čepelės knygą „Kelias į krepšinį“ (1992 m.), Irenos Vaičiukaitės „Vilties paukštė“ (1992 m.), Antaninos Garmutės „Rugiai po ledu“ (1994 m.), Aldonos Gricienės knygas vaikams „Linksmas dvaras“ (1994 m.), „Angelas sargas“ (1996 m.), „Kelionė aplink mėlyną...“ (1998 m.), Vincento Sereikos „Nenuleisim sparnų“ (2002 m.). Monografijoje „Pandėlys“ numatomi šie L. Juozonio straipsniai: „Išnykę apylinkės kaimai“, „Mano tėviškės partizanai“, „Prisiminimai apie Lionginą Šepką“ ir kt.

L. Juozonio teigimu, nuo 1963 m. septyniuose laikraščiuose buvo išspausdinta 220 draugiškų šaržų. Spaudoje paskelbta daugiau kaip 470. 1997 m. Dominykas Akstinas 10 egz. tiražu išleido knygą „Draugiški šaržai“, kurioje išspausdinti 437 L. Juozonio šaržai. 1997 m. autoriaus 75-ųjų gimimo metinių proga buvo parengta draugiškų šaržų paroda Rokiškio viešojoje bibliotekoje. Nuo 1972 m. šis nenuilstantis kūrėjas dalyvavo beveik 20-tyje įvairių parodų.

Dar viena Leono Juozonio veiklos kryptis – išradimai ir atradimai

L. Juozonio šviesios atminties žmona Liucija yra 78 išradimų autorė. Didžioji jų dalis skirta ultragarso panaudojimui. Jam kartu su žmona,

dirbusia Kauno politechnikos instituto K. Baršausko ultragarso laboratorijoje mokslinė bendradarbe, taip pat su išradėja Antanina Garmute (garsitremtinė, rašytoja) pavyko surasti medžiagą, kuri džiūdama smarkiai susitraukia. Tą medžiagą tautodailininkas panaudojo medalių gamyboje. Beje, 2008 m. vagys pagrobė jo medalius, kurie buvo eksponuojami Viliampolės seniūnijoje. Jų likimas iki šiol neaiškus. Pasak doc. dr. Juozo Čepelės, L. Juozonis buvo pirmasis žmogus tuometinėje Sovietų Sąjungoje, sumanęs ir organizavęs kooperatinių namų statybą.

L. Juozonio pavyzdys rodo, kad ir devyniasdešimt sulaukęs gali sportuoti, būti žvalus. Anot garbaus senjoro, patys geriausi vaistai nuo kraujagyslių kalkėjimo – sportas. Senolis iki šiol žaidžia stalo tenisą, yra dalyvavęs Pasaulio lietuvių žaidynėse ir kitose veteranų pirmenybėse, o 2001 m. laimėjo Lietuvos veteranų stalo teniso čempionatą 75–80 metų amžiaus grupėje. „Antroji mano aistra – šachmatai, kuriais pradėjau žaisti penktoje Rokiškio gimnazijos klasėje. Bėgant dešimtmečiams, įsitikinau, kad žaidžiant šachmatais, kaip ir stalo tenisą, žaidėjus reikia skirstyti pagal amžiaus grupes, nes dėl besivystančios sklerozės dabar ėjimui apgalvoti reikia daug daugiau laiko nei jaunystėje,“ – teigė L. Juozonis, sovietmečiu simultanuose su garsiąja pasaulio čempione Nona Gaprindašvili pasiekęs lygiąsias ir laimėjęs partiją prieš garsųjį Lietuvos šachmatininką Vladą Mikėną. Už nuopelnus Lietuvos fizinio lavinimosi sąjungai L. Juozoniui suteiktas garbės nario vardas.

L. Juozonis iki šiol lankosi jį dominančiuose renginiuose, kuria, žaidžia stalo tenisą, šachmatais, valdo garso ir vaizdo techniką, prirėkęs naudojami kompiuteriu ir internetu. 21-erius metus vadovauja Sėlių klubui Kaune, kuria išėvijios rašytojos Alės Rūtos

paminklo projektą ir džiaugiasi kiekviena gyvenimo diena. Paklaustas apie artimiausius planus, šyptelė: „Norėčiau, kad Kaune būtų pastatyta didžiulė daržinė, į kurią priimtų tokių kaip aš kūrėjų darbus, nes apie muziejus nėra ko nė svajoti...“ Pasak dailininko, architekto Jono Lukšės, L. Juozonio nuopelnai Lietuvos kraštui neįkainojami, šalyje pasklidusi gausybė L. Juozonio darbų, tad jiems eksponuoti prirėktų didžiulių erdvių.

Paklaustas, ką palinkėtų jaunimui, trumpai atsakė – mylėti Lietuvą, sveikai gyventi, nevartoti alkoholio, sportuoti. „Norėkime daryti gerus darbus, linkėkime vieni kitiems sėkmės. Man užtenka, kad žmogus turėtų dvasinę idėją,“ – dar pridūrė mūsų kraštietis ir pritarė poeto Bernardo Brazdžionio žodžiams: „Kelias buvo ilgas, kol širdis tarnaus, / Noriu juo laimingai pakeliauti, / Meile Dievo Tėvo ir Sūnaus / Ir šviesa Šventosios Dvasios pasikliauti.“ Taigi, ir mes, kultūros žurnalas „Prie Nemunėlio“ vardu linkime Leonui Ernestui Juozoniui stiprios sveikatos, ilgų gyvenimo metų, kūrybinių minčių, naujų sumanymų, Dievo palaimos, artimųjų dėmesio ir globos.

Panaudota literatūra

1. Juozonis L. Sėlių kraštas // *Po Nemuniją, po ežeriją: istorinės apybraižos, apsakymai, publikacijos*, 2001, p. 36–40.
2. Juozonis L. *Kraštotyrininko kelias*. – Kaunas: Gabija, 2002.
3. Kalpokaitė S. Darbai meistrų giria // *Tarp knygų*, 1998, Nr. 1, p. 35.
4. Dūdaitė L. Pastatė statulas // *Gimtas Rokiškis*, 2004, gruodžio 14, p. 4.
5. Volungevičius A. Kultūros paveldo puoselėtojas // *Gimtinė*, 2007, liepos 1–31 (Nr. 7), p. 2.
6. Juozonis Leonas. – Nuotr. // *Kas yra kas Lietuvoje*. Auksinis tūkstantmečio leidimas. – Kaunas: UAB „Neolitas“, 2009, p. 691.
7. Leonui Juozoniui – 90 // *Statyba*, 2012, rugpjūčio 16, p. 1–3.
8. Kauno karuselė. // *Nemunas*, 2012, liepos 26 – rugs. 6 (Nr. 28/29), p. 20.
9. *L. Juozonio laiškai*.

Kelios pastabos apie Panemunio šnektos balsių ilgumą

ANTANAS JAKULIS

Rytų aukštaičių balsių ilgumas spausdintuose dialektologiniuose darbuose aptiriamas tik bendrais bruožais. Visiškai išsamios ilgumų charakteristikos nėra ir Z. Zinkevičiaus studijoje¹, o LTSR MA Lietuvių kalbos ir literatūros instituto parengtoje tarminių tekstų chrestomatijoje² balsių ilgumai dažnokai žymimi netiksliai. Todėl šiomis pastabomis norima atkreipti tyrinėtojų dėmesį į vieną kitą Panemunio (Rokiškio r.) šnektos³ fonetikos ypatybę, iki šiol plačiau neaptartą lingvistinėje literatūroje. Panemunio šnektoje egzistuoja palyginti darni trijų ilgumų sistema: skiriami trumpieji, pusilgiai ir ilgieji balsiai⁴. Tarmėse, turinčiose tokį vokalizmą, mažiausiai iširti kirčiuotų ilgųjų bendrinės kalbos balsių atliepimai žodžio galo skiemenyse. Z. Zinkevičius pastebi, kad dalyje rytų aukštaičių tarmių „daugelis kirčiuotų galūnės balsių yra ne ilgi, bet pusilgiai, tariami su vad. kirstine priegaide“, pateikia pavyzdžių iš Svėdasų apylinkių⁵, tačiau dėl duomenų stokos plačiau to reiškinių neaprašo. Aptariamojoje šnektoje kirčiuotame žodžio gale gali būti ir ilgieji, ir pusilgiai balsiai. Kirčiuotuose senuosiuose žodžio galo skiemenyse ir vienskiemeniuose žodžiuose vietoj bendrinės kalbos ilgųjų balsių ir dvibalsių *uo*, *ie* paprastai tariami pusilgiai balsiai: *namo*. „namo“, *gavi.s* „galvos“ (vns.

kilm.), *gri.s* „gros“, *to'* „to, tuo“ (vns. kilm., įn.); *dainos* „dainos (vns. kilm.), dainuos“, *ani.s* „anuos, anos“, *jo*. „juo, jo“, *akini*. „akmuo“; *varškę*. „varškė“, *varškę.s* „varškes“, *kata*. „katė“, *kata.s* „kates“, *paspas*. „[^]as[^]es, suspės“, *sugužę.s* „sugužės“; *name*. „namie“, *anė*. „anie“, *akę.s* „akies, ake“, *palę.s* „palies“; *arkli.s* „arklys“, *arklj.* (vns. šauksm.), *kumeli.s*, *kumelj.*, *vę.ži.s* „vėžys“, *pli.š* (//*plis*) „plyš“, *gri.š* (//*gris*) „grįš, gręš“, *ji*. „jį“, *vaiku*. „vaikų“, *saku*. „šakų“, *yw*. „jū“, *baltu*. „baltų, baltų“, *gautu*. „gautų“, *ku.s* „kąs“ ir 1.1.⁶

Dėl galūnių trumpėjimo naujai žodžio gale (galiniame skiemenyje) atsidūrę kirčiuoti balsiai ir dvibalsiai *uo*, *ie* paprastai netrumpinami, pvz., vns. *vt. galvo' i*, *akt*, *pamiškė' i*, *gero' jįyieto*) senesnių *galvoje* ir 1.1.); dgs. *vt. to's lunko's* „tose lankose“, *lubs ger Jos laukuos*; sangražinėse veiksmožodžių formose (išnykus galo *-i*) *sukibs*, *sukies*, *suksma's* (būs. 1. dgs. 1 a.), *suktu's* „suktųsi“; sangražinėse dalyvių formose *turunt'i's*, *prausunt'i's*, (mot. g. es. l. vns. vard.), *туру.сі's* (vyr. g. es. 1. vns. ir dgs. vard.)⁷; prieviksminiuose žodėliuose *kiek*, *tiek⁸*, *neikiek*, *vis tiek*; *ko'l*, *to'l*; veiksmožodžių bendratyse *dubi*, *gani' i*, *lo't*, *džū' i*; *e'si*; liepiamosios nuosakos vns. 2 a. *duok*, *ganl' k*, *lo' k*, *ė'sk*; tariamosios nuosakos vns. 1 a. formose *duoc{jj duoča}*, *gani' č* {jj *gani' ča*).

Tačiau šių dėsningumų laikomasi ne visiškai nuosekliai.

1. Yra keli atvejai, kai vietoj laukiamų pusilgių balsių tariami ilgieji:

a) moteriškosios giminės įvardžių vienaskaitos vardininko formose *to'* „ta“, *ano'* „ana“, *katro'* „katra“, *ji'* „ji“ (bet vyr. gim. vns. kilm. *to*. „to“, *anb*. „ano“, *katro*. „katro“, vns. gal. *ji*. „ji“), o sporadiškai ir galininko (rodos, irgi tik moteriškosios giminės) *tu' {jj tu.}* „tą“, *anū' {jj anū.}* „aną“, *katrū'* (// *katrū.*), *jū' {jj jū.}*;

b) veikiamosios rūšies dalyvių (esamojo ir būsimamojo laiko) vyriškosios giminės vienaskaitos ir daugiskaitos vardininko formose, pvz.: *ainū's* {j*lainu.s*} „einąs“, *ainir* {j*ainu.*} „einą“, *kelū's* „kelias“, *kelū'* „kelia“, *vadū's* „vedąs“, *vadu'* „veda“, *tufū's* {j*tū.ru.s*} „turįs“, *туру'* (// *tū.fu.*) „turį“, *aišū's* (// *aišu.s*) „eisias“, *aisū' {jj alsu.}* „eisią“, *pirkšū's* {j*pirksu.s*} „pirksias“, *pifksū'* (// *pirkšu.*) „pirksią“;

c) retkarčiais tariamosios nuosakos trečiojo asmens formose *naštū'*, *suktu'*, *gautu'* ir 1.1 (šalia dažnesnių *naštū.*, *suktu.*, *gautu.* ir dar dažnesnių *ndšt*, *sukt*, *gaut*).

2. Keliais atvejais trumpinami naujai žodžio gale atsidūrę (išnykus seniesiems galo balsiams) ilgieji balsiai ir dvigarsiai *uo*, *ie*:

a) trumpiosiose (žr. aukščiau) tariamosios nuosakos formose, pvz., *do.t* „duotų“, *15.t* „lotų“, *sa.t* „sėtų“.

mi.la.t „mylėtų“, *pū.st* „pūstų“; žymimi du balsiai: *o*. (pvz., *ko.lva.* „kalvė“), atitinkantis bendrinės kalbos *a*, ir *a* tipo balsis, atitinkantis *o* arba *uo*. Tiesa, su tikruoju *o*. čia tėra tik keli pavyzdžiai;

b) prieviksminėse formose: *pardę.n* „per dieną“, *anu.dę.n* (// *anundei*) „aną dieną“, *tu.dę.n* „tą dieną“, *paržę.m* „per žiemą“, *vienu.žė.m* „vieną žiemą“, *anu.žė.m* „aną žiemą“, *parnė.k* (// *parniek*) „perniek“, *ve.n* „vien“, *išvę.n* „išvien“ *vę.lŪj vėl*)⁹ „vėl“;

b) prielinksnyje *tę.s* „ties“.

Žodeliai *tę.s*, *vį.n*, *vi.t* sakinyje dažnai būna nekirčiuoti (enklizėje); dažnai kirčio neturi ir žodžių junginių antrieji komponentai *dę.n* ir *žę.m* (pasakoma ir *anu.dę.n*, ir *anu.dę.n* ir *pan.*). Galbūt dėl to *ie* minėtose formose ir ėmė trumpėti. Tačiau, kaip rodo *parnė.k* (komponentas *nė.k* visada kirčiuotas), svarbų vaidmenį (tikriausiai lemiamą) čia vaidina didelis šio tipo formų polinkis trumpėti.

Ilgųjų balsių ir dvibalsių *uo*, *ie* sutrumpėjimo tariamosios nuosakos 3 a. trumposiose formose enklitiniu vartojimu paaiškinti negalima (išskyrus nebent *būt* „būtų“, kuris dažnai vartojamas kaip pagalbinis veiksmažodis), o manyti, kad *-ų* (< *-un*) ėmė nykti labai seniai, nėra jokio pagrindo. Tačiau šių formų galiniai skiemenys yra pakitę ne pagal bendrąją galinių kirčiuotų skiemenų trumpėjimo dėsnį: Panemunio šnektos tariamosios nuosakos trumposiose formose visi galinių skiemenų balsiai ir dvigarsiai tariami taip pat kaip atitinkamuose būsimąjo laiko trečiojo asmens formose, plg.:

būt „būtų“, *lit* „lytų“, *varit* „vartytų“, *pūst* // *pū.st* „pūstų“, *do.t* „duotų“, *dai-ni.t* „dainuotų“, *gala.t* „galėtų“, *plaukt* „plauktų“, *laušt* „laužtų“ ir *būs*, *lis*, *varis*, *pūs*//*pūs.s*, *do.s*, *daini.s*, *galq.s*, *plauks*, *lauš*.

Taigi *lit*, *do.t* tipo formos, matyt, yra atsiradusios pagal būsimąjo laiko 3 a. formų modelį¹⁰. Svarbų vaidmenį čia vaidino tariamosios nuosakos formų „judrumas“, jų polinkis trumpėti ir tam tikras reikšmės artimumas su būsimąjo laiko formomis.

Daug sunkiau paaiškinti, kodėl kai kuriose formose senieji žodžio galo ilgieji balsiai nesutrumpėjo. Iš visų atvejų aiškiausias yra įvardžių tipo *to'* vokalizmas. Šios formos galėjo atsirasti iš įvardžiutinių formų, kurios, netekusios specifinių funkcijų, buvo pradėtos vartoti paprastųjų reikšme¹¹; vėliau jos galėjo netekti ir įvardžiutinės fleksijos¹², matyt, tebevartojo formas su įvardžiutine fleksija. Sporadinės *tū'* tipo vienasakaitos galininko formos taip pat galėtų būti interpretuojamos kaip įvardžiutinių formų reliktai, nors jos galėjo išlikti (ar naujai atsirasti) ir dėl vardininko formų sisteminio poveikio.

Naštų', *suktų'* tipo formos gal galėjo išlaikyti *-w* pagal sangražines formas *naštū's* (< *neštunsi*), *suktū's*. Nors toks aiškinimas kelia abejonių (visiškai patikimų tokios analogijos pavyzdžių nėra¹³, o sangražinių ir paprastųjų veiksmažodžių formų galūnių skiemenų ilgumas dažniausiai būna skirtingas), tačiau, rodos, nėra negalimas (ypač todėl, kad *naštū'* tipo formos pasitaiko palyginti retai, o dažniau vartojamos *naštų* ir daug dažniau *našt* tipo formos).

Neaišku, kodėl nesutrumpėjo dalyvių *turū's*, *tufu'* tipo formos. Tos formos negali būti atsiradusios iš kokių nors ilgesnių formų; sangražinių formų analogija jų veikti, rodos, negalėjo, nes sangražinės dalyvių formos vartojamos labai retai ir nėra pagrindo manyti, kad jos kada nors buvo plačiau vartojamos. Kita vertus, dabar Panemunio tarmės sangražinėse dalyvių formose kirčiuojamas kitas skienuo, plg. jau

minėtas formas *tū.fu.si.sjtufo.s'fs* ir 1.1. Todėl reikia manyti, kad čia *w* nesutrumpėjo dėl kitokių priežasčių, tik jas išaiškinti kol kas trūksta medžiagos. Galbūt čia įtakos galėjo turėti moteriškosios giminės dalyvių formos. Jeigu tartume, kad, trumpėjant kirčiuotiems ilgiesiems žodžio galo balsiams, tarmėje jau egzistavo dubletinės *tufunt 11 tufunti* „turinti“ tipo formos, tai jos galėjo paveikti ir vyriškosios giminės vienasakaitos vardininką. Šalia opozicijos *turū's*: *tufunti* galima laukti ir opozicijos *x*: *tufunt* (*x* – forma, trumpesnė už *turū's*). Tačiau *turū's* atitinkamai sutrumpėti negalėjo (neprarasdama morfologinių požymių). Todėl ji galėjo būti suvokta kaip atitinkanti moteriškosios giminės formą *tufunt*, t. y. proporcija *turū's*: *tufunti* = *X*: *tufunt* galėjo būti suvokta kaip *x*: *tufunti* = *tufū's*: *tufunt* {*x* – ilgesnė už *turū's*). Forma *x* galėjo net nebūti sukurta, nors čia galėjo tikti ir pagal kitų linksnių modelį sukurta *tii.funti-s* (tiesa, Panemunio tarmėje jis vartojamas labai retai). Šiaip ar taip, formos *tufū's* galūnė galėjo patekti į antrinių galūnių grupę ir todėl išlaikyti savo priegaidę bei kiekybę, panašiai kaip forma *tufunt* (šalia kurios egzistavo ir *tufunti* variantas). Dėl panašių priežasčių galėjo išlikti *u'* ir formoje *uru'*. Svarbu pažymėti, kad šitokioms analogijoms bent jau netrukdytų kiti linksniai, ilgesni už vardininkus, nors negalima tvirtinti, kad jų vaidmuo buvo labai didelis: vardininko funkcijos labai jau skiriasi nuo kitų linksnių (vardininko – predikatyvinė, o kitų linksnių – atributyvinė).

Čia aprašytoji žodžio galo balsių ilgumų sistema, rodos, turėtų būti paplitusi ne visai mažame tarmių plote: panaši (ar tokia pat) ji yra Kupiškio apylinkėse, tikriausiai nedaug nuo jos skiriasi ir Svėdasų

tarmės sistema¹⁴. Tačiau, kol nesurinkta medžiaga iš visų šiaurės rytų Lietuvos tarmių, tiksliau nustatyti to reiškinių paplitimo negalima¹⁵. Kartu negalima ir visiškai tiksliai išaiškinti, kodėl kai kuriose formose ilgieji žodžio galo balsiai liko nesutrumpėję.

Negalūniniuose skiemenyse bendrinės kalbos ilgieji balsiai ir dvibalsiai *uo, ie* Panemunio šnekte

yra išlikę ilgi, jeigu jie yra kirčiuoti; nekirčiuoti jie būna pusilgiai, pvz., *icžD.las* „ąžuolas“, *ūža* „ūžia“, *pl'ja, li ja, pu.dtmas* „pūdymas, palikta dirvonuoti dirva žiemkenčiams“, *vėjas, diena, duok; u.žo.lai* „ąžuolai“, *u.žaū, li.noja, dę.-no'm* „dienomis“ ir 1.1. Kaip visuose negalūniniuose skiemenyse tarmėje interpretuojami ir priešdėlių ilgieji balsiai bei dvibalsiai *uo, ie*, pvz., *pd'dę.li.s* „podėlis“;

po'graži.s, api'pliki.s, apikurti.s, priekurti.s, priekla.ti.s „prieklėtis“, *no.laidus* „nuolaidus“, *no.-bo'dus* „nuobodus“, *prę.mana* „priemenė“ ir t. t.

Savotiškai sutrumpėję yra tik priešdėliai *į-* ir *sq-*. Veiksmažodžiai ir jų priesaginiai vediniai turi tik priešdėlį *į-* (ne *i n-*), kuris kirčiuotas tariamas pusilgis, o nekirčiuotas – trumpas, pvz., *i.dada* „įdeda“, *i.naša* →

Paaiškinimai

¹ Zinkevičius Z. *Lietuvių dialektologija*, V., 1966.

² *Lietuvių kalbos tarmės*, V., 1970 (toliau – LKT).

³ Panemunis yra kupiškėnų (dadininkų) tarmės ploto šiaurės rytų pakraštyje (7 km į šiaurės rytus nuo Pandėlio). Panemunio apylinkių šnekte turi visas pagrindines kupiškėnų tarmės ypatybes.

⁴ Plg. Zinkevičius Z. *min. veik.*, p. 110.

⁵ *Ten pat*, p. 121.

⁶ Taip pat su pusilgiu balsiu tariami ir prielinksniai *po*. „po“, *no*. „nuo“ ir 1.1., tačiau jie sakinyje labai retai būna kirčiuoti.

⁷ Tokių sangražinių dalyvių, kurie kirčiuojami gale, pasitaiko labai retai. Greta jų vartojamos ir šakninio kirčiavimo formos {*tū.funti.s, praušunti.s, tū.ru.si.s*). Forma *uru. si's* interpretuotina kaip *tufu's* (= *tufq's* < *tufans*)+*si*+ *s(i)* (su du kartus pridėta sangražos dalelyte); apie tokias ir panašias formas žr.: F. Kurschat, *Grammatik der Litauischen Sprache*, Halle, 1876, p. 298; K. Brug-mann, *Die litauische Imperative auf -k(i)*, IF XXIX (1911/1912), p. 404; E. Hermano, *Litauische Studien*, Berlin, 1926, p. 89–90; P. Arumaa, *Untersuchungen zur Geschichte der Personalpro-nomina*, Tartu, 1933, p. 36; E. Fraenkel, *Zum ostlitauischen Dialekt von Tverecius*, „Baltico-slavica“, III, Wilno, 1938, p. 41–42. Dėl galinio *i*“ ilgumo žr. Zinkevičius Z. *min. veik.*, p. 380.

⁸ Dėl šių formų kilmės žr. E. Fraenkel, *Litauisches etymologisches \ Wörterbuch*, I–II, Heidelberg, 1962–1965, p. 250, 1087–1088 (ir ten nurodytą literatūrą). Beje, Panemunio tarmėje vartojamos ir ilgesnės formos *kieka, kiekagi*.

⁹ Šiai grupei priskirtini ir *šė.p tē.p* „šaiip taip“, *tē.p* „taip“, *anę.p* „anaip“, *kę.p, visė.p*, kur *e*. atsirado, matyt, iš *ei*. Tokiose formose pasitaiko ir kitokių savotiškumų. Pavyzdžiui, šalia *tu.ni.kv* „tą naktį“, *kasma.t* „kasmet“ sakoma ir *šu.no.ki* „šiānakt“, *šę.ma.t* „šiemet“ (vietoj laukiamų *Šu.naki, šę.mat*). Tiek kirčiuotoje, tiek enklitinėje padėtyje su pusilgiu balsiu pasakomi žodeliai *ba.t* „bet“ ir *vi.s* „vis“. Tik trumpąjį balsį (pirmąjį dvigarsio komponentą) turi *del* „dėl“ ir *daitb.* „dėlto, vis tik“.

¹⁰ Plg. panašius Z. Zinkevičiaus aiškinimus (*min. veik.*, p. 362).

¹¹ Panemunio (ir kitose) šnekte vartojami įvardžiai *tasai, jisai*, kurių fleksija, rodos, gali būti interpretuojama kaip įvardžiutinė, plg. įvardžiutines būdvardžių formas *ge.rasai, pi.ktasai*. Panemunio apylinkėse vartojamos ir moteriškosios giminės vardininko formos *jin, jinai*, tačiau trumpasis balsis rodo, kad šios formos yra palyginti naujos (kitose tarmėse vartojama ir *jinai*). Forma *ji'*, matyt, yra atsiradusi iš seniau tarmėje vartotos *ji'jd*.

¹² Zinkevičius Z. (*min. veik.*, p. 310–311) taip aiškina priežastis, dėl kurių *ta'* nesutrumpėjo rytinėse tarmėse į *ta* ir 1.1 (kaip bendrinėje kalboje ir kitose tarmėse).

¹³ Lingvistinėje literatūroje yra pavyzdžių, kai paprastųjų veiksmažodžių galūnių ypatumai aiškinami sangražinių formų poveikiu, plg. Zinkevičius Z. *min. veik.*, p. 78; Kazlauskas K. *Iš optatyvo istorijos*, LKK IV 84. Tačiau ir tie aiškinimai nėra visiškai neabejotini.

¹⁴ Plg. Zinkevičiaus Z. (*min. veik.*, p. 121) pateikiamus pavyzdžius.

¹⁵ Medžiagos šiam reikalui visiškai nerandame minėtoje tarminių tekstų chrestomatijoje: tekstuose, užrašytuose tiek netoli Panemunio, tiek Svėdasuose ir Kupiškyje, senieji ilgieji balsiai kirčiuotuose žodžio galo skiemenyse ištaisai žymimi su ilgumo ženkleliu (plg. tekstus p. 289 tt.). Tik Skapiškio tarmės tekstuose rašoma *pe.mS.* „piemuo“, *akmO.* „akmuo“ (bet *10-* „to“, *mitulvs, ežeru'* „ežerų“). Toks suvienodinimas gali labai klaidinti tuos, kurie naudosis šios chrestomatijos medžiaga.

¹⁶ Panemunio tarmėje prielinksnis *į* visai nevartojamas: jį yra pakeitęs prielinksnis *un{t}* < *ant* (plg. *panašus un tēvu.* „panašus į tėvą“); judėjimo kryptčiai pasakyti vartojamos iliatyvo formos (*ainu laukan, važuoju ko.ha.n* „važiuoju į kalvę“).

¹⁷ Turimi galvoje tie atvejai, kur kitoks balsio ilgumas turėtų būti pagal bendruosius Panemunio šnektos fonetikos dėsnius. Visiškai neminimi tokie atvejai, kur šnektos ir bendrinės kalbos balsių į ilgumas skiriasi dėl kokių nors darybinių priežasčių, pavyzdžiui, formose *kldusi.mas~ klausymas* „klausimas“, *bijd'ji.mas ~ bijojymas* „bijojimas“ ir pan.).

„įneša“, *i.lafca* „įleka“, *i.kalu*, *i.kišei* „ikišai“, *i.pila* „įpila“; *idijo*. „įdėjo“; ;’«elw „įnešiu“, *ild.ks* „įlėks“, *iki.lsma* „įkalsime“, *ikiš* „/kiš“, *ipl’la*. „įpylė“, *idu.ri.mas* „įdūrimas“, *iprati.mas* „įpratimas“. Kitokių žodžių su priešdėliu *j-* (pvz., galūninių veiksmazodžių vedinių ir pan.) Panemunio tarmėje vartojama nedaug. Iš užfiksuotųjų šio tipo žodžių tik *i’migis*.s „įmigis“, *ilinki.s* „įlinkis“ ir *tvi.ki.s* „įvykis“ tariami su *r-*. Tačiau *tvi.ki.s* į tarmę atėjęs naujai. Galima abejoti dėl likusių dviejų senumo. Visuose kituose žodžiuose (tiek vartojamuose iš seno, tiek naujai į tarmę atėjusiuose) vartojamas tik priešdėlis *z-///*. – (ne *r-*), pvz., *įstrižas*, *i.vijas*, *įstrižai*, *ivijai*; *i.staiga*, *i.skaita*, *įvairus*.

Priešdėlis *i-1 i-*, rodos, nėra labai paplitęs: sakysim, apie Kupiškį tas priešdėlis ir kirčiuotas, ir nekirčiuotas būna pusilgis, plg. *i.dada*, *i.naša* ir *i.da.s* „įdės“, *i.naš* „įneš“.

Tokį priešdėlio *j-* trumpinimą, matyt, reikia aiškinti taip. Pradėjus trumpėti ilgiesiems kirčiuotiems žodžio galo balsiams, šnekteje dar buvo vartojamas prielinksnis *j*¹⁶, kuris trumpėjo kaip ir kiti (šiandien tebevartojami) prielinksniai (pvz., *prę*. „pri“, *po*. „po“, *no*. „nuo“). Priešdėlis *j-* tuo metu dar galėjo būti nevysiškai suaugęs su veiksmazodžiais, bent jau jo ryšys su prielinksniu *j* tebebuvo visiškai aiškus. Todėl ir priešdėlis *j-* sutrumpėjo taip pat kaip prielinksnis, t. y. ir kirčiuotas, ir nekirčiuotas sutrumpėjo iki pusilgio. Daugiau nebepakitęs jis ir išliko Kupiškio šnekteje. Panemunyje jis kito dar toliau: šalia pusilgio kirčiuoto ;’- pagal modelį *vi.sas* : *visi*, *Išnaša* : *išnaš* nekirčiuotoje padėtyje buvo įsivestas *i-*.

Su priešdėliu *sq-* Panemunio apylinkėse užfiksuoti tik penki daiktavardžiai: *sū.mas* „sąmatas“

(girdėta ir *su’matas*), *sū.mazgo.s* „sąmazgos“ (ret.), *sunari.s* „sąnarys“ (dgs. gal. *sū.nafus* // *sū’narus*), *su.spara* „sąspara“ (vns. gal. *su’sparu*, „sąsparą“), *sū.-va.la.s* (dgs. gal. *suve.lū.*) ~ *sqvėlės* „sqvėlos“.

Nors kai kuriuose iš šių žodžių priešdėlio balsis sutrumpėjęs panašiai kaip ir priešdėlis *j-*, tačiau to trumpėjimo priežastys tikriausiai yra kitokios. Kadangi *sq-* > *su’-*, tai šis priešdėlis tik ilgumu besiskyrė nuo veiksmazodžių priešdėlio *su-*; todėl šalia *sumę.st*, *sū.mata* „sumeta“, nesunkiai galėjo atsirasti ir *sū.mas* (vietoj *su’matas*). Šį spėjimą, rodos, paremia tai, kad kai kurių šių žodžių vartojamos dvejopos formos.

Čia suminėti visi pastebėti atvejai, kur balsis yra kitokio ilgumo, negu lauktume¹⁷. Tos išimtys aiškiai rodo, kad rytų aukštaičių šnektose balsių ilgumų santykiai vaidina labai svarbų vaidmenį.

Artūras Genys

2013 m. balandžio 22 d. minėtu-
me iš Panemunio miestelio kilusio
literato Artūro Genio (1963 04 22 –
2012 02 11) gimimo 50-metį.

Kiekviena – kaip ir ankstyva,
netikėta mano brolio Artūro – mirtis
ypač išryškina žmogaus gyvenimo
visumą, praskleidžia individualybės
paslaptį skraistę, savaip išlygina
vingiuotą ir duobėtą vidinių ieško-
jimų kelią, kuris nesibaigė tik švie-
siame Panemunio kapinių kalnelyje
ant Nemunėlio kranto. Kas liko
šiapus? Neįtikėtina tik numaldytas arti-
mųjų sielvartas, draugų ir kaimynų
prisiminimai? kažkas daugiau. Tai
žmogaus darbai vadinami jo kūry-
bos vaisiai (nunokę, dar nokinti ar
tik vos užsimezgę).

Artūro mama – ilgametė Pane-
munio kultūros namų direktorė,
kultūros žymūnė, literatė Valentina
Četkauskaitė-Genienė. Baigęs Pan-
dėlio vidurinę, svajojo studijuoti
dailę, rašė eilėraščius ir prozą. Tačiau
sovietmečio lemtis, gyvenimiškos
aplinkybės ir liga (nuo ankstyvosios
vaikystės sirgo bronchine astma)

lėmė kantriai rinktis kūrybinę nuo-
šalę. Užtat mums paliko sudarytą
savo eilių rinkinį „S(iela)“ – 115
eilėraščių, kone šimtinę kitų poe-
zijos kūrinių, D. Keruako kūrybą
primenančią nemažos apimties, dar
nesutvarkytą apysaką „Miestas mies-
te“ ir kitų prozos fragmentų.

Kelionė į Panemunio biblioteką
jam visados buvo šventė. Neįsivaiz-
davo savo gyvenimo be muzikos
(muzikų, dailininkų, eiliuotojų
Četkauskų giminės vaikaitis). Kai
kuriuos savo rašinius pats dailiai
ilustruodavo. Turėjo subtilų skonį,
buvo mąslus, sąmojingas, smalsus,
puikus pasakotojas, savo liguistą
jautrumą dengė humoru, dygumu,
kuris ženklus ir jo kūryboje. Buvo
atidus keistuoliams, nevenė ir me-
nams prielankių bohemos žmonių.
Neretai lankėsi Vilniuje, Latvijoje
Panevėžyje, Palangoje. Buvo ge-
rai susipažinęs su Vakarų ir Rytų
literatūra. Žavėjosi vyresniosios
kartos poetais – ypač D. Kajoku,
G. Patacku. O D. Keruako, V. Hugo
„Vargdienių“, F. Dostojevskio kūry-

bos dvasia buvo Artūro gyvenimo
credo. V. Vysockio, V. Cojaus dai-
nos irgi savaip formavo jo vyriškas
patriotiškas nuostatas, vertybes:
1982 vasario 16-ąją Pandėlio sienas
aplipdė Maironio eilėraščiais, o 1991
sausio 13-osios įvykių dienomis
drąsiai dalyvavo Lietuvos širdies –
Vilniaus – gynimo akcijose. Už tei-
sybę, laisvę, tikrus draugus būdavo
pasirengęs net gyvybę paaukoti.
Tačiau nepakentė veidmainystės,
politinės demagogijos, dvasinio
provincialumo, standartų.

Kaip ir dera tikram poetui (tegl
žinomam tik artimiausiems drau-
gams) – jo pagrindinės kūrybos
temos buvo meilė ir mirtis, laisvė
ir tikėjimas, atjauta ir atgaila. Mano
vienintelio jaunėlio brolio Artūro
eilėraščių publikacija pasirodė „Li-
teratūroje ir mene“ (2012 05 18).
Manau, kad mielus kraštiečius su-
domins šie Artūro Genio eilėraščiai,
kuriuos parinkau ir parengiau kultū-
ros žurnalui „Prie Nemunėlio“.

Rašytojas Arvydas Genys

*Išgyvenau keturiasdešimt aštuonerius - - -
Viešpatie, man suprasti neleidai,
Ar saulė dar kilo, ar leidos,
Ar gėlės žydėjo, ar tiktai dilgėlės.*

*Vaikystėj, prieš daugel metų, priešiau
Nepažįstamą šypsantį veidą, tačiau
Atrodė: tai pienė švytinti, varge...
O gal tavo veidas, Angele Sarge?*

*Ir tos šypsenos nepamiršęs nė karto,
Nors paklydimai vieškely kratė,
Numirsiu, aiman, neišroves gėlės –
Kartu žydės pienė ir dilgėlė.*

2011 11 08

Gimtinė

*Tavo vardas skamba: salve...
Mums, gyvenantiems šventu vardu.
Šventas vardas... Bet juk priešo salvė
Atmintį aptėkš gyvu krauju.*

*Pats čia atėjau – ne pats išeisiu
Į žvaigždėtą rūką užmaršties.
Tik tavu vardu save aš teisiu
Su visais – lyg kaltas be kaltės.*

*Tavo vardą šiandien tarsiu: salve...
Iškeliaujantis ne Svano link - - -
Ten, kur iškentėto laiko saulė –
Tarsi priesakas: gyvenki ir atmink.*

Sausio 13-oji.

Išcentruoto veikimo kulka

*Ji kūnu tavuoju nuklydo lyg labirintu.
Ir su žvilgsniu užlūžo aky... O kur tu
Dar lėksi? Sustingo galva tarp delnų.
O laisvė jau švietė net kraujo klanu.*

*Ir kaukė šuva – lyg į mėnesį.
Ir springo juoda tūta...
Ištvermę savo minėsime,
Miniai patapus tauta.*

*Ryžtas dabar žūtbutinis.
Savo kūno skydu
Apginsim Širdį gimtinės.
Ištversim. O tu?*

1991 01 15

Ieškojimas

Vidui

Žmogau, gyvenęs Vilniuje daug metų,
Senamiesty ieškojai Kristoforo - - -
Atslūgus potvyniui, matai, ką Dievas mato:
Jau gieda žvakės ir prie tavo karsto.

Ieškojai, nes jautei: jau skęstam, skęstam...
O Miestas būtoje nelaisvėje – bedugnīs.
Žmogau, gyvenęs Vilniuje, ar keista,
Jog tavo valtį nešas žvakių ugnys.

Juk radome tą Kristoforą, radom
Ir Sausio naktį ir Rugpjūčio rytą...
Kentėti ir ieškoti buvo verta.
Prarast ir rast kely link Eldorado - - -
2001 07 12

Apie raudoną spalvą

Pakaušis genio, sniegenos krūtinė,
Laida vakarė ir brėkšma laukinė.
Raudonas sniegas dantyse suvirpės,
Kai savo priešą kerta žilas vilkas.

Šermukšnių vėrinys ant balto kaklo –
Gražiausias kūrinys – svajonė aklo...
Ir akys nemigos karščiuoja šiaurėje.
Lapelis rožės, paskutinės žvakės aura.

Nagai lakuoti, šiltos tavo lūpos.
Klajūno laužas pakriaušy prie upės.
Žibintas meilės net mirties pagodoje
Apšvietęs veidą nevilčiai jjuodėlei.

Sapne įraudęs tavo veido pleištās.
Ir jau beprasmis mano žodžių maištās.

Pašnekesys su žydinčia obelīm

Tu pražilai – lyg sukaktis –
Prieš aklą dangų,
Bilsnoja saulės spindulys
Bemiegį langą.

O, rodos, vakar, naktyje,
Prieš aurą žvakės
Į mano nereges akis
Žiūrėjo akys.

Ir man širdin žiedų vėsa
Liūnai byrėjo.
Tačiau jinai lyg nakviša
Nebegirdėjo,

Kad būna ir tyla kurti
Plevenant atminčiai,
Kai neturi ką pasakyt
Šiai nakčiai.

Balčiausios įkapės žiedų.
Skandinki netektį.
Ir tykiai su manim pabūk
Gegužio naktį.

Pandėlio skveras

Angelas keistu vardu
Virš galvos bažnyčios mojo.
Visa geriančiu žvilgsniu
Mano netektį gurkšnojo.

Paliktas – apsvaigęs? blaivus? –
Ant suoloelio sau sėdėjau.
Nuplaukė nemeilės laivas
Virš vienintelės alėjos.

Bet man vėl mylėti maga.
Širdyje esu toks laisvas.
Tyliai virš univermago
Nusklendė vaiduoklių laivas.

Raudoni bateliai

Rasai

*Aš tik paklaust norėjau: pyk nepyk...
Ką dar tu prisiminsi paupy?
Ištirpsta saulė vilnyse upelės.
O kur lakuoti raudoni bateliai?*

*Kai metai lekia, ar jaunatvė – melas,
Kuriuo šventai tikėjai? Tyliai
Dabar žvelgiu į buvusių panelę.
O kur lakuoti raudoni bateliai?*

*Galbūt ir pamiršai, tačiau priminsiu aš
Nutulstančiai skveru, kai metai neš
Atminimus... Gaivins ar alins?
O kur lakuoti raudoni bateliai?*

2011 12 08

Iela

Inesei

*Siaura tu tokia
Link Namejos namo aštunto.
Sunkesnė kaskart –
Link mano ne mano namų.*

*Ilga tu tokia –
Link meilės vienintelio turto.
Ir latviškos dainos lyg verksmas –
Išsiskyrimą menu.*

*Plati tarsi siela – iela
Pražydusi ne laiku.
Tegu visa, kas buvo, išlieka –
Išeidamas pasilieku.*

1992 10 04

Laiškas broliui

*Aš išeinu į netektį ---
Atleisk, jei nejučia
Sudrumsiu sapną naktį.
Aš taip arti. Dar čia.*

*Bet jau tirpstu tarp tylinčių ---
Kas tai atšaukt galės?
Ir tu nemelsk nemylinčių.
Pamiršk, nesigailėk.*

*Gal sapnas paskutinis
Mane greit nusineš.
Ir jei suskaus krūtinę,
Neišsigąsk – tai aš.*

Kūčių vakarą

Mamai

*Dievo kūno krislelis nukris ant grindų.
Jį pakelsi, žegnosi – atleisti prašysi.
Greit į eketę būsiu nuleistas... O tu
Taip giliai manęs neišvysi.
Neišvyk ir atklydusio šuns... Susidrums
Šitoks noras. Tegul čia ir jis pasišildo.
Vėjas rogėm ledinėm pro šalį nudums –
Šaičiai švilps tarsi snieginas žirgas.*

*Tu pro langą šarmotą nežvelk ton šalin.
Šoks kaip andai gimtinėje gyvos dar ugnys.
It atšilusią musę – baimę šalin...
Ir išgirsi kažką iš po ledo tau kuždant.*

*Kūčių vėjas virš kamino dūmus kedens.
Per rankas slinks plotkelė – ir viltys nedings.
Keistas nerimas... Bet argi tai kas girdės?
Juk šviesos, šilumos tau linkiu... Sniegas neš
Ir užneš skaudžių gelmę... Pabelsiu: tai aš...*

Laisvamanis

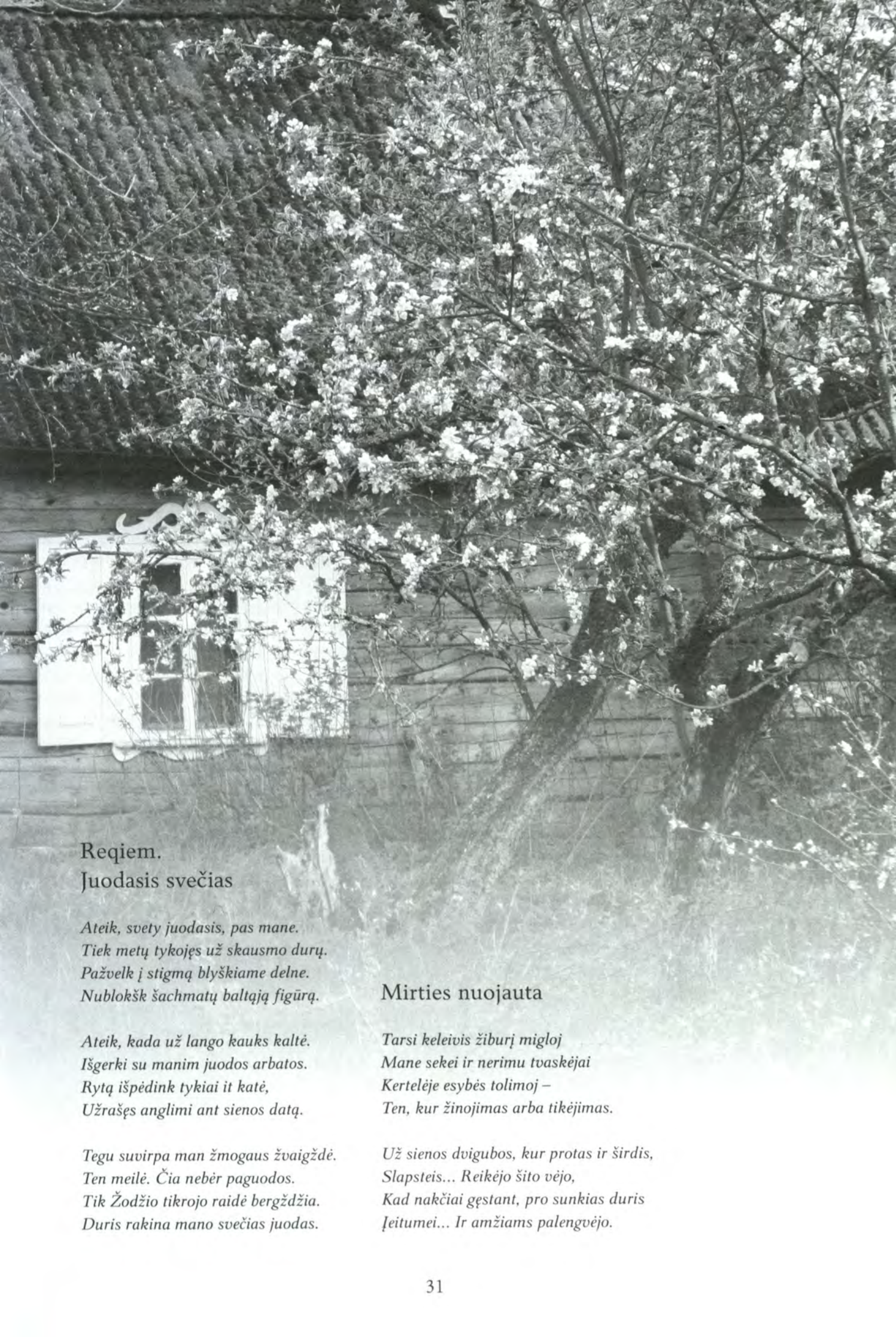
R.

*Sau gyvenį lyg debesį
Prieš lango akį.
Tave aplanko ilgesys,
Bet gęsta žvakė.*

*Ar tavo celėj lyg aky
Šviesa išblėso?
Ar jau neįstengi nakty
Įžvelgti tiesą?*

*Bet vieną kartą išsities
Vyzdy lyg žaibas,
Išnėręs iš gūdzios lemties,
Vaiduoklių laivas.*

*Tenai tau palikta vinis
Prikals prie stiebo,
Nors ir nesiklaupė, žygy,
Kely – link NIEKO.*

A black and white photograph of a flowering tree, possibly a cherry or apple tree, in full bloom. The tree is in the foreground, with its branches and white blossoms extending across the upper and right portions of the frame. In the background, a wooden building with horizontal siding is visible. A window with white shutters is partially obscured by the tree's branches. The overall scene is peaceful and evocative of a rural setting in spring.

Requiem. Juodasis svečias

*Ateik, svety juodasis, pas mane.
Tiek metų tykojęs už skausmo durų.
Pažvelk į stigmą blyškiamė delne.
Nublokšk šachmatų baltąją figūrą.*

*Ateik, kada už lango kauks kaltė.
Išgerki su manim juodos arbatos.
Rytą išpėdink tykiai it katė,
Užrašęs anglimi ant sienos datą.*

*Tegu suvirpa man žmogaus žvaigždė.
Ten meilė. Čia nebėr paguodos.
Tik Žodžio tikrojo raidė bergždžia.
Duris rakina mano svečias juodas.*

Mirties nuojauta

*Tarsi keleivis žiburį migloj
Mane sekei ir nerimu tvaskėjai
Kertelėje esybės tolimoj –
Ten, kur žinojimas arba tikėjimas.*

*Už sienos dvigubos, kur protas ir širdis,
Slapsteis... Reikėjo šito vėjo,
Kad nakčiai gęstant, pro sunkias duris
Įeitumei... Ir amžiams palengvėjo.*

Prisiminimai

ALBINAS JASIŪNAS

Pandėliečiams amžiais, kaip ir visos Lietuvos žmonėms, likimas lėmė nuolat kovoti dėl išlikimo. Lietuva stojosi, krito ir kėlėsi, ne kartą jos vardas buvo išbrauktas iš pasaulio valstybių žemėlapiro. Agresyvūs kaimynai ne kartą mus „išvadavo“, visa tai atsispindėjo pandėliečių gyvenime ir lėmė jų likimus. Turime žemai nulenkti savo galvas mūsų protėviams už tai, kad jie daug kraujo praliejo kovodami už tą mažą žemės lopinėlį prie gintarinės Baltijos, kad išliko Lietuvos valstybė, kad esame mes. 1940 m. birželį, bolševikinei Rusijai „išvadavus“ Lietuvą, buvo atverstas vienas juodžiausių mūsų valstybės istorijos puslapių: teroras, žmonių supriešinimas, tremtys į Sibirą, lagerius, žudynės tėvynėje. Tai sukėlė teisėtą tautos neapykantą ir pasipriešinimą okupantams bei jų paka-

likams. Apie Lietuvos žmonių, tarp jų ir pandėliečių, pasipriešinimą okupantams rašė Komisijos KGB nusikaltimams Lietuvoje tirti narė, disidentė, politinė kalinė pandėlietė Nijolė Gaškaitė knygose „Pasipriešinimo istorija. 1944–1953 metai“, „Užkastų šulinių vanduo“, „Lietuvos partizanai 1944–1953 m.“ ir kt., taip pat publikacijose „Pogrindinės jaunimo organizacijos Pandėlio vidurinėje mokykloje“ ir „Partizaninis pasipriešinimas antrajai sovietinei okupacijai Pandėlio apylinkėse“. Pasipriešinimo okupantams istorijos tyrinėtojas pandėlietis Romas Kaunietis apie šiame krašte vykusias ginkluotas partizanines kovas rašo daugiatomėje monografijoje „Aukštaitijos partizanų prisiminimai“. Pandėliečių gyvenimą okupantų valdymo metais mena likusių gyvų žmonių, patyrusių oku-

pantų ir kolaborantų žiaurumus, prisiminimai. Ilgiausiai, nuo 1944 m., partizanų gretose kovojo Buivėnų kaimo gyventojas Jonas Baltušis. Likęs vienintelis gyvas iš gausaus pandėliečių partizanų būrio, agento *Klevo* išduotas, 1955 m. gegužės 16 d. buvo suimtas, sovietinio teismo nuteistas mirties bausme ir 1956 m. vasario 10 d. sušaudytas Maskvos Butyrkų kalėjime. Sužinojęs Jono Baltušio dukters Audronės, gyvenančios Kaune, telefono numerį, jai paskambinau norėdamas daugiau sužinoti apie Joną Baltušį. Deja, ji pasakė tik tiek, kad tėvą sušaudė, kai ji buvo dar visai maža, ir pasiūlė pabendrauti su tėvo bendražygiu Romu Styra.

2012 m. liepą nuvykęs į Šv. Onos atlaidus Pandėlyje, aplankiau Romą Styrą, ir jis atsakė į mano klausimus.

A. J.: *Nuėjote sudėtingą ir pilną pavojų gyvenimo kelią. Ar partizanaudamas pagalvodavote, kad gyvensite nepriklausomoje Lietuvoje. Kaip dabar jaučiatės?*

R. S.: Sakoma „Žmogus yra savo likimo kalvis“, deja, šis posakis sovietinės okupacijos metais Lietuvoje negaliojo. Mano likimą suformavo okupantai. Mano gyvenimo svajonės, kaip ir šimtų tūkstančių Lietuvos jaunuolių, neišsipildė. Baigęs Pandėlio vidurinę mokyklą, svajojau studijuoti, tačiau režimo sąlygomis, neturėdamas kitos išeities, buvau priverstas į rankas paimti automatą, tapau sutemų keleiviu – partizanu mirtininku, okupantų vadinamu „banditu“.

Šiuo metu, likęs vienintelis gyvas iš gausaus pandėliečių partizanų būrio, dažnai mintimis grįžtu į praeitį, į slėptuvėse ir nežinomybėje praleistas 1500 parų, prisimenu kolaborantų suplanuotas išdavystes, kovos draugų žūtį, kai, sribams ir okupantų kariuomenei persekiojant, kalenant kulkosvaidžiams ir lyjant kulku lietui, daugybę kartų teko bėgti iš apsupties, dešimt metų patirti lagerių kančias ir laisvės ilgesį.

Šiandien, būdamas pensininkas, stengiuosi neatitrūkti nuo mūsų valstybės ir jos žmonių gyvenimo problemų. Skaitau Lietuvos spaudą, klausau radijo, žiūriu televizijos laidas, bendrauju su Kūčgalio gyvenvietės kaimynais. Apsilankau Pandėlio bažnyčioje, pasišneku su pažįstamais pandėliečiais.

A. J.: *Trumpai papasakokite apie savo vaikystę ir tėvus.*

R. S.: Gimiau 1928 m. spalio 26 d. Šekštinkų kaime, Pandėlio valsčiuje vidutinių valstiečių Petro Styros ir Joanos Styraitės-Styrienės šeimoje. Tėvai mane pakrikštijo tėvo dėdės, caro priespaudos metais buvusio Naujamiesčio bažnyčios klebono, Romualdo Styros vardu, tačiau prigijio sutrumpintas vardas –

Romas. Šeimoje augome su vyresne seserimi Emilija.

Tėvas Petras Styra – 1918 m. savanoris. Valstiečio sūnus, išgirdęs, kad tėvynė pavojuje, niekam nesakęs pasibalnojo tėvo arklį ir išjojo prie Obelių, kur lietuviai kovojo prieš rusų bolševikus. Mūšyje buvo sužeistas, jo arkllys nušautas. Bolševikus išvijus iš Lietuvos, pagijęs ir gavęs kitą arklį, išjojo kovoti prieš lenkus prie Giedraičių ir Širvintų. Po nepriklausomybės kovų dirbo Lietuvos kariuomenės štabe. Tėvas buvo šiek tiek išsilavinęs, dėdės klebono remiamas caro laikais baigė keturias klases, išmoko vokiečių, lenkų, prancūzų ir rusų kalbas. Demobilizavęsis grįžo į Šekštinkus, į savo ūkį, kur turėjo 26 ha žemės ir 5 ha miško. Kai savanoriams buvo dalijama žemė, tėvas jos atsisakė pareiškęs, kad žemės tegu gauna tie, kurie jos neturi. Lietuvos Nepriklausomybės metais darbavosi savo ūkyje, dirbo Šekštinkų seniūnu ir ėjo įvairias pareigas Pandėlyje. Šekštinkų seniūnu dirbo ir vokiečių okupacijos metais, jo pastangomis nė vienas seniūnijos gyventojas nebuvo išvežtas darbams į Vokietiją. 1940 m. bolševikinei Rusijai okupavus Lietuvą, kurį laiką mokytojavo Valiuliškių kaimo mokykloje.

Motina Joana Styraitė-Styrienė, gimusi Šekštinkų kaime stambaus ūkininko Styros šeimoje, ištekėjo už kaimyno – mano tėvo Petro Styros – ir visą gyvenimą šeiminkavo namuose.

A. J.: *Šiek tiek plačiau apie save.*

R. S.: Sulaukęs mokyklinio amžiaus, mokiausi Valiuliškių pradžios mokykloje, ją baigęs – Pandėlio progimnazijoje, vėliau Kupiškio gimnazijoje. Atidarius Pandėlio gimnaziją, tęsiau mokslą joje ir 1948 m. ją baigiau. Buvau pasiryžęs studijuoti, bet negavau vietinės valdžios charakteristikos. Partorgas Filimonovas pareiškė: „Tau dirbti tik

durpyne arba kirsti mišką“ ir charakteristikos nedavė. Grįžau į tėvų ūkį. 1949 m. kovo pabaigoje gavome žinią, kad žmonės bus vežami į Sibirą. Mes su mama ir seserimi, išėję iš namų, pasislėpėme, o tėvas netikėjo ir liko namuose. Ankstyvą kovo 25-osios rytą mūsų namus apsupę sribai tėvą areštavo ir išvežė į Sibirą. Jis grįžo tik po dešimties metų – 1958-aisiais. Mes likome slapstyti kas kur. Susitikdavau su partizanais ir, neturėdamas kitos išeities, galvojau įsitraukti į jų gretas. 1950 m. okupacinei valdžiai paskelbus jaunuolių šaukimą į sovietinę kariuomenę, iš gretimo kaimo kilęs partizanas Linas Pivoravičius patarė geriau eiti į kariuomenę. Paklauses jo patarimo, tapau Baltijos karinio jūrų laivyno jūreiviu Liepojos mieste. Tarnyba sekėsi gerai, labai padėjo vidurinėje mokykloje gautos mokytojo Alfonso Gaškos karinio parengimo pamokos. Karininkai vertino mano sugebėjimus, paskyrė būrio vado pavaduotoju, gavau teisę laisvai vaikščioti po visą poligono teritoriją. Buvau kandidatas į jūrų karininkų mokyklą Kronštate, tik turėjau būti komjaunuolis arba komunistų partijos narys, liepė pamąstyti. Po trijų mėnesių tarnybos politrukai išsiaiškino, kad mano tėvas ištremtas į Sibirą, ir pradėjo terorizuoti, gąsdinti, liepė atgailauti – stoti į partiją arba komjaunimą. Kai nesutikau, pareiškė, kad man esą ne vieta sovietinėse ginkluotosiose pajėgose, pradėjo sekti, tikrinti gaunamus laiškus ir nuolat tardyti. Pasijutau svetimas, pradėjau abejoti savo saugumu, bijojau arešto. Pradėjau galvoti apie pabėgimą, ieškojau vienminčių. Kitame dalinyje tarnybą atliekantys pandėliečiai Petras Laucius ir Alfonsas Žalkauskas palaikė mano sumanymą. 1950 m. liepos pabaigoje pasiėmę kompasą visi trys išėjome pajūriu neva ieškodami geresnės vietos maudytis.

Praėjome pro sargybos postus (nes du iš mūsų turėjo leidimus laisvai vaikščioti kariniame poligone). Nutolę nuo sargybos postų, staiga pasukome į mišką. Visą naktį skubėdami pagal kompasą ėjome nežinomu ir klaidžiu mišku tėviškės kryptimi. Žinodami, kad lagerio vadovybė, išsiaiškinusi, jog trūksta karių, 50 km spinduliu nuo pabėgimo vietos apsupa teritoriją ir ieško pabėgėlių, privalėjome nueiti toliau nei 50 kilometrų. Auštant miške priėję karo laikų apkasą jame pasislėpėme ir, kadangi buvome labai pavargę, užmigome. Saulei tekant, pažadino garsus šunų skalijimas miške, mūsų laimei, gerokai toliau nuo mūsų apkaso (buvome nuėję toliau negu 50 km). Šunims nulojus tolyn, užmigome. Atsibudę visą dieną ėjome mišku, tik pavakary priėjome jo pakraštį. Sulaukę sutemos, keliavome toliau. Perėję Žagarės mišką, rytą, prisidengdami pamiškės krūmais ir eidami toliau, pastebėjome važiuojančias automašinas su kareiviais. Bandėme slėptis, bet kareiviai mus pastebėjo anksčiau, mašinos sustojo, jie pradėjo šokti iš mašinų ir šaudyti į mus iš kulkosvaidžių. Ugnis buvo tokia stipri, kokios net partizanaujant neteko patirti. Krūmais bėgome atgal į mišką. Laucius pamiškėje atpažino savo supiltą kapčių, prieš metus Jonišio rajone jam teko matuoti kolūkių žemės sklypus. Jis prisiminė gerą šeimninę, pas kurią dirbdamas gyveno. Ji mus pavalgydino, nes jau keletą dienų buvome nevalgę. Temstant keliavome toliau Biržų link. Reikėjo pereiti Mūšos upės tiltą, kurį saugojo ginkluotas kareivis. Mums prisiartinus paklausė: „Kto idiot?“. „Svoy, prosto guliajam“, atsakėme, buvome su jūreivių uniformomis. Grįžę atgal ir krūmais paėję Mūšos pakrante, radome prirakintą valtį. Nulaužę spyną, perplaukėme upę, kad valtį nenuneštų srovė, ją ištraukėme ant

kranto. Visą naktį keliavome link Medeikių, paryčiui radę klotimą jame praleidome dieną. Matėme vieškeliu link Pandėlio važiuojant daugybę mašinų su kareiviais. Ko gero, kariuomenė ruošėsi „šukuoti“ apylinkes. Sutemus saugodamiesi nesusidurti su kariuomene, tęsėme kelionę tėviškės link ir auštant pasiekėme Šekštininkus. Pasislėpę klotime, davėm žinią Lauciaus artimiesiems. Jie atnešė maisto ir Lauciaus daržinėje įrengė slėptuvę, kur leisdavome dienas. Vakarais, išėję pasivaikščioti, susitikdavom su partizanu Linu Pivoravičium. Prisijungėme prie jo dešimties vyrų būrio, bendravusio su alizaviečių partizanų būriu.

A. J.: *Susitikdavote ir su kitų būrių partizanis, gal galite paminėti keletą pavardžių.*

R. S.: Dar gimnazistas buvau partizanų ryšininku ir pažinojau visą partizanų Bulovų šeimą, partizanę Dianą Glemžaitę, su kuria teko mokyti Kupišio gimnazijoje, partizanus Aleksą Puziną, Petrą Kuliuką, Antaną Gūrą, partizanų Kazlauskų ir Šidlauskų šeimas ir kitus, pažinojau ir išdaviką Povilą Jokubką, išdavusį partizanų bunkerį Einorių kaime, organizavusį partizanų žudynes Suvaidiškių kaime. Jo iniciatyva Einorių kaime buvo sušaudyta viename name su juo gyvenusi puiki Lisauskų penkių asmenų šeima.

Būryje buvome kartu su partizanu papiliečiu Alfonsu Januševičiumi, kuris susišaudymo metu Žvagaičių kaime, Papilio valsčiuje, buvo sunkiai sužeistas į galvą. Kiek galėdami jį gelbėjome, bet Alfonso partizanavimas baigėsi, jam reikėjo rimtos medicininės pagalbos. Valiuliškių kaimo gyventojas Kazys Černys buvo labai panašus į Januševičių, jis atidavė savo pasą, kad sužeistas partizanas galėtų patekti į ligoninę. Su Černio pavarde Januševičius nuvyko į Rygą gydytis.

A. J.: *Be abejo, jūs nesėdėjote tik slėptuvėse, bendravote su visuomene, jaunimu.*

R. S.: Mes laikėmės rėmėjų sodybose, bendravome su jų šeimų nariais, kaimo mokyklų mokytojais: Kvetkų mokyklos mokytojais Leonu Vilku ir Janina Vilkiene, Valniūniškio mokyklos mokytoju Gaudentu Ikamu ir kitais. Susitikinėdavome su Pandėlio vidurinės mokyklos mokiniais Stasiu Daugelavičiumi iš Stanikūnų kaimo, Baliu Dačiuliu iš Buivėnų kaimo ir daugeliu kitų.

1951 m. rugsėjo 29 d. Puznos miškelyje, Biržų rajone, mūsų būrys susitiko su Kuprelišio klebonu Antanu Valantinu jo iniciatyva. Lankydamas parapijiečius, klebonas susitiko su partizanis Valentėliais ir per juos suorganizavo šį susitikimą. Susitikime su klebonu dalyvavo 13 partizanų, o partizanas Kostas Kregždė kitame miško kvartale ruošė pietus, buvome planavę jame likti keletą dienų. Klebonas išklaušė mūsų išpažinčių, bet komunijos nedavė sakydamas, kad ją atveš rytoj, nes dabar skubąs pas ligonį. Mes pareikalavome, kad komuniją atneštų šiandien, bažnyčia netoli, tik apie du kilometrus. Klebonas su zakristijonu Valentėliu nuėjo į bažnyčią, po valandos atnešė komuniją ir obuolių. A. Valantinas pasiūlė toje pačioje vietoje susitikti ir spalio 12 d., žadėjo iš parapijiečių parinkti maisto ir pinigų, keliems partizanams parūpinti žiemai slėptuves. Aptariant klebono pažadus ir laikyseną, partizanų nuomonės labai išsiškyrė. Jonui Baltušiu klebonas pasirodė įtartinas, ir jis pareiškė į spalio 12 d. susitikimą neisiąs, o visiems kitiems patarė gerai pamąstyti. Aš palaikiau Baltušio nuomonę. Nors Romas Petronis sakė, kad klebonu galime pasitikėti, vakare iš šio miško visi išėjome. Sutartą spalio 12 d. naktį ten nuėjo septyni partizanai: Petras Laucius, Stasys Liaudanskas,

Romas Petronis, Linas Pivoravičius, Bronius Mekonis, Kazys Valentėlis ir Vytautas Valentėlis. Spalio 11 d. iš Vabalninko grįžantį „Naujo gyvenimo“ kolūkio pirmininką Glemžą (pas kurį slapstėsi mano sesuo) ap- lenkė daug automašinių su kareiviais, kurios suko link Puznos miško. Apie tai pirmininkas grįžęs papasakojo mano seseriai, bet jie nežinojo, kad tame miške bus partizanai.

Aplinkiniai žmonės dieną miške girdėjo šūvius. Mes su Baltušiu stovykloje Pandėlio girioje keturias paras laukėme grįžtančių ir nežinojome, kad netekome septynių kovos draugų. Po keturių parų, išėję iš stovyklos ir nuėję į Šekštininkus, sužinojome, kad teritoriją, kurioje buvo Puznos miškas, iš vakaro apsupo gausios kariuomenės ir stribų pajėgos ir visi ten buvę partizanai paimti gyvi. Vėliau paaiškėjo, kad gyvi paimti penki: Petras Laucius, Bronius Mekonis, Romas Petronis, Linas Pivoravičius ir Vytautas Valentėlis, o Stasys Liaudanskas ir Kazys Valentėlis buvo nušauti, matyt, jie bandė pasipriešinti. Po šio įvykio su Baltušiu likę dviese pakeitėme slėptuvių vietas ir nesu- pratome, kas apie būsimą susitikimą galėjo pranešti kolaborantams. Apie tai žinojo tik Kupreliškių klebonas Antanas Valantinas...

A. J.: *Tolimesni įvykiai: kai jūs su Jonu Baltušiu likote dviese?*

R. S.: Po savaitės mes su Jonu užėjome pas Pandėlio girininkijos eigulį Joną Žalkauską, kuris papasakojo, kad buvo atėjęs Romas Petronis su dviem nematytais vyrais ir, sakė po Puznos įvykių pasimetęs su likusiais draugais, prašė perduoti mums, kad norįs su mumis susitikti ir paskyrė susitikimą spalio pabaigoje (dienos nebeprisimenu) prie eigulio pirties. Viską supratę, iš anksto prie pirties nunešėme ir pakabinome Petronio planšetę. Iš Pandėlio girios pakraščio, pavakare su žiūronais

stebėjome, kas ruošiasi ateiti į ryt- dienos susitikimą. Pamatę einančius kareivius, greitai iš Pandėlio girios perėjome į Skapagirį. Maždaug po savaitės, eidami Apaščios paupiu ir būdami netoli Kūčgalio, pamatėme virš Pariškių miško raketas ir išgirdome šūvius. Susišaudymas vyko labai ilgai, sprogo granatos. Vėliau žmonės pasakojo, kad susitikimą organizavo Petronis. Pasitikėję juo į susitikimą atėjo panemuniečiai partizanai Norbertas Tauterys ir Adolfas Bičiūnas. Pastebėję, kad yra apsupti, niekur nebėgo, įsitaisė griovyje ir gynėsi, kol baigėsi šoviniai. Abu partizanai žuvo.

Po skaudžių Puznos įvykių bijodami, kad čekistų tardomi ir kankinami gyvi paimti partizanai neprasi- tartų apie buvusius mūsų rėmėjus ir slaptavietes, su Jonu Baltušiu nutarė- me 1951–1952 m. žiemą peržiemoti Pandėlio girioje. 1951 m. rudenį pasistatėme palapinę, apsirūpinome maisto produktais, šiltais drabužiais, miegmaišiais, pasiruošėme primusi- nę lempą ir bidonus žibalo. Iškritus sniegui, vengdami palikti pėdsakus, tik pūgos metu apsilankydavome pas pamiškės gyventojus. Pustant mus aplankydavo vienas iš rėmėjų, atnešdavo duonos ir papasakodavo naujienas.

A. J.: *Jūs ne kartą žiūrėjote mirčiai į akis, išgyvenote kovos draugų netek- tį. Kokie mūšiai su okupantais ir jų pakalikais giliai įstrigo atmintyje?*

R. S.: Buvo visko. Daugybę kartų susidūrėme susitikimų su čekistais, apšaudomi bėgome iš apsupties. Ne kartą su čekistais susitikome tamsiu paros metu mūsų rėmėjų kieme ir už rankų susiėmę. Skausmingai išgyve- nome kovos draugų netektį. Kai, pa- sitraukęs iš sovietinės kariuomenės, perėjau į partizanų būrį, jis buvo dar gana gausus. Po keleto išdavysčių ir skaudžių praradimų mūsų gretos sumažėjo, nebeturėjome jėgų atvirai pasipriešinti, užiminėti miestelius ir

išlaisvinti čekistų areštuotus ir stri- bynuose kankinamus mūsų krašto žmones. Pasiskirstę nedidelėmis grupelėmis, tęsėme pasipriešinimą įrodydami kolaborantams, kad jie yra laikini ir šeimininkauja tik rusų kariuomenės palaikomi.

A. J.: *Daugybė netekčių, ir likote dviese su Jonu Baltušiu. Ką galite pasakyti apie jį kaip žmogų ir kaip klostėsi jūsų likimai?*

R. S.: Su Jonu bendravome ketverius metus, visuomet sutarda- vome, nė karto nebuvome susipykę. Jis buvo už ma- te vyresnis, turėjo nuostabią nuojautą, buvo išvalgus ir toliaregiškas. Kai likome dviese, jis sakė: „Kitaip reikia kovoti. Šau- tuvas jau pralaimėjo, galutinai.“ Jis turėjo ir humoro jausmą. Apie jį liko geriausi prisiminimai.

A. J.: *Tolesnis jūsų likimas?*

R. S.: Mano sesuo besislspsyda- ma ištekėjo už Alfonso Šeinausko, gyvenančio Valniūniškio kaime, Va- balninko valsčiuje. Ten apsigyveno ir mano mama. Dažnai jų namuose lankydavosi čekistai, darydavo kra- tas ieškodami manęs, apie mane klausinėdavo. Jos sakydavo, kad ma- nęs seniai nemačiusios ir nieko apie mane nežinančios. Kartą mamai pri- siminimui užrašiau Balio Dačiulio darytą didelę savo fotonuotrauką. Vabalninko saugumiečiai, vadovau- jami saugumo viršininko Jono Šato, darydami kratą šią nuotrauką rado. Šatas parodė ją mamai ir jai teko prisipažinti. Tada Šatas papasakojo mamai, kad mudu mokėmės Pandė- lio progimnazijoje, buvome klasės draugai, kartu baigėme keturias kla- ses. Parašė laišką ir paprašė mamos jį perduoti man. Laiške man buvo siūloma legalizuotis.

Po kurio laiko atvažiavęs Šatas pasidomėjo, ar mama perdavė laišką. Mamai atsakius taip, jis paklausė „Ką Romas galvoja?“ Mama atsa- kė, kad Romas svarsto. Šatas tarė: „Tegu Romas kartu su Baltušiu pas

tave ateina, kokią savaitę ramiai pagyvena, pirtyje išsimaudo, jokių stribų čia nebus“.

Visą savaitę trise – Jonas Baltušis, Jonas Tauterys ir aš – Tauterio bunkeryje Gabrėno vienkiemyje, Miegonių kaime, svarstėme šį pasiūlymą. Baltušis labai abejojo, Tauterys pritarė, kadangi pats buvo nusprendęs legalizuotis (jis, dešimt metų prasėdėjęs bunkeryje niekur neišeidamas, buvo nežinomas). Sprendėme, kuris eisime pirmas. Baltušis ir Tauterys sakė: „Tu, Romai, eik pirmas, nes esi kviečiamas.“ Apsvarstę su Baltūsiu savaitę pagyvenome pas mano mamą. Aš parašiau Šatui laišką, kurį mama jam perdavė. Šatas atsakė ir pakvietė atvykti pas jį į Vabalninką, pabrėžė, kad kelionė bus saugi, niekas netardys ir nekalbės apie praeitį. „Naujo gyvenimo“ kolūkio pirmininkui nurodė, jeigu Styrienė prašysiant arklį, neatsakyti. Su mama ryžomės nuvažiuoti į Vabalninką (apie 30 km). Mama nuėjo pas giminaitę, kuri dirbo vaistinėje, o aš ginkluotas pistoletu ir granata nuėjau prie KGB būstinės. Prie būstinės stovėjo du automatais ginkluoti sargybiniai, paklausiau, ar viršininkas yra? „Viršininkas jūsų laukia,“ – atsakė. Šatas laukė kabinete už savo darbo stalo. Paspaudėm rankas. Jis tarė: „Romai, aš neginkluotas, gal ir tu nusiimk diržą“. Nusiėmiau diržą ir padėjau ant stalo, Šatas, atidaręs stalčių, įtraukė į jį diržą. Paskambino Pandėlio, Biržų ir Kupiškio KGB viršininkams ir pranešė, kad atėjo legalizuotis pandėlietis Romas Styra. Netrukus atvyko Biržų, Pandėlio ir Kupiškio KGB viršininkai su palydomis. Trumpo ir lengvo pokalbio metu nebuvo jokių klausimų apie partizanavimą. Šatas, pažiūrėjęs į laikrodį, tarė: „Vyrai, laikas pietų“. Kavinė netoliese, svečiai nuvažiavo su savo gazikais, mes su Šatu ėjome pėsčiomis. Einant jis man patarė:

„Romai, jokio varžymosi, jauskis kaip lygus su lygiais“. Įėjęs į kavinę, nustebau pamatęs, stalus nukrautus valgiais ir gėrimais. Pietavome porą valandų, prisivaišinę svečiai skirstėsi į namus. Kai visi išvažiavo, ilgai kalbėjomės su Šatu, jis patarė važiuoti pas mamą, gerai pailsėti ir po savaitės atvažiuoti su fotografija: „Tvarkysime tavo pasą.“ Po savaitės dviračiu nuvažiavau pas Šatą, užėjęs į kabinėtą, padaviau fotografiją. Jis pasakė, kad jo žmona paruošusi pietus ir pakvietė į savo namus. Pietaujant paskambino milicijos viršininkui ir paklausė: „Ar pasas tvarkoje?“ Netrukus atvyko milicijos viršininkas Vanagas. Įteikdamas pasą, palinkėjo jo daugiau neprarasti. Pasas buvo švarus, be jokių atžymų. Milicijos viršininką pakvietė prie stalo ir kokią valandą vaišinomės drauge. Šatas pasiūlė, kad mane į namus parveš jo vairuotojas. Aš atsisakiau ir grįžau dviračiu.

Pailsėjęs vėl liepė atvykti su dviem fotografijomis, važiuosime į Biržus tvarkyti mano karinio bilieto. Po savaitės Šato vairuotojas mus nuvežė į Biržų karinį komisariatą. Šatas tvarkė mano karinio bilietoreikalus, o aš laukiamajame tik pasirašydavau jo atneštus dokumentus. Po valandos jau turėjau švarų karinį bilietą. Grįžę į Vabalninką, pietavome jo namuose.

A. J.: *Su Šatu artimai bendravote. Ar nesiūlė bendradarbiauti?*

R. S.: Apie tai nebuvo jokių užuominų.

A. J.: *Kur apsistojote ir ką veikėte legalizavęsis?*

R. S.: Legalizavęsis kurį laiką gyvenau pas mamą Valniūniškio kaime, kur porą kartų mane aplankė partizanas Jonas Baltušis. Su bendražyge partizane Julija Samulėnaite – panemuniete, kilusia iš partizanų šeimos, susituokėme Kupiškio bažnyčioje. Išauginome dvi dukras, sulaukėme anūkų.

A. J.: *Ar dar teko susitikti su Šatu?*

R. S.: Kai gyvenau Valniūniškio kaime, po kurio laiko Šatas vėl pasikvietė. Ilgai kalbėjomės apie sudėtingo gyvenimo problemas. Jis patarė kuo greičiau dingti iš šio krašto. Jo paklauses, nuvykau į Šeduvos rajoną, įsidarbinau Pociūnų tarybiniame ūkyje. 1955 m. gegužės pradžioje buvau pašauktas į trijų mėnesių karinius mokymus Karaliaučiaus srityje. Ten būdamas, gavau žmonos laišką, kuriame ji rašė, kad gegužės 16 d. čekistai suėmė Baltušį. Jį išdavė agentas „Klevas“ – „Aušros“ kolūkio agronomas Julius Striška. Grįžęs iš mokymų, rugpjūtį buvau pasiūstas į tarybinių ūkių darbuotojų kvalifikacijos kėlimo kursus Šilutėje. Prasidėjus mokslams, lietuvių kalbos mokytoja paklausė, ar aš ne iš Pandėlio. Sakiau – iš Šeduvos. Ji kadru skyriuje patikrinusi mano dokumentus nustatė, kad sakau netiesą. Man sukėlė įtarimą. Grįžęs į bendrabutį, draugui, su kuriuo gyvenome viename kambaryje, pasakiau, kad einu į gatvę. Jei manęs kas ieškotų, tegul pasako, kad išvažiavau atsivežti šiltesnių drabužių. O prieš eidamas miegoti, kad išeitų į gatvę ir man praneštų, ar nebuvo ieškomas. Draugas pasakė, kad manęs ieškojo saugumas. Į bendrabutį nebegrįžau. Iš Šilutės pabėgau į Panevėžį ir ten gyvenau nelegaliai. Po kelių mėnesių vieną savaitgalį nutariau nuvažiuoti į Gudeliškių kaimą aplankyti savo kolegą, mokytoją Leoną Vilką. Panevėžio autobusų stotyje buvau areštuotas, nuvežtas į Vilnių ir „apgyvendintas“ KGB rūmų rūsyje. Dešimt mėnesių kasdien buvau tardomas. Teismas nuteisė penkiolikai metų lagerio. Po Stalino mirties represijos švelnėjo, tad vietoj penkiolikos lageryje praleidau tik dešimt metų. Sėdėjau Mordovijos lageriuose, pradžioje Nr. 7, po kalinių sukilimo pusę metų

teko praleisti griežto režimo lageryje Nr. 5, po to buvau perkeltas į lagerį Nr. 11, iš kurio išėjau į laisvę.

Lageryje susitikau su kovos draugu, papiliečiu Alfonsu Januševičiumi, jis papasakojo apie savo likimą nuo to laiko, kai mes jį su Černio pasu išlydėjome gydytis į Rygą ir ką jam pasakojo mirties bausmė nuteistas Petras Laucius. Štai tas Alfonso pasakojimas: „Rygos ligoninėje man padarė operaciją, vietoj nuskeltos kaukolės uždėjo plastmasinį uždangalą smegenų apsaugai. Operacija pavyko, greit pasveikau. Pasveikęs Rygoje pradėjau visur laisvai vaikščioti. Sykį nuėjęs į Rygos turgų, kur atvažiuodavo daug pirkėjų iš Lietuvos, pamačiau papilietį Petrą Mitrą. Kitą kartą nuėjęs į turgų, vėl pamačiau jį; pirštu kažkam rodantį jį mane. Staiga du civiliais drabužiais apsirengę vyrai užlaužė mano rankas, nuvedė į automobilį ir nuvežė į Rygos saugumą. Po tardymo teismas vyko Šiauliuose, mane nuteisė kalėti 25 metus. Iš teismo salės buvau nuvestas į milicijos „voronoką“; ten surakintomis rankomis jau sėdėjo seni pažįstami, Puznos miške sulaiykti partizanai: Petras Laucius, Bronius Mekonis, Romas Petronis, Linas Pivoravičius ir Vytautas Valentėlis. Jie buvo nuteisti mirties bausmė. Mane pasodino greta surakinto Petro Lauciaus. Lydintys kareiviai rūkydami tarpusavyje kalbėjosi, tad Laucius pusbalsiu papasakojo apie susitikimą su klebonu Antanu Valantinu Puznos miške 1951 m. spalio 12 d.: „Atėjome į susitikimą septyniškie, atvyko ir klebonas su zakristijonu. Klebonas atidarė sakvoją, kuriame buvo užkandžių ir du buteliai degtinės. Klebonas išėmė maistą ir, kad jo sauso nevalgytume, pastatė butelį degtinės, kitą butelį pasiliko. Jei partizanų būtų susirinkę daugiau, be abejo, būtų davęs ir antrąjį. Padėjęs „vaišes“, klebonas sakėsi skubęs pas sunkiai sergantį

ligonį ir su zakristijonu išėjo. Po „vaišių“ apėmė kažkoks mieguistumas, pasijutau įtartinai apsvaigęs ir užmigau. Prabudau begulintis sunkvežimio kėbule surakintomis rankomis, saugomas kareivių, kartu surakinti gulėjo Bronius Mekonis, Romas Petronis, Linas Pivoravičius ir Vytautas Valentėlis. Prabūdęs Petronis šūktelėjo: „Vyrai, už ginklų“, dar nepajutęs, kad jo rankos irgi surakintos. Tarp surištųjų nebuvo Stasio Liaudansko ir Kazio Valentėlio. Šiaulių kalėjime atsibudo ir kiti. Po tardymo Šiaulių teismas mus visus penkis nuteisė mirties bausmė, laukiam bausmės įvykdymo“.

Dešimt metų praleidęs Mordovijos lageryuose, grįžau pas žmoną Juliją, kuri gyveno ir dirbo Einorių kolūkyje. Į kolūkį priėmė ir mane, kur trisdešimt trejus metus prižiūrėjau gyvulius: žiemą tvartuose, vasarą ganyklose tvarkiau elektrinius piemenis. Dirbant Einorių kolūkyje, prasidėjo Persitvarkymo Sąjūdis. Dauguma kolūkiečių džiaugėsi ir pritarė Sąjūdžio siekiams, nors buvo ir abejojančių. Šventiška sveikino me Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos–Atkuriamojo Seimo 1990-ųjų kovo 11-osios nutarimą atstatyti Lietuvos Nepriklausomybę – mūsų svajonių išsipildymą.

A. J.: *Lietuvai tapus nepriklausoma, daugelis žmonių, sovietmečiu buvusių opozicijoje, tapo politikais, kandidatavo į vietines tarybas. Kodėl jūs likote kolūkio galvijų prižiūrėtoju?*

R. S.: Aš esu kovotojas, stebėjau įvykius ir buvau pasiruošęs. Jeigu tėvynei būtų iškilęs pavojus, būčiau pasielgęs kaip mano tėvas 1918 metais. Šiandien, prabėgus 22-jiems metams, kai mūsų tėvynė tapo nepriklausoma, būdamas pensininkas, stebiu eilinių Lietuvos žmonių gyvenimą ir turiu savo nuomonę.

A. J.: *Koks Kuprelišio klebono Antano Valantino likimas?*

R. S.: Praėjus mėnesiui po Puznos įvykių, Antanas Valantinas buvo perkeltas į Miežiškių parapijos bažnyčią. Po trijų mėnesių – jis jau Palangoje; po gero pusmečio – Vadaktuose, Radviliškio rajone. Jo aštuoniasdešimtmečio baliuje dalyvavo ir daug kunigų. Lietuvai atgavus nepriklausomybę, apie kunigo Antano Valantino „nuopelnus“ „Gimtajame krašte“ rašė korespondentas Petrulis. Po to buvo išspausdintas Valantino atgailavimas.

A. J.: *Kaip vertinate savo prabėgusius gyvenimo metus ir priimtus sprendimus. Gal kai kuriais atvejais reikėjo pasielgti kitaip?*

R. S.: Gyvenimas duodamas tik vieną kartą. Įvairūs žmonės skirtingai nugyvena jiems skirtą laiką. Žmonių įsitikinimus ir pažiūras suformuoja juos supanti aplinka. Aš – ne išimtis, gyvenimo kelią pasirinkti man padėjo aplinka, kurioje augau, ir žmonės, kurių apsuptyje gyvenau. Nesupratau ir iki šiol nesuprantu Lietuvos žmonių, kurie okupantus pripažino išvaduotojais ir tapo jų tarnais. Nepraregėjo ir matydami pažįstamų žmonių tremtis, kankinimus ir žudynes.

Gyvenime mane lydėjo atsitiktinumai. Atsitiktinumų dėka tūkstančiai kulkų praskriejo pro šalį ir likau gyvas. Balio Dačiulio fotonuotraukos istorija – irgi atsitiktinumas. Jei ne šis atsitiktinumas, mane būtų ištikęs tūkstančių Lietuvos partizanų likimas. Šiandien daug ką daryčiau kitaip, priimčiau kitokius sprendimus. Lazda turi du galus.

A. J.: *Atidžiai stebite Lietuvos gyvenimą. Ar neatrodo, kad daug kas turėtų būti daroma kitaip?*

R. S.: Manau, kad Lietuvos valdžia turėtų labiau rūpintis paprastais žmonėmis, mane jaudina jaunų žmonių emigracija ir Lietuvos ateitis ir giliai susimąstau – juk ne tokios Lietuvos tikėjomės.

A. J.: *Dėkoju už malonų ir atvirą pokalbį. Geros jums sveikatos.*

Šis tas apie mano senelį Balį Baltrūną

JUOZAS DAUNYS

Gimiau ir augau Vilniuje. Septintojo dešimtmečio pradžioje, kai dar buvome visai jauni paaugliai, tėvai mus su seserim Rima vasarai nuveždavo į Panemunėlį Rokiškio rajone pas senelius. Jie gyveno vieniemyje pagelžkely, kaip tuomet sakydavo, priešais Panemunėlio dvarą.

Būnant Panemunėlyje, senelis retkarčiais prasitardavo apie savo jaunystę, bet labai nedaug, nes tai anais laikais buvo pavojinga. Kai ką iš tų pasakojimų atsimenu, kai ką pamiršau, kai ką jau vėliau radau dokumentuose.

Senelis gimė 1900 m. gruodžio 9 d. Blažiškių vieniemyje, Panemunėlio valsčiuje (keletas kilometrų į šiaurę nuo Panemunio, prie senojo kelio į Rokiškį). Jo tėvai Ona ir Juozas buvo Panemunėlio dvarininko Kazimiero Sveteckio darbininkai (kumečiai), dvare išdirbo 36 metus. Panemunėlyje senelis baigė rusiškos (kitokių nebuvo) liaudies mokyklos 4 skyrius ir savarankiškai išmoko skaityti ir rašyti lietuviškai.

Nepriklausomybės kovų metu senelis 1920 m. rugpjūčio 28 d. Rokiškio karo komendantūros buvo mobilizuotas į Lietuvos kariuomenę. Pateko į 1-ąjį Parubežinį (vėliau Pasionio) pulką, 14-tą kuopą. Iš pradžių tarnavo savais namų rūbais, davė tik uniforminę kepurę, vėliau jau aprūpino karine apranga. Lapkričio mėnesį, dar tebebūnant Mokomojoj komandoj, nuo Paberžės, Giedraičių, pro Kavarską, Taujėnus, Pagirius Kauno link prasiveržė lenkų kavalerijos bri-

Balys Baltrūnas. Nuotrauka iš asmeninio straipsnio autoriaus albumo

gada (apie 600 raitelių). Mokomoji komanda buvo mesta į Kėdainius ir, 1920 m. lapkričio 22 d. apginkluota šautuvais bei kulkosvaidžiais, susodinta į arklių vežimus, puolė lenkus iš šono Truskavos kryptimi, po to, susirinkę Truskavoj, toliau persekiojo bėgantį priešą. Tai buvo paskutinės Nepriklausomybės kovos.

Vėliau senelis saugojo Lietuvos sieną su Rytprūsiais nuo Sudargo iki Naumiesčio. Per sieną ėjo nemaža kontrabanda, kartais net žinant karininkams. Per Širvintos ir Šešupės upių brastas naktimis girdėdavo vežant arkliais į Rytprūsius linus, o iš ten buvo gabenamas spiritas, degusis spiritas, sacharinas, audiniai ir kt. Mane net vaiką labai nustebino tai, kad laisvu nuo tarnybos laiku vokiečių pasieniečiai ateidavo pasivaikščioti į

Naumiestį, o jie – pas vokiečius į po Antrojo pasaulinio karo sunaikintą ir nebeatstatytą Širvintos miestelį.

Senelis buvo demobilizuotas 1923 m. rugpjūčio 18 d ir grįžo į Panemunėlį. 1924 m. vedė Teklę Tubelytę iš Baublių kaimo, Pandėlio valsčiaus. 1927 m., parceliuojant Panemunėlio dvarą, gavo 9,2 ha žemės. 1925 m. gimė duktė Aldona (žurnalistė, gyveno Vilniuje, mirė 2006 m.), 1936 m. – sūnus Algirdas (mirė 6 metų), 1938 m. – duktė Janina (matematikos mokytoja, gyvena Ignalinoje), 1943 m. – dvynukės Gražina (buhalterė, gyvena Panevėžyje) ir Regina (lengvosios pramonės darbuotoja, mirė 1994 m).

Ant gautos žemės seneliai pasistatė trobesius, ūkininkavo. Apie 1936 m. Panemunėlyje pasistatė parduotuvę, ji, tik jau nebenaudojama, tebestovi ir dabar.

Užėjus sovietams, tarybinis ūkis parduotuvės patalpas nuomojo, ilgą laiką jose veikė miestelio parduotuvė, o žemę ir dalį pastatų atėmė, suvarė į kolūkį. Istorijos ratas sustojo, gal net pasisuko atgal.

Dabar gailiuosi, kad anuomet senelio nepaklausinėčiau daugiau apie tuos laikus. Būtų įdomu išgirsti apie darbą ir papročius dvare bei miestelyje, buvimą fronte ir pasienyje, norėtusi, anot Maironio, „<...> išgirsti bent vieną, bet gyvą žodelį iš senųjų laikų“. Deja...

Senelis mirė 1989 m., močiutė – 1993-aisiais. Palaidoti Panemunėlio kapinėse.

Kur slypi sėlio Viliaus Jasinevičiaus fotomagika?

POVILAS SIGITAS KRIVICKAS

Lietuvos fotomenininkų sąjungos garbės narys

Malonu pritarti kolegai, darbščiam fotografui Viliui Jasinevičiui, kad rokiškėnai pelnytai save kildina iš sėlių. Juk sėliai – tai baltų tauta, ne tik gyvenusi Sėloje (šių dienų Latvijos Sėlijoje, t. y. į pietus nuo Dauguvos upės), bet ir turinti palikuonių Rokiškio, Kupiškio, Biržų, Zarasų savivaldybėse. Leidinio „Prie Nemunėlio“ skaitytojai puikiai žino, kad senųjų sėlių kultūra labai panaši į senųjų latgalių. Sėlių moterys nešiojo apykakles, apyrankes, žiedus, sagių vainikus, įvairius pakabukus – arkliukus, kryželius, medalionus. Vyrų kapuose rasta karių apyrankių, sagių, kuriom susėgdavo švarkus ir apsiaustus. Sėlių vyrai nešiojo žiedus ir odinius diržus, kurie tarp fotografų madingi ir dabar, nes gerai tinka persimesti per petį krepšius su nelengva aparatūra.

Sėliai kalbėjo savo kalba, kuri jau yra mirusi. Ji priklauso indoeuropiečių kalbų šeimai, baltų kalbų grupei. Sėlių kalbos pėdsakų išliko kai kuriose lietuvių ir latvių tarmėse. Deja, sėliai nepaliko jokių rašto paminklų. Tačiau jų palikuonis rokiškėnas Vilius Jasinevičius, mokantis ne tik sklandžiai kalbėti, bet ir aiškiai rašyti, ateičiai pateikia didžiulį šviesos rašto – fotografijos – palikimą. Jo vien tik interneto laikmenose, tvarkingai suskirstytose į atskiras temas, galima pamatyti iki keturių tūkstančių kadru. Vie-

ni jų nuskenuoti iš senų negatyvų ar nuotraukų, kiti jau šiuolaikiniai, daryti skaitmenine technika. Geriausi jų 2013-ųjų vasarį eksponuoti Lietuvos fotomenininkų sąjungos „Prospekto galerijoje“ Viliaus Jasinevičiaus kūrybos jubiliejinėje retrospektyvinėje parodoje.

Tai, pasirodo, buvo pirmoji po Lietuvos fotomenininkų sąjungos stogu šio autoriaus parodyta ekspozicija. Net ir Kaune, kur praėjo didelė V. Jasinevičiaus kūrybinio gyvenimo dalis (apie penkiolika metų), jis nesurengė nė vienos savo individualios parodos, nes daugiausia laiko ir jėgų skyrė kitų autorių kūrybos viešinimui. Jam Kaune teko surengti daugybę Lietuvos ir užsienio autorių parodų dar neturint specialiai fotografijai skirtos galerijos. Ji atsirado prie Rotušės aikštės tik 1979 m. (apie tai smulkiau – toliau šiame tekste).

Kūrybinis debiutas – miške

Nuo 1964 m. iki šių dienų Vilius Jasinevičius savo darbus daugiausia rodė ir teberodo bendrose parodose kaip jų dalyvis. Nemažai jo fotografijų įvertinta premijomis ir diplomais. Pačią pirmąją individualią ekspoziciją jis surengė 1994-ųjų liepos 5 d. miške, ant Neries kranto ties Vilniumi. Tėvynės sąjungos vakaronėje, skirtoje Valstybės dienai, buvo parodytos nuotraukos,

darytos per tragiškuosius 1991 m. sausio įvykius. Tą pačią parodą po poros metų, taip pat miške tarp medžių sukabintą ant virvelių, V. Jasinevičius parodė giminėms. Mat Rokiškio rajono poilsiavietėje ties Vaidlonų kaimu, kur Viliaus tėvo giminė, kasmet paskutinįjį liepos savaitgalį susirenka giminės iš visos Lietuvos.

Apie tuos susitikimus knygoje „Žiobiškis“ („Vermės“ leidykla, 2000 m.) yra išspausdintas Prano Jasinevičiaus straipsnis „Vaidloniečių Jasinevičių susitikimai“. Rašinys papuoštas Viliaus Jasinevičiaus fotografijomis (p. 589–595). „Nors fotografuoju daugiau kaip pusę šimtmečio, bet pirmąją savo darbų personalinę parodą surengiau jau Nepriklausomoje Lietuvoje,“ – sako brandaus amžiaus sulaukęs fotomenininkas.

Vėlesnėse V. Jasinevičiaus personalinėse ekspozicijose toliau vyravo patriotinė tematika – per Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio, masinių mitingų ir kitų svarbių Atgimimo įvykių vaizdus. Jie rodyti Lietuvos sostinės ir Vilniaus krašto mokyklose, bibliotekose, viešuosiuose renginiuose.

Svarbiausia – veidai

Fotografija Viliui Jasinevičiui, galima sakyti, yra pirmoji kūrybinė meilė. Tačiau jai jis ne visada galėjo skirti pakankamai laiko ir jėgų. Juk

po studijų reikėjo išlaikyti gausėjančią šeimą, o iš neprofesionalaus fotografo pajamų to nebuvo galima padaryti. Todėl Vilius ėjo įvairias pareigas: buvo inžinieriumi, dirbo administracinį ir kitokį darbą. Ir vis tiek jo likimas lemtingai susijęs su fotografija. Žvelgiant į Lietuvos fotografijos judėjimą, jį būtų sunku įsivaizduoti be V. Jasinevičiaus. Daug kur jis buvo pirmose gretose. Vienas ryškiausių jo, kaip organizatoriaus, kūrėjo, gyvenimo dešimtmečių susijęs su Kaunu ir Kauno fotografijos klubu, nuo kurio įsteigimo ateinantį rudenį sukaks 50 metų.

Aktyvus fotografų judėjimas Kaune vyko dar prieš Antrąjį pasaulinį karą. V. Jasinevičius pasakoja, kad, dirbdamas „Pramprojekte“, turėjo progos bendrauti su senosios kartos inteligentiškais fotomėgėjais, kurie dalyvavo ir patys tame institute rengė parodas. Geriausiai atmintyje išlikęs Stasys Lukošius, kruopščiai tvarkęs tuometinės fotosekcijos prie „Kauno tiesos“ redakcijos reikalus ir dokumentaciją. Berods, 1967 m. visą fotosekcijos archyvą su narių anketomis ir protokolais perdavė Viliui Jasinevičiui. Vėliau, po kokių penkiolikos metų, tuos dokumentus su didele dalimi Kauno fotoklubo archyvo V. Jasinevičius patikėjo saugoti Šiaulių „Aušros“ muziejaus padaliniui – Antano Dilio pastangomis įsteigtam Fotografijos muziejui.

Metams bėgant, V. Jasinevičius vis daugiau jėgų skyrė organizaciniam darbui: buvo tarp Lietuvos fotografijos meno draugijos įkūrėjų, po to – pirmininko pavaduotojas, valdybos prezidiumo atsakingasis sekretorius, fotografijos fondo direktorius. Vis mažiau likdavo jėgų ir laiko paimiti į rankas fotoaparataus...

Tik prasidėjus Lietuvos Atgimimo sąjūdžiui, V. Jasinevičius jau nebesiskyrė su fotoaparatu: fiksavo Lietuvos laisvėjimo epizodus,

žmones, Atkuriamojo Seimo darbą lemtingiausiomis akimirkomis, laisvės gynėjus. Jis drauge su kurniečiu fotomenininku Romualdu Požerskiu buvo Seimo rūmuose ir tragiškąją 1991 m. sausio 13-osios naktį. V. Jasinevičius ne tik atspindėjo tų Lietuvai lemtingų dienų įvykius, bet ir užfiksavo jų dvasią. Fotografijos kritikas Skirmantas Valiulis 1997 m., atidarius V. Jasinevičiaus ir R. Požerskio fotografijų parodą, rašė: „Svarbiausia – veidai. Kiek jų daug ir kokie išraiškingi, be kasdienių pozų ir kaukių.“ Tokie tų dienų žmonių veidai išliks ateinančių kartų atmintyje. O jeigu laikas tą didžiąją atmintį ims blukinti, tai V. Jasinevičiaus Lietuvos Atgimimo sąjūdžio laikų fotografijos tikrai padės ją atgaivinti.

Gyvenimo puslapiai

Vilius Jasinevičius gimė 1933 m. vasario 26 d. Javolinėje, dabartiniame Rokiškio rajone. 1952–1955 m. studijavo Kauno politechnikos institute elektrotechniką. 1955–1970 m. buvo Kaune veikusių Pramonės statybos projektavimo, Žemės ūkio statybos projektavimo institutų, Energosetprojekto inžinierius. 1970–1972 m. jis – Liaudies buities muziejaus, 1972–1978 m. Paminklų konservavimo instituto Kauno skyriaus, 1997–2000 m. Nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos fotografas. Nuo 1970 m. Lietuvos fotomenininkų sąjungos narys, 1993 m. tapo garbės nariu, 2005 m. jam suteiktas meno kūrėjo statusas. Nuo 1986 m. nusipelnęs kultūros ir švietimo darbuotojas, 1999 m. jam suteiktas Tarptautinės meninės fotografijos federacijos (FIAP) menininko fotografo (AFIAP) garbės vardas.

Trylika metų (1964–1977) visuomeniniais pagrindais ir negaudamas atlyginimo vadovavo Kauno fotoklubui. 1979 m. Kauno sena-

miestyje atidaryta fotografijos galerija. Jos iniciatoriai – architektas Žibartas Simanavičius ir Vilius Jasinevičius, kuris dar ir iki tol kasmet Kaune surengdavo po 10–15 įvairių fotoparodų. 1964–1969 m. jam vadovaujant, Kauno fotoklubas išleido devynis iliustruotus parodų katalogus. Stambiausias jų buvo išspausdintas rusų kalba, nes paroda rodyta Maskvos žurnalistų namuose ir vadinosi „9 fotografov Litvy“. 1967 m. V. Jasinevičius išrinktas iki 1969 m. veikusios Lietuvos fotoklubų tarybos pirmininku. Kartu su kitais 1969 m. įsteigė Lietuvos fotografijos meno draugiją. Buvo jos steigimo iniciatyvinės grupės narys, vėliau – organizacinio komiteto pirmininko pavaduotojas. Trejus metus ėjo 1971 m. įkurto Fotografijos meno draugijos Kauno skyriaus pirmininko pareigas ir kartu vadovavo fotoklubui.

1972 m. rengtoje parodoje pirmą kartą buvo mėginta be valdžios žinios (žinant tik trim klubo nariams) kartu su vietiniais autoriais eksponuoti ir išsivijos fotografų Kazio Daugėlos, Mikalojaus Ivanausko, Algimanto Kezio ir Vytauto Vosylio kūrinius. Bandymas susigrąžinti jų kūrybą į tėvynę nepavyko – paroda buvo uždrausta, katalogo spausdinimas nutrauktas.

Dėl savo visuomeninės veiklos V. Jasinevičius turėjo ir daugiau nemalonumų. Buvo persekiojamas, šmeižiamas ir net pakeitė gyvenamąją vietą į Vilnių. Aštuoniolika metų (1978–1996) dirbo Vilniuje, Fotografijos meno draugijoje (vėliau pavadintoje Lietuvos fotomenininkų sąjunga).

Kūryba

Viliaus Jasinevičiaus darbų kraštis tikrai įspūdingas. Pirmiausia minėtini fotografijų ciklai: „Žmonės Kauno gatvėse“ (1963–1980); „Žinomi ir nepažįstami veidai“

(nuo 1970); „Uzbekijoje“ (1972); „Atgimimas“ (1987–1990); „Politikos ir kultūros įvykių kronika“ (1989–2003); „1991 m. sausio įvykiai“ (1991); „Popiežiaus vizitas Lietuvoje“ (1993); „Vilniaus krašto lietuviškos mokyklos“ (1997–2000); „Lietuva – tai mes“ (1999–2001); „Pasidairymai“ (nuo 2002); „Vilniaus gamtos lopinėlis“ (nuo 1997); „Pro mano langus“ (nuo 2007); „Europoje“ (2010).

V. Jasinevičiaus fotografijų turi įsigiję: Liaudies buities muziejus Rumšiškėse, Paminklų konservavimo institutas Vilniuje, Kauno IX forto muziejus, Lietuvos fotomenininkų sąjunga, Lietuvos Respublikos Seimas, Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, FIAP kolekcija Lozanoje (Šveicarija), Šalčininkų kultūros centras, Sausio 13-osios brolija, Rokiškio Juozo Tumo-Vaižganto gimnazija, Filaretų pradinė mokykla Vilniuje.

Tikrai ilga lentyna knygų, kuriose galima pamatyti per beveik šešis dešimtmečius darytų V. Jasinevičiaus fotografijų, tai: „Lietuvos fotografija“ (Vilnius, 1967, 1969, 1971); „Lietuvos laisvės sąjūdis“ (Vilnius, 1988); „Lietuva laisva“ (Vilnius, 2000); „Algirdas Brazauskas – Lietuvos Respublikos Prezidentas“ (Vilnius, 2000); „Baltijos kelias“, (Vilnius, 2000); „Atgimusi Lietuva“ (Vilnius, 2001); Vytautas Landsbergis „Sausio 13-osios užrašai“ (Vilnius, 2001); „Lietuvos moterys“, (Vilnius, 2002); „Lietuvos fotografija: vakar ir šiandien“ (Vilnius, 1998, 1999, 2002, 2003); „Žiobiškis“ (Vilnius, 2000); „Lithuania: A. Success Story“ (Vilnius, 2006); „Sausis. Laisvės fotografija“, (Vilnius, 2006); „Lietuvos Seimo istorija XX–XXI a. pradžia“ (Vilnius, 2009); J. Girdvainis „Dainuojanti revoliucija Vilniaus barikadose“ (Vilnius, 2011) ir dar daug kitų.

Kur jo fotomagikos paslaptis?

Nelengva rašyti apie kolegą, kuris pažįstamas daugelį metų, su kuriuo bendrauta ir sunkiais, ir šviesesniais laikais, turėta bendrų svarbių reikalų steigiant kūrybinę fotomenininkų organizaciją ir kt. Laimei, niekada neteko susipykti, nes Vilius – reto pakantumo ir kantrybės žmogus. Sakoma, kad chirurgai stengiasi neoperuoti artimų žmonių, nes tada negali nuo jų atsiriboti. O mums nuo Viliaus „atsiriboti“ tikrai nereikia, nes mus jungia vienas įdomiausių išradimų – fotografija. Už ją, pasak lietuvių kino klasiko, operatoriaus Jono Griciaus, tik ratas daugiau pasitarnavo žmonijai.

Dažnai klausiu savęs, kur slypi Viliaus Jasinevičiaus fotografijų magika? Viena neabejotina jų savybė – siužetinis aiškumas. Atrodytų, autorius pateikia suprantamus vaizdus. Tačiau esama tam tikros paslapties, netgi kartais žodžiais nenusakomo nerimo. Neįmantri, sklandi kompozicija. Taip fotografuoti, kai vaizdą suvokti netrukdo formalios įmantrybės, gali tik gerai vaizdinę „fotografijos gramatiką“ įvaldęs meistras. Nuo pat savo kūrybinės veiklos pradžios V. Jasinevičius subtiliai naudoja dar Leonardo da Vinčio mėgtą „auksinės įstrižainės“, arba „dieviškosios proporcijos“, principą.

Sėdime ant patogios sofutės, vartome senus dokumentus, knygas, albumus. Gurkšnodami arbatą, kurią savaip užvirinti moka Vilius, lėtai vejame pokalbio giją. Vilius prisimena tėvų šeimos istoriją:

– 1923-iaisiais tėvas, kaip Nepriklausomybės kovų dalyvis ir karo invalidas, gavo žemės. Netoli Rokiškio, už septynių kilometrų, Javulynės palivarkas buvo. Gavo apie dešimt hektarų sklypą, lankė

Salų žemės ūkio mokyklą, dvejus metus mokėsi ūkininkauti. Ten, žemėje, dar nuo ledynmečio glūdėjo daug riedulių, tai paskui dar lankė sprogdintojų kursus. Man jau pačiam teko dalyvauti tose sprogdinimo operacijose, kad susmulkintus akmenis būtų galima iš lauko išvežt.

– Tai ar iš to kilo tavo polinkis inžineriniams mokslams?

– Galbūt. Pameni, prieš kelias dienas telefonu sakiau, kad buvau radijo mėgėjas? Skambina čia man neseniai nepažįstamas žmogus, kaip supratau, dabartinis radijo mėgėjas ir sako radęs kažkur medžiagos iš sovietmečio laikų, 1955-tų ar 1956-tų metų „Kauno tiesos“ laikraštį, kuriame rašoma apie tų dienų radijo mėgėjiškus dalykus. Pasirodo ten rašoma, kad aš laimėjau pirmąsias Lietuvoje ir Kaune vykusias ultratrumpųjų bangų varžybas. Labai nudžiugo, kad išsaugojau tą diplomą ir kitus dokumentus apie savo radijo mėgėjo veiklą, trukusią keletą metų.

– Kalbėjom apie radiotechniką, o kaip atėjai į fotografiją? Koks pirmasis tavo aparatas ir kaip jį įsigijai?

– Tiksliai neprisimenu, bet tai buvo iš kurio nors klasioko gautas ar nupirktas.

– Ar tai buvo 6x9 cm juostai, ar siauras?

– 6x9. Netarybinis. Kai stojamiesiems egzaminams reikėjo fotografijos, tai mes su bičiuliu prie mokyklos sienos sustojom ir nusifotografavom. Tą fotografiją dar reikėjo ir pasidaryt, gal tai ir buvo ta pradžia – fotografija dokumentams. Kažkada žiemą grįždamas namo, nufotografavau savo sodybą ir mėtėsi atspausta. Neseniai atradau. Visai nekaip atrodė, mažai kas ir matėsi, bet kompiuteriu patvarkiau taip, kad nuotrauką į parodą Stanislovas Žvirgždas, Sąjungos sekretorius, paėmė.

– Tai po kiek metų ji pakliuvo į parodą?

– Ten buvo 1958-ieji. Namuose padarydavau ir daugiau fotografijų, nors gimtinėje elektros niekada ir nebuvo. Vėliau turėjau „Liubitelį“ (6x6), „Zenitą“ – tų laikų mėgėjų svajonę, dar vėliau – „Maskvą“ (6x9). 1991 m. Kanadoje gyvenantis giminaitis Vladas Butkys, po daugelio metų apsilankęs Lietuvoje, man padovanojo brangų „Nikon“ aparatą. Su juo buvo tikrai malonu fotografuoti.

Kokia fotografijos misija?

– Ar turi pirmųjų negatyvų?

– Ne. Kur ten. Nebeturiu kai kurių ir gerokai vėlesnių negatyvų. Kraustydamasis iš Kauno į Vilnių, dalį praradau. Persikraustymas nebuvo ypač malonus, nes partinė organizacija norėjo kaip nors išprašyt iš darbo, o aš dvejus metus spyriojausi.

– Kuo jai neįtikai?

– Niekuo, bet tapau negražių jų darbų liudininku, turinčiu juos kompromituojančių dokumentų. Dirbti ten nuėjau su sąlyga, kad butą gausiu. Išrinko profsąjungos pirmininku. Tai ilga istorija: kaip po šešeto metų atėjo mano eilė, kaip tapau „pavojingas“ kitiems laukiantiems, kaip neteisingai buvau apšmeižtas spaudoje. Buto negavau ir išėjau iš tos tarnybos. Tada Fotografijos meno draugijos pirmininkas Antanas Sutkus pakvietė į Vilnių. Jis ir butą man išrūpino.

– Gerai, kas gerai baigiasi. Bet grįžkim prie kūrybinių dalykų. Kada pajutai, kad tavo fotografijos gali pasakyti daugiau, negu jose matome?

– Ar prisimeni, 1969-aisiais išėjo toks katalogas, kurį išleido Kultūrinių ryšių su užsienio šalimis draugija? Ir ten tu įspraudei vieną mano fotografiją. Galėjau pradėti galvot, kad čia jau kažin kas...

– Įstrižainė labai graži.

– Dėl to ją ir padariau. Ir turinys ne prasčiausias buvo. Tai galėjau pasipūst ir manyt: va, jau kažką padariau.

– Ne tavo būdai – pūstis.

– Didelių ambicijų neturėjau ir dabar neturiu. Jeigu kiti kažką įdomaus ar vertingesnio randa, džiau-giuosi.

– Kokia, tavo galva, svarbiausia fotografijos misija?

– Apie tai knygų nemažai prirašyta. Nuo dokumento prie sienos iki filosofinių samprotavimų. Dabar net iki visokių „nuobodulių“, kurių aš nevertinu ir tam neskiriu brangaus laiko.

– Aiški takoskyra yra tokia: viena – fotografija parodo kažką naujo ar naujai interpretuoja jau žinomas temas, o kita – per fotografiją, kaip priemonę, bandoma įgyvendinti kažkokius meninius ketinimus remiantis sudėtingais žodiniais išvedžiojimais ir kūrinių aiškinimais.

– Taip, bet bandymas kūryboje siekti ko nors naujo visada turėtų būti skatintinas. Tik darbštūs ir atkaklūs fotografai gali tikėtis, kad laikas parodys tikrąją jų darbų vertę. Ne visi to sulaukia.

– Ar yra dalykų, kurių gailiesi nenufotografavęs?

– Žinoma. Tačiau 1940–1950 m. Rokiškio krašte matytų įvykių vaizdus prisiminti beprasmiška – ką tuomet matė mano vaikiškos akys – išsaugota (fotografas būtų pasakęs užfiksuota) ne fotojuostelėje. O galėjo būti tikrai vertingų fotografijų. Tačiau čia jau būtų ne mano profesijos, bet rašančio žmogaus darbo sritis. Sovietmečiu įstaigose buvo renkami teismų liaudies tarėjai. Tuomet bylas kartu su teisėju nagrinėdavo ir du tarėjai. Priimant sprendimus, visų jų balsai buvo lygiaverčiai. 1961–1962 m. ir man teko nagrinėti įvairias bylas. Kai kartą neleidau į kalėjimą pasodin-

ti, mano nuomone, nekaltą žmogų, tuo mano karjera teismuose ir baigėsi. Daug visko prisiziūrėjau, bet teismo proceso ir dalyvių fotografuoti negalėjau. Gaila, kad per tuos visuomeninius darbus ir kitus rūpesčius fotografuoti teko mažiau, negu norėjau. Nors ir to, ką nufotografavau, nuodugnai peržiūrėti net iki šiol dar nespėjau.

Popiežius ir Atgimimas

– O kaip tau pavyko būti taip arti popiežiaus jo vizito Lietuvoje metu?

– Gana paprastai gavau akreditaciją, bet iš arti fotografuoti galėjo tik jį lydintieji. Teko naudoti teleobjektyvus ir dvi kameras. Nors į Kryžių kalną ties Šiauliais mūsų fotografų tada atvažiavo daug (Juozas Polis mane paėmė į savo automobilį), bet į Šiluvą leidimus gavo ne visi. Tai mes, rizikuodami būti sustabdyti, į ten važiovome paskui Vilniaus kino studijos sovietinį limuziną „Čaika“. Ir sėkmingai nuvažiovom, nes neseniai iš milicininkų tapę policininkais, saugojusiais kiekvieną sankryžą, dar senu papratimu tam automobiliui atidavinėjo pagarbą. Jie taip daryti buvo išdresuoti sovietmečio viršininkų. Šiluvoj irgi niekas mūsų nestabdė, tai pasitaikė proga keletą kadro padaryti ir iš arčiau.

– Garsus tavo kadras, kur popiežius Jonas Paulius II oro uoste bučiuoja Lietuvos žemę.

– Jis padarytas iš to paties fotografams skirto „gardo“, bet kažkodėl dažniau buvo rodomas manasis.

– Bene įspūdingiausias tavo ciklas iš Atgimimo laikų.

– Psichologinis ir emocinis Atgimimo poveikis man buvo tikrai labai didžiulis ir jaudinantis. Dalyvavau daugelyje mitingų ir visuomet fotografavau.

Vilius Jasinevičius. Popiežius Jonas Paulius II Vilniuje, 1993 m.

Vilius Jasinevičius. *Baltijos kelyje*, 1989 m.

Vilius Jasinevičius. *Blaiybės sąjūdis*, 1989 m.

Vilius Jasinevičius. *Tėviškė*, 1958 m.

Vilius Jasinevičius. *Žibuokliautojai*, 1971 m.

Vilius Jasinevičius. *Jurgio Kairio skrydis Kaune, 1996 m.*

Vilius Jasinevičius. *Rokiškio raj. Latveļių kaime, 2007 m.*

– Aštuoniasdešimt aštuntųjų vasarą...

– Kai prasidėjo mitingai, studentai su trispalvėm pirmą kartą ėjo Gedimino prospektu. Aš tuo metu neturėjau pasiėmęs fotoaparato, o jie nešė senąsias lietuviškas vėliavas. Tai buvo dar nematytas vaizdas. Po to be fotoaparato nevaikščiojau. Įvairius mitingus fotografavau kiek tik kur ištrūkdamas, kiek laikas leido.

– Mitingus fotografavai dar juostelėje?

– Taip. Tačiau po kurio laiko ir mus pasiekė skaitmeninė fotografija. Fotografuojančių juostoje beveik nebeliko. Norint išlikti nors šiek tiek dar gyvu fotografu, teko naujas „dėžes“ įsitaisyti. Skaitmeninė technika tada labai daug kainavo. Pardaviau iš tėvo paveldėtą žemę ir nusipirkau kompiuterį, skenerį, skaitmeninį fotoaparatą.

– Kadangi esi inžinierius, tai tau lengviau su technika. Įprastas klausimas: ar skaitmeninė technika labai sumenkina fotografiją?

– Skaitmeninė technika gali ją pagerinti. Viskas priklauso nuo mokėjimo ją naudoti. Pramokti teko savarankiškai. Kadangi nemoku angliškai, buvo sunkoka. Skaitmeninėmis kameromis dabar fotografuoti žymiai lengviau. Todėl tiek daug fotografuojančių. Tačiau net brangiausia skaitmeninė kamera pati viena tobulos fotografijos nepadaro. Ją autoriui dar tenka apdoroti kompiuteryje. Tik taip gimsta techniškai tobulas ir meniškas kūrinys. Visa tai lemia ne tik aparatūros kokybė, bet ir autoriaus sugebėjimas įgyvendinti savo sumanymą. Štai – kelios tarpukario laikų stipriai nukentėjusios fotografijos. O čia jų reprodukcijos, apdorotos skaitmenine kamera ir kompiuteriu. Tai paprasčiausias dabartinės technikos galimybių panaudojimo pavyzdys. Va, 1933 m.

fotografuotos mano senelio laidotuvės. Tėvo glėbyje nerimstantis (todėl neryškus) vos pusės metų vaikas – tai aš. Originali fotografija buvo jau papilkėjusi, dėmėta, gero kai išblukusi.

– O kompiuteryje atrodo kaip vakarykštė.

– Kai pradėjau skenuoti senus negatyvus, man kompiuterio galimybės leido nespalvotą fotografiją padaryti ir spalvotą. Pradžioje tuo labai žavėjausi.

– Ar čia ne tas pats, kai Čaplino filmus bandė nuspalvinti ir jo skrybėlė išėjo raudona? Mat nespalvotų filmų pustomiuose yra paslėptos spalvos. Tokių bandymų yra ir tavo jubiliejinėje parodoje „Prospekto galerijoje.“

„Diktatūra“ ir fotoaktas

– Kokie kolegos turėjo įtakos tavo kūrybinei brandai?

– Turbūt visi „liūtai“: Povilas Karpavičius, Antanas Sutkus, Algimantas Kunčius. Karpavičius buvo nepaprastas fotografijos entuziastas.

– Pranokęs epochą ir nepaprastai galantiškas.

– Labai taktiškas. Bet iki šiol nesuprantu, kodėl Sutkus ir Karpavičius taip nemėgo vienas kito. Karpavičius tiesiog piktindavosi, sakydavo: aš galiu atvažiuoti į Vilnių, užeit pas ministrą normaliai, pas Sutką – ne, neužeisi.

– Kaip kam. Kadangi mes su Antanu pažįstami nuo pirmųjų universiteto kursų, man jis nesudaro didžiūno įspūdžio, nors buvo gana „diktatoriškas“. Ypač anksčiau. Jis sugebėdavo bet ką priversti daryti tai, ką jam reikia ir ko jis nori.

– „Diktatūros“ būta anuomet ir Kaune, tik visai kitokios. Kai surengėm pirmąją Kauno klubo parodą, į atidarymą atėjo Kauno miesto kultūros skyriaus vedėjas Morozovas. Prieš pat parodos atidarymą

režė: „Ką jūs – kvailiai? Šitą nuogą bobą (tai buvo Viliaus Naujiko aktas) pakabinot prieš Lenino biustą? Taigi – tuoj pat nukabinat arba išeinu pro duris.“ Aišku nuėmėm. Po trylikos metų atvažiuoju dirbt į Vilnių. Antanas Sutkus savo kabinete mane pristato gamybos skyriaus viršininkui Morozovui – tam pačiam, išspirtam iš partinės karjeros: „Va, čia mano pavaduotojas.“ O tas, pažiūrėjęs į mane kaip į šlapuką iš provincijos, paklausė, ar aš apie ūkio reikalus ką nors nusimanau. Sutkus pasiuto, kaip užrėkė ant jo: „Čia ne tavo reikalas ir daugiau nesvarstyk šitų dalykų.“ Jis buvo kietas. O dar vėliau gavau aiškų nurodymą: „Tu jį atleisk vienąkart iš darbo, nes tas veikėjas mėgsta pagert.“ Ir teko po keletu metų tai padaryti. Nors ir ne savo noru lyg ir keršijau už senas skriaudas.

– Apsisuko gyvenimo ratas. Kas iš žymių rokiškėnų tau darė įtaką?

– Turiu malonių pažįstamų rokiškėnų, kad ir iš vilnietiškojo mūsų sėlių klubo ar net bendraklasių iš buvusios Rokiškio Juozo Tumo-Vaižganto gimnazijos laikų.

– Tai tu – sėlis?

– O kaipgi, Rokiškis – sėlių kraštas.

– Tai turėtum gyvent Sėlių gatvėj, Žvėryne.

– Netoliese ir gyvenu – Šeškinėje. Tarp šių Vilniaus rajonų įsiterpęs labai įdomus gamtos lopinėlis. Čia malonu pasivaikščioti, yra ir ką fotografuoti. Gįžkim prie rokiškėnų. Vienoje klasėje mokiausi su Bronium Deksnium, kuris tapo istoriku ir nemažai rašo apie sėlių kraštą. Klube daug Lietuvoje garsių ir mūsų kraštui nusipelniusių žmonių. Klubo renginiuose dažniau už mane fotografuoja Vilius Naujikas – bičiulis ir kolega, pažįstamas dar nuo 1964-ųjų. Tada Kauno fotoklube jauni ir dar nežinomi fotomėgėjai pradėjo kelti naujus aukštesnius

reikalavimus: fotografijos kūrinys prioriteta būtina atiduoti ne propagandai, o tikrajam menui. Iš to kilo tikras fotomėgėjų sąjūdis, plačiai išgarsinęs Lietuvos fotomenininkus. Prieš 15 metų, Vilniuje steigiant rokiškėnų klubą, susipažinau su iš Rokiškio atvažiavusiu jaunuoliu, kuris fotografavo ir filmavo tą renginį. Vėliau dar susitikom Vilniuje ir Nidos seminare. Gaila, kad jis jau miręs. Draugiškas buvo, Rokišky gyvenęs, jautau jam simpatiją kaip kraštiečiui, tikėjaisi dar pabendrauti, artimiau susipažinti, bet taip ir nebeteko... Gintautas Dainys – vienintelis Rokiškio krašto fotografas, kurį pažinojau. Po mirties žmonos išleistas jo kūrybos albumas.

– Matai, knyga, albumas išlieka. O dabar modernūs laikai, diskelį gali padaryt. Bet jį turi kišti į kažkokį aparatą, o knygą vartai kada nori.

– Knyga – nepamainomas dalykas ir turi ilgesnę išliekamąją vertę. Geriausių darbų knyga – ir mano vis dar neįgyvendinta svajonė.

* * *

– Ar Rokiškis tave traukia taip kaip ir visus mus gimtosios vietos?

– Taip. Savo tėviškės apylinkėse gerai žinojau kiekvieną takelį, net šalia esančio miško keliukus ir vietas, kur kokie grybai, mėlynės ar avietės augo. Gimiau Javulynėje. Tuomet tas vienkiemis taip (galbūt tarmiškai) buvo vadinamas. Po kolūkinių laikų melioracijos ten – plynas laukas. Bet dar likęs ažuolas, kurį tėvas pasodino man gimus, ir liepa, pasodinta metais vėliau, kai gimė sesuo. Tik šie medžiai ir žymi kažkada buvusio dvaro palivarko

vietą. Nežinau, kas ir kada statė tą tikrai seną namą, kuriame mes gyvenome. Viename jo gale buvo iš akmenų sumūryta patalpa, kurios storos sienos galėjo priminti tvirtovę. Pokario metais sribai tuo ypač domėdavosi. Turėjo keistą įprotį „banditų“ ieškoti net spintų lentynose ar stalčiuose. Gal buvo gero, kai alkani, kad aptiktą dešrą neretai išsinešdavo nieko neatsiklausę. Mes toje mūrinėje trobos dalyje šutindavom kiaulėms édalą, tėvas kartais „išvarydavo“ naminės. Jos reikėdavo giminėms, po Mataušo atlaidų Rokiškyje į namus grįžtančiams, sušildyti, kartais kokio bulviakasio ar kitų darbų talkininkams pavaišinti. Ateidavo surašinėtojai, kurie dažnai vis skaičiuodavo karves, veršius, paršus, avis, vištas ir net obelis bei vaiskrūmius. Ginkluotų vyrų lydimi vaikščiodavo žmonės, rinkę parašus, įpareigojančius „savanoriškai“ pirkti valstybės obligacijas. Liko ir skaudesnių prisiminimų. Plačią apylinkę sukrėtė žinia apie trijų kaimų sudeginimą vokiečių okupacijos metais. Mūsų sodybos žemę nuo degančio Miliūnų kaimo laukų skyrė tik reti krūmai. Rytą, išeidamas į mokyklą, jau girdėjau šūvius, buvo matyti degančių namų liepsnos. Parėjęs radau tik styrančius kaminus, dar tebesmilkstančius degėsius. Kartu su Miliūnais, kur gyveno rusai, buvo sudeginti ir lietuviški Ičiūnų bei Lauciūnų kaimai. Tokio pat likimo sulaukti galėjome ir mes. Prie antrų rusų (taip dažnai vadindavo pokarį) šurpių dalykų patyrėme dar daugiau. Vėloko rudens rytą, skubėdamas į pamokas, trumpinau kelią: ties milicijos pastatu norėjau

pereiti skersai miesto aikštę. Naktį truputį pasnigo, gal todėl iš toliau ir nepastebėjau, kad esu prie pat žiauriai išdarkytų ir bet kaip išmėtytų partizanų lavonų krūvos. Ir mūsų klasėje buvo mokinių, kurių daugiau niekada nebeteko matyti, o kartą mokytoja pamokų metu negalėjo sulaikyti ašarų net klasės akivaizdoje. Išstremta tėvo sesers šeima. Mamos sesers vyras Sodelių kaime Juodupės ar Rokiškio sribų nušautas miegantis savo namuose. Trys jo vaikai – vienas iš jų tuomet buvęs lopšyje – liko našlaičiai. Kitos tetos šeima pasiekė Vakarų, bet pakeliui žuvo jų tėvas. Apie tremtį ir kitas negandas niekas nekalbėjo. Visa, ką teko matyti ir patirti, fotografijos terminais kalbant, užsifiksavo labai giliai ir visam laikui. To niekada nepamirši. Tačiau teko laimė patirti ir kita: pats turėjau nepakartojamą progą ne tik dalyvauti, bet ir fotografuoti Lietuvos Nepriklausomybės atgavimo akimirkas.

* * *

Šiemetinio jubiliejaus ir parodos atidarymo proga Viliui Jasinevičiui ypač malonu buvo gauti bičiulių bei Vilniaus rokiškėnų klubo „Pragiedruliai“ vadovų Algio Naručio ir Kristinos Šmagoriūtės sveikinimą: „Džiaugiamės Jūsų reikšmingais darbais siekiant įamžinti žmones ir gyvenimo momentus fotografijose, išsaugant ateities kartoms. Dėkojame už aktyvią veiklą ir paramą Vilniaus rokiškėnų klubui „Pragiedruliai“, už sustabdytas klubo gyvenimo akimirkas, sukurtą klubo fotometraštį.“

Pelnytas įvertinimas, prie kurio, esame tikri, prisideda ir visi šio žurnalo skaitytojai.

Užstojanti baisybės

VANDA JUKNAITĖ

Motinos paveikslas šiuolaikinėje lietuvių literatūroje nėra kuo nors ryškiau išsiskiriantis. Maža kultūra yra krečiama savęs pačios paieškų karštligės. Naujo laiko idėjų ir naujų koncepcijų kontekste motinystė moterims atrodo kaip archaiška, primityvi, neperspektyvi identifikacija. Daug kuo panaši tiek moterų, tiek vyrų literatūroje, vis dėlto moteris – motina įdomesnė vyrų kūrinuose.

Ne ji pati, bet visos jos prasmės būtų įvardytos viename iškiliausių lietuvių romanų – Broniaus Radvičiaus „Priešaušrio vieškeliai“. Tiesa, pačios motinos čia nėra. Ji mirė, kai romano herojui Juozui Daukinciui buvo treji metai. Motinos nebuvimas romane yra jos buvimo forma. Pro jos nebuvimą prie mažo berniuko, vėliau mokslininko ir rašytojo, per arti priartėja pasaulis.

Jis visada jame gūšis, trauksis į kampą, jausis svetimas. Nedrąsa suformuos stiprų egocentrizmą, norą išsiskirti iš kitų, tapti kuo nors dideliu, būti reikšmingam.

Meilės alkis, niekada nepatirtos meilės, persmelkiantis romaną ir herojaus likimą, yra beatodairiškas ir nepasotinamas. Nepasitikėjimas saviimi, netikrumas, kad esi reikalingas, būtinas, vienintelis, neleis jam užsimiršti net moters glėbyje. Patyręs tik

pamotės atšiaurumą, jis neišmoksta mylėti. Instinktyviai lyg negalintis užaugti vaikas, jis ieško tik visa priimančios, visa atleidžiančios, puolusį priglaudžiančios meilės. Jo įtarumas tykoja kiekviename žingsnyje. Net pirmasis meilės suartėjimo sukrėtimas jam baigiasi priekabiu, nepasitikinčiu, klausiančiu žvilgsniu.

„Ko tu į mane taip žiūri? – pasakė ji, taisydamasi drabužius. Kokie įgudę buvo jos judesiai!“¹

Šis sakinys reikštų klausimą, ar tik jis šiai jaunai moteriai nėra niekas? Ar tik ji pati nėra kekšė?

Nerimas, netikrumas ir šaltis atveria Daukinčio sieloje nebeužpildomą tuštumą. Verždamasis į kūrybą, keldamas sau didelius, tik iki kraštutinumo įsitempus įvykdumus reikalavimus, jis neranda sau jokio argumento, kad tai, ką daro, yra svarbu, reikšminga, reikalinga. Jo svetimumo pasauliui jausmas yra gniuždantis, nepramušamas.

Nepatyręs ramios, gilios motinos meilės, jos viltingo pasitikėjimo ir paprastumo, jis sieks tik tobulos, svajonėse susikurtos, išgalvotos meilės. Ir viskas jo esybėje net aukščiausią susiliejo akimirką bus pasiruošę sakyti „ne“. Ne, čia ne ta. Jis pamilsta Stelą, žavią, aiškintą moterį, taip pat nemoکانčią mylėti. Beprotingos aistros traukiami vienas prie kito, jie abu nepajėgia nugalėti vidinio šalčio ir svetimumo. Neatlaikęs vidinės tuštumos spaudimo, romano herojus ir knygos autorius savo gyvenimą baigia savižudybe.

Čia kalbėjau apie iš motinos esmės išplaukiančias egzistencines, lemtingąsias žmogaus gyvenimo prasmes. Jas būtų labai sunku susieti su antraeiliumi, funkcijomis apibūdinamu moters vaidmeniu. Motinos statusas moteriai ne tik literatūroje ir teatre reiškia karjeros pabaigą.

Šiame romane yra vienas įdomus ir keistas dalykas, kas išskirtų Juozą

Daukintį iš kitų literatūrų, kitų panašaus likimo herojų. Šis modernus, savyje ir pasaulyje besiblašantis žmogus „<...> kūkčiodamas glausis prie žemės kaip prie moters <...>“². Pirmasis jo suartėjimas su moterimi yra tarsi suartėjimas su žeme. „Į nosį trenkė išskrudusios žemės karštis <...>“³.

Juozas Daukintis šią akimirką pirmą kartą pasako „taip“ neįmantriai gyvenimo sandarai. Tarytum meilė būtų vienintelė sąlyga priimti patį gyvenimą dėl jo paties. Dar vieną iš neviltingų akimirkų jis ropo keturpėscias, glostydamas piktžoles ir žeme ropinėjančius gyvius, kuždėdamas „<...> broli...“⁴.

Lietuvių literatūroje rasčiau ir kitų pavyzdžių, kurie paliudyti, jog lietuviškoje kultūrinėje sąmonėje tebėra gyvas Žemės Motinos mitas.

Kodėl aš einu taip toli? Kas mane verčia taip toli eiti?

Tiek moterų, tiek vyrų kūryboje motinos paveikslas yra nulemtas vertinimų iš išorės. Motina dažniau atpažįstama nei nustebina, jos vaidmuo iš anksto paruoštas su pastoviomis visiems priimtinais prasmėmis. Spindinčiais žilais plaukais, geromis švelniomis akimis, nuolat judanti, nuolat ką nors dirbanti motina iš B. Jonuškaitės novelių. Rami, nuolanki, kantri Monika Kairienė iš R. Granausko apsakos „Gyvenimas po klevu“. Jos visi gyvenimo vyrai – vyras, sūnus, anūkas – alkoholikai. Bet pati ji suaugusi su žeme, laukais, sodybos medžiais, paukščiais, ir šia prasme tai būtų ikoninis motinos paveikslas lietuvių literatūroje. Visą gyvenimo našta ant savo pečių laiko motina iš J. Baltušio atsiminimų knygos „Su kuo valgyta druska“, J. Baltušis, rašydamas atsiminimus gyvenimo pabaigoje, į motiną tebežvelgia vaiko akimis. Jos paveikslas neįtikėtinais vitališkas, tarytum jai nebūtų neįveikiamo darbo, tarytum

niekas jai negalėtų sukliudyti. Per kulku lietu ji nueina į kaimą parnešti vaikams duonos ir grįžta gyva. Su vaiko karsteliu, kad galėtų jį palaidoti, viena atsilieka nuo ešelono, vyro, vaikų, paskui, pilietinio karo suirutė, vėl juos pasiveja.

Nepalyginamai silpnesnis vyras nuolat jai pritaria ar tik bejėgiškai prieštarauja.

Kas sieja mane su šiomis moterimis? Viskas ir kartu niekas. Aš augau internate. Svarbiausia knyga, suformulavusi mano kartos ideologiją, buvo M. Sluckio „Geri namai“: šeima ir motina daro vaikui žalingą įtaką. Vaikus visuomenei turi auklėti valstybė.

Aš ir buvau tas vaikas, atiduotas valstybės globai ne iš baisaus skurdo, ne dėl didelio šeimos asocialumo. Ir ne todėl, kad mano mama kaip Gladkovo „Cemento“ herojė Maša proletarka būtų norėjusi atsiduoti visuomeninei veiklai. Tokia buvo laiko dvasia. Iš internato į namus galėdavome pareiti kartą per mėnesį, bet jokių būdu ne per Kalėdas ir ne per Velykas!

Internate išmokau muštis ir nepakęsti berniukų. Kai tapau moterimi, motinystė kėlė nerimą ir išgastį, atsakomybė man atrodė nepakeliamą – aš neturėjau ramaus pavyzdžio. Maža to, sulaukęs devynerių metų, sunkiai susirgo vyresnysis sūnus, ir motinystė pareikalavo iš manęs neįmanomo.

Moteris, jei ji suvokiama kaip motina, yra traktuojama visai kitaip. Motina transformuojasi į šventumo turinčią būtybę. Tačiau jokioje literatūroje, nei lietuvių, nei kokioje kitoje, aš neradau, kur būtų kalbama apie moters tapimą tuo kitu žmogumi, žmogumi ne sau. Apie to tapimo neišvengiamybę maitintis savimi, savo krauju visą gyvenimą. Iš visų nulemtų iš išorės vertinimų patys tiksliausi man būtų R. Rilksės žodžiai iš „Maltės Lauridso Brigės

užrašų“: „o <...> užstodavusi nuo <...> tylos...“⁵. Iš visų baisybių yra įvardyta svarbiausioji – nebūties tyła. „Prisiimanti ją, sakanti: nebijok, čia aš <...>“⁶. Bet aš nebuvau ta, kuri pajėgia užstoti baisybes, kaip ir visi žmonės aš pati buvau bejėgė, baikšti, reikalinga globos.

Manoma, kad žmogų kuriančias savybes žmoguje, vaiko asmenyje suformuoja tėvas. Tėvo akyse turi turėti nuopelną, stengtis įrodyti, pasiekti. Motinai esi geras toks, koks esi. Toks supratimas sulaikąs žmogų primityviajame lygmenyje.

Lietuvių kultūroje rastume kitokio tipo moterį. Pasakoje „Eglė žalčių karalienė“, kuri laikoma archetipine lietuvių pasaka, žvejo dukrą Eglę žaltys klasta ir prievarta pasiima sau į žmonas ir išsiveža į jūros gelmes. Jūros gelmėse žaltys yra žmogus. Eglė pagimdo jam keturis vaikus: tris berniukus ir vieną mergaitę. Jie gyvena laimingai, bet Eglė ilgisi artimųjų. Po devynerių metų žaltys išleidžia ją į namus prašydamas nesakyti artimiesiems jo vardo. Tačiau broliai, nebenorintys išleisti Eglės į jūros gelmes, kankindami vaikus, išgauna iš mažosios dukrelės tėvo vardą. Kai atėjusią prie jūros Eglę su vaikais pasitinka kraujo puta ir banga sušnabžda apie Drebulės išdavystę, Eglė vaikus paverčia medžiais ir pati pavirsta egle.

Ką gi reikštų toks Eglės motinos poelgis? Kankinami berniukai žodį išlaikė, o mergaitė pabūgo, išdavė. Eglė, kaip vyras, besąlygiškai reikalauja iš vaikų tesėti žodį, laikytis žodžio net gyvybės kaina. Gal tokia nuostata kalbėtų apie ypatingos jėgos moterį? Apie kitą, išsvajotą moteriškumo kokybę, leidžiančią moteriai tapti tikrąja vyro bendraautore kuriant pasaulį ir žmogų. Horizontalių

jų prasmų lygmeniu atsakymas būtų tik „Taip“: Bet, žvelgiant vertikaliai, ar ne čia slypėtų pati gyvenimo baimės šaknis? Ar ne iš čia išauga amžinas nerimas ir nedrąsa būti pačiam savimi, jei nesi geras toks, koks esi. Apie tai savo kūryba ir gyvenimu kalbėjo B. Radzevičius. Jaunos dailininkės Akvilės Zavišaitės, emigravusios iš Lietuvos į Australiją ir 28-erių mirusios nuo AIDS, viename laišku motinai rašoma: „Tiesa, aną dieną parašiau Tau dešimties lapų laišką, paskui išmečiau (į šiukšles). Labai jau emociškas, o paskui prisiminiau, kad Tavęs žemiški jausmai, paprasta žmoniška šiluma nedomina. Turi būti dideli pasiekimai užsitarnauti tavo meilę. Aš visuomet tikėjau į motinos ir vaiko meilę: kad ji egzistuos ir liks tokia pat didelė, ar tu aukštai sėdi ar žemai. Sakai, nerašyk, kad tave myliu, nes žodžiai tau nieko nereiškia, o man, pavyzdžiui, labai svarbu, kad būtų parašyta ar pasakyta, kad esu mylima ir reikalinga. Todėl turbūt taip ir dievinu šunis už tai, kad jie visuomet, kad ir tyliai, bet parodys, kaip tave myli, ar tau gerai ar blogai besisektų. Dabar jau nusiraminau. Pradėjau vėl tikėt gyvenimu. Nieko baisaus neįvyko.“

Kaip matome, mirties akivaizdoje šuniškas primityvumas pastumia į šalį aukštesniąsias vertes. Šiuo teiginiu vėl esame pristumiami prie primityviosios gamtos. Natūrali tokios prasmų sekos pabaiga būtų Simone de Beauvoir žodžiai: „<...> Moteris Motina – su tamsybių veidu: ji chaosas, iš kur visa išėjo ir kur visa vieną gražią dieną turi sugrįžti. Ji – Nebūtis“⁷.

Žvelgiant iš išorės, tai tiesa. Bet šioje tezėje aš pasigendau vieno žodžio – Motina yra Gyvenimas ir Nebūtis. Atskyrę šias prasmes, jos

jau seniai nebejungiamos, patenkame į svarstymų aklavietę. Duodama gyvenimą, motina duoda ir mirtį. Ji tampa tarytum atsakinga už jo laikinumą. Ir jei atsakomybės klausimas čia galimas, tai labai tiktų Cz. Miłoszo terminas, kurį jis yra pavartojęs kuriančio žmogaus sąžiningumui apibūdinti – iracionalus sąmoningumas. Šis sąmoningumas nesąmoningas, nes jis valdomas ne proto, o paties gyvenimo galių. Tačiau kaip ir racionalus – vyro – sąmoningumas, jis pagrįstas vidiniu apsisprendimu. Šešėlyje slypinčias apsisprendimas ryškiausiai patenka į šviesą negatyviaja motiniško sprendimo prasme – nesirūpinti, negloboti, atiduoti kitiems, nesiaukoti, nemylėti.

Viename I. Turgenevo eilėraščių proza autorius, vaikščiodamas parke, stebi kaip prieš šunį – šimtą kartų didesnį už ją pačią – iššoka žvirblė, užstodama savimi iš lizdo iškritusius paukščiukus. Šiame pavyzdyje labai akivaizdi to sąmoningumo beprotybė. Tai ta pati situacija, apie kurią kalbėjo Rilke. Abiejų vyrų ji yra stebima iš išorės. Kodėl apie ją tylia moteris?

Paaiškinimai

¹ Radzevičius B. *Priešaušrio vieškeliai*, d. 1. – Vilnius: Vaga, 1985, p. 398.

² Radzevičius B. *Priešaušrio vieškeliai*, d. 2. – Vilnius: Vaga, 1985, p. 383.

³ Radzevičius B. *Priešaušrio vieškeliai*, d. 1, p. 397.

⁴ Radzevičius B. *Priešaušrio vieškeliai*, d. 2, p. 381.

^{5,6} Rilke R. M. *Maltės Lauridso Brigės užrašai*. – Vilnius: Vaga, 1985, p. 59.

⁷ *Feminizmo ekskursai: moters samprata nuo antikos iki postmodernizmo*. – Vilnius: Prada, 1995, p. 288.

Muzikiniai sugrįžimai

JUSTINA ZAJANČAUSKAITĖ, SIMONA ZAJANČAUSKAITĖ

Rokiškio klasikinės muzikos vasaros festivalio organizatorės – dvi iš Rokiškio kilusios jaunos muzikantės – pianistė Simona Zajančauskaitė ir smuikininkė Justina Zajančauskaitė – šiais metais jau šeštąjį kartą brėš muzikinę liniją festivalio istorijoje.

Justinai, vos sulaukusiai penkerių, susipažinti su smuiku ir išgauti pirmuosius garsus padėjo Rokiškio vaikų darželio „Pumpurėlis“ muzikos vadovė Jūratė Budrienė. Simonai fortepijonas taip pat artimas nuo mažumės: namuose jis visada turėjo savo vietą, juo grojo mama.

Pradėjusios lankyti mokyklą, Justina ir Simona muzikos mokėsi Rokiškio muzikos mokykloje, Laimos Kanopienės ir Astos Vagonienės klasėse. Pirmieji mokykliniai koncertai, konkursai, pirmieji laimėjimai, pasiūlymas stoti į M. K. Čiurlionio menų mokyklą... Justinos smuiko mokytoja Laima Kanopienė sakė: „Gaila išleisti tokius mokinius, bet dar labiau būtų gaila juos pasilikti ir neparodyti kelio pirmyn...“ Jos paskatinimas ir rekomendacijos mokslus tęsti sostinėje įnešė nemažai sumaišties: nors mergaitėms buvo leista apsispręsti pačioms, nežadant, kad bus lengva ir paprasta, pagrindinį sprendimą turėjo priimti suaugusieji, nes jos tebuvo baigusios pradines klases.

Taip prasidėjo kelionė į platųjį muzikos pasaulį.

Seserys viena po kitos įstojo į Nacionalinę M. K. Čiurlionio menų mokyklą. Justina mokėsi prof. Jurgio Dvariono smuiko klasėje, Simona – mokytojo

Seserys Justina ir Simona Zajančauskaitės. Nuotr. iš asmeninio str. autorių albumo

eksperto Aleksandro Jurgelionio ir mokytojo Donaldo Račio klasėse.

Už pasiekimus muzikos srityje Simona 2003 m., o Justina 2005 m. apdovanotos prezidento Valdo Adamkaus premija.

2005 m. Justina įstojo į Lietuvos muzikos ir teatro akademiją (į prof. J. Dvariono smuiko klasę), o 2006 m. – į Nacionalinę Paryžiaus muzikos ir šokio konservatoriją, kurioje bakaluro studijas tęsė prof. Boriso Garlitsky klasėje, o magistrantūros – su žymiu prancūzų smuikininku prof. Olivieriu Charlier.

Simona, baigusi Nacionalinę M. K. Čiurlionio menų mokyklą, išvyko į Sankt Peterburgo valstybinę konservatoriją, prof. N. N. Sereginos klasę. Nuo 2012 m. Simona studijuoja F. Liszto konservatorijoje Vėimare, Vokietijoje.

Abi muzikės aktyviai koncertuoja, yra daugkartinės respublikinių ir tarptautinių konkursų laureatės ir

diplomantės, įvairių festivalių, kursų dalyvės, tobulinančios savo meistriškumą, nuolat ieškančios kelio, raiškiausiai perteikiančio garsų jūrą.

Trumpesniai ar ilgesniai laikui Justina ir Simona sugrįžta į savo miestą, savo namus. Visada malonu į juos sugrįžti. Nuo 2007 m. seserys sugrįžimus pavertė prasmingais: jos kartu įgyvendino ilgai puoselėtą norą – Rokiškyje suorganizuoti klasikinės muzikos šventę. Prieš šešetą metų užgimęs Rokiškio klasikinės muzikos vasaros festivalis Lietuvos publikai pristato jaunąją muziką kartą.

Į Rokiškio klasikinės muzikos vasaros festivalį iš įvairių kraštų atvykstantys jaunieji muzikai žavisi Šv. Mato bažnyčia ir dvaro rūmais, domisi Rokiškio krašto istorija (nors atvykstantiems užsieniečiams teisingai ištarti miesto pavadinimą yra neįveikiama kliūtis) bei džiaugiasi juos maloniai sutinkančiais žiūrovais. Tai pareigingi, atsakingi ir muzikai atsidavę jauni žmonės, kuriems svarbiausias dalykas – instrumentas, niekur nepaliekamas ir nepaleidžiamas iš akių. Na, dar – lagaminas. Vieni jį vežasi iki čia ir atgal, kiti – iki čia į kažkur, tretieji – iš kažkur į čia ir vėl į kažkur...

Per penketą gyvavimo metų festivalis sukvieta nemažą būrį profesionalių muzikantų, dainininkų, baleto šokėjų, surengė kelias ekspozicijas. Apie jo istoriją, patirtį ir ateities planus pasakoja seserys Justina ir Simona.

Žurnalo redakcinė kolegija

Nuo pat vaikystės, tik išvykusios mokyti į M. K. Čiurlionio menų mokyklą, nuolat grįždavome į Rokiškį su trumpais vaikiškais koncertėliais, kurie, metams bėgant ir mums augant, darėsi vis rimtesni ir profesionaliesni. Mielai muzikuodavome visiems, ateidavusiems mūsų klausyti – savo mokytojams, artimiesiems, draugams, pažįstamiems, nepažįstamiems... Tad didesnio projekto, t. y. festivalio idėja brendo pamažu, siekiant savo žinias, muzikines patirtis ir pažintis sukonzcentruoti į besikartojantį koncertų ciklą.

Rokiškis nuo seno garsėjo teatro renginiais, sporto šventėmis, tautodaile. XX a. pradžioje čia buvo garsi muzikos kalvė, čia augo ir mokėsi garsūs lietuviškos profesionaliosios muzikos kūrėjai: Mikas Petrauskas, sukūręs pirmąją lietuvių tautinę operą „Birutė“, kompozitorius Juozas Gruodis, vargonininkas, dirigentas, pedagogas Rudolfas Lymanas. Tad Rokiškis buvo puiki šios muzikos ir garsų šventės terpė.

Festivalio kūrimo idėja pasidalijome su draugais muzikais. Mus ir mūsų sumanymą jie palaikė ir mielai sutiko dalyvauti tuomet dar pirmą kartą rengiamame festivalyje. Pirmaisiais metais buvo nelengva, tačiau palaikomos žmonių, vedamos kilnių norų pasiekėme pirmus gražius rezultatus. Koncertuose buvo galima išgirsti opusų, skirtų smuikui ir fortepijonui, skambėjo kūriniai styginių kvartetui, fortepijoniniam trio. Taip pat buvo galima susipažinti su jaunosios kartos lietuvių kompozitorių vokaliniais opusais bei scenoje išvysti baletų šokėjų pasirodymus. Pirmojo festivalio koncertai neturėjo bendros programinės idėjos.

Po metų, 2009 m. rugpjūčio pabaigoje, Rokiškio dvaro rūmuose įvyko antrasis Rokiškio klasikinės muzikos vasaros festivalis. Koncertavo tuo metu dar tik pradėjęs savo

muzikinę veiklą, o šiuo metu po pasaulį sėkmingai koncertuojantis kamerinis orkestras „Niko“, choras „Pro musica“, „Kristupo“ styginių kvartetas, taip pat svečiai iš užsienio. Menų sintezė – svarbus festivalio aspektas, tad buvo atidaryta personalinė dailininko Gerdenio Grickevičiaus tapybos darbų paroda, eksponuota viso festivalio metu.

Ypač spalvingas buvo 2011 m. festivalis. Koncertai įgavo teminius pavadinimus ir buvo sujungti programinėmis idėjomis. Pirmojo koncerto svečiai – seserų Daunyčių ansamblis „Regnum Musicale“ bei tarptautinių konkursų laureatas ir vienas perspektyviausių Lietuvos klarnetininkų – Rimvydas Savickas. Seserų kvartetas publikai paruošė įvairių klasikinių opusų, skirtų ir aranžuotų smuikui, violončelei, fleitai ir arfai, o vakaro pabaigoje klausytojai turėjo galimybę išgirsti romantinius opusus klarnetui ir du skirtingomis epochomis sukurtus trio klarnetui, smuikui ir fortepijonui – lyrinį ir švelnų R. Schumanno ciklą „Pasakos“ ir gal kiek rečiau atliekamą, ypatingą I. Stravinskio muziką – operos „Kareivio istorija“ variantą smuikui, klarnetui ir fortepijonui. Antrasis koncertas, pavadintas „Pasaulio muzikos rimtai“, sujungė prancūzų impresionizmo, lietuvių folkloro ir argentinietiškojo tango spalvas; muziką atliko styginių kvartetas „Infinitum“ ir dainininkė Laura Stančikaitė.

Kiekvienais metais festivalio metu norėdavome įnešti naujų vėjų, kurie padėtų klasiškai muzikai šiek tiek praplėsti savo rėmus. Šį kartą festivalyje dalyvavo improvizacinės muzikos ansamblis „D’Pendent“, kuris improvizuotomis melodijomis bei džiazais garsais nukeliavo muzikinį kelią nuo amerikietiško melodijų iki lietuviško kino klasikos – skambėjo tema iš kino filmo „Riešutų duona“.

Seserys Justina ir Simona Zajančauskaitės.
Nuotr. iš asmeninio str. autorių albumo

Gitana Pečkytė, Mindaugas Zimkus ir Beata Vingraitė. Nuotr. Dariaus Baltakio

Joana Daunytė. Nuotr. Dariaus Baltakio

Raphael Jacob ir Jeremy Pasquier (Prancūzija).
Nuotr. Dariaus Baltakio

Jungtinis prancūzų ir lietuvių ansamblis pasibaigus koncertui. Nuotr. Dariaus Baltakio

Įvairiose pasaulio šalyse klasikinė, o kuo toliau, tuo labiau ir džiaz, gospelo muzika vis dažniau skamba bažnyčiose bei katedrose. Ši tradicija pamažu skinasi kelią ir Lietuvoje. 2011 m. vieną iš koncertų surengėme Rokiškio Šv. Mato bažnyčioje. Po jos skliautais styginių instrumentų atliekama J. S. Bacho muzika užvaldė klausytojus. Trumpoje valandoje ir skambėjime ištirpo laikas...

2012 m. festivaliui buvo ypatingi – šventėme savo penkerių metų

Programos sudarymas yra labai delikatus dalykas kiekvienais metais. Koncertų ciklas turi turėti bendrą liniją, bendrą muzikinę mintį, kuri pasirodymus jungtų į vieną siluetą, kuriame išlaikomas harmoningas ir logiškas atlikėjų bei kūrinų išdėstymas. Skirtingos muzikantų sudėčių galimybės: kūriniai balsui ir instrumentams solo, styginiai, pučiamųjų instrumentų ar mišrūs duetai, trio, kvartetai, kvintetai ar kt. yra derinami ne tik su programa, bet ir su atlikė-

XX a. pr.) begalinio tęstinumo erdves; nenuspėjamus, neprognozuojamus, netikėtų idėjų bei skambesiu, naujų išraiškos priemonių kupinus šiuolaikinius opusus. Festivalyje didelis dėmesys skiriamas šiuolaikiniams lietuvių kompozitoriams – yra skambėję B. Dvariono, S. Vainiūno, M. K. Čiurlionio, J. Andrejevo, Z. Bružaitės, G. Gelgato, O. Narbutaitės, A. Šenderovo, A. Navicko, R. Vitkauskaitės, K. Vasiliauskaitės kūriniai.

*Axel Bosquillon de Jenlis (Belgija).
Nuotr. Martyno Eversono*

*Sarah Jacob (Prancūzija).
Nuotr. Dariaus Baltakio*

*Agnė Steponkevičiūtė.
Nuotr. Martyno Eversono*

*Emily Daina Šaras.
Nuotr. Martyno Eversono*

jubiliejų. Grūdas, pasėtas į žemę, įaugo ir pradėjo skleisti pirmuosius žiedus. Džiaugiamės ištikima festivalio publika, džiaugiamės „augančiu“ klausytoju – kasmet vis daugiau jaunų veidų galima išvysti koncertų salėje. Koncertų ciklą sudarė penki koncertai: pirmasis – vokalinės muzikos, atliekamas Kauno teatro solistų Gitanos Pečkytės ir Mindaugo Zimkaus. Antrasis – skirtas muzikos instrumentų karaliui – fortepijonui, kur sudėtingiausius opusus grojo vieni talentingiausių jaunosios kartos lietuvių pianistų. Didelis dėmesys buvo skirtas kamerinei muzikai – skambėjo styginių trio, atliekami Trio Jacob iš Prancūzijos, J. Bramso Forte-pijoninis kvintetas, o visą festivalį vainikavo jungtinis prancūzų ir lietuvių ansamblis, atlikęs F. Menndelsono Oktetą. Festivalio postliudija tapo šventinis koncertas Šv. Mato bažnyčioje.

jais. Jubiliejinio festivalio koncertai įgavo programinius pavadinimus, kuriais muzika priartėjo prie gamtos. Dūzgiančiomis bitėmis tapo stropieji pianistai, paukščių balsais žavėjo operos solistai, romantiniais Brahmsio potėpiais buvo nutapytas dangaus žydrumas, o baigiamasis koncertas leido mumis „basomis pasitikti saulę“ – pabaiga visuomet yra kažko pradžia...

Pagrindinės festivalio siekimų kryptys yra klasikinės muzikos kultūros prieinamumas ir sklaida visuomenėje, skatinimas domėtis naujomis meninės išraiškos priemonėmis.

Koncertų metu stengiamasi atskleisti skirtingų epochų stilių įvairovę ir jų skirtumus: baroko epochos (XVII a. pr. – XVIII a. vid.) polifoniją, apipintą ornamentų gausybe; klasikinės epochos (XVIII a. vid. – XIX a. pr.) formos griežtumą, harmonijos preciziką; romantizmo (XIX a. pr. –

Šiuo renginiu siekėme sudominti ir pritraukti ne tik profesionalius muzikos žinovus, bet ir visus garsų meno gerbėjus.

Festivalis ir toliau kuria ateities planus. Mes didžiuojamės savo klausytoju bei žmonėmis, kartu kuriančiais šią kasmetinę šventę. Galbūt negalime pasigirti didelėmis afišomis ir skambiomis reklamomis, tačiau galime pasidžiaugti nuveiktais darbais ir jų nuoširdumu, galime atsistoję dėkoti visiems atlikėjams, kurie nuo pat pradžios tik idėjos vedami sutiko drąsiai ir nuoširdžiai pasidalinti savo meile muzikai su kitais žmonėmis. Mūsų festivalis kamerinis, tačiau rūmai, kurie mus priima kiekvienais metais, savo didybe ir istorija galėtų konkuruoti su didžiausiais pasaulio rūmais. Ir, aišku, kas mes būtume be rėmėjų, bet jų žmonių, kurie mumis tiki ir kurie suteikia galimybę kurti, suteikia galimybę dovanoti šventę žmonėms.

Dainos apie Rokiškio bažnyčią atgarsiai Kas jos autorius?

ANTANAS M. PURIUŠKIS

Rokiškėnų autorių kūrinuose man teko skaityti, kad Rokiškio Šv. Mato Evangelisto bažnyčia pradėta statyti 1868 m., o užbaigta ir pašventinta 1877-ųjų gruodžio 4 dieną. Po to dar šešerius metus užtruko vidaus įrengimo ir puošimo darbai bei šalutinių pastatų statyba. 1885 m. įvyko bažnyčios atidarymo iškilmės.

Matyt, tuo laiku buvo tarmiškai sukurta „Daina apie Rokiškia bažnyčių“. Šią dainą paauglystės metais aš išgirdau iš savo senelio – mamos tėvo Jono Kurkliečio (1872–1953), gyvenusio Čelkių kaime netoli Rokiškio. Po daugelio metų, atvažiavęs pas mus į Narkūnus, senelis pasako-

davo apie Rokiškio grafus ir jų šeimos narius. Daugiausia pasakodavo apie bažnyčios statybą, kurią gerai prisiminė, kadangi jį, dar vaiką, jo tėvas Benediktas imdavęs kartu, kai važiuodavęs vežti „materjолų“ bažnyčios statybai. Kai jau užbaiginėjo bažnyčios statybos darbus, senelis buvo 12–13-kos metų. Gerai prisiminė tuo metu dažnai girdimą minėtą dainą, kurią padainuodavo ir mums, anūkams. Senelio teigimu, dainos autorius yra Milaknis iš Bajorų kaimo, esančio greta Rokiškio. Senelio dainuota daina turėjo daugiau posmų, kurių nebeprisimenu. Žinau tik penkis, kuriuos 1999 m. birželio 21 d. užrašiau:

1. Rokiškia bažnyčia medine buva,
Visi gerai žina, kad nesupuva.
Dievas žina, kas nutika,
Kad pelanai vieni lika
Vietaj bažnyčias. (2 k.)

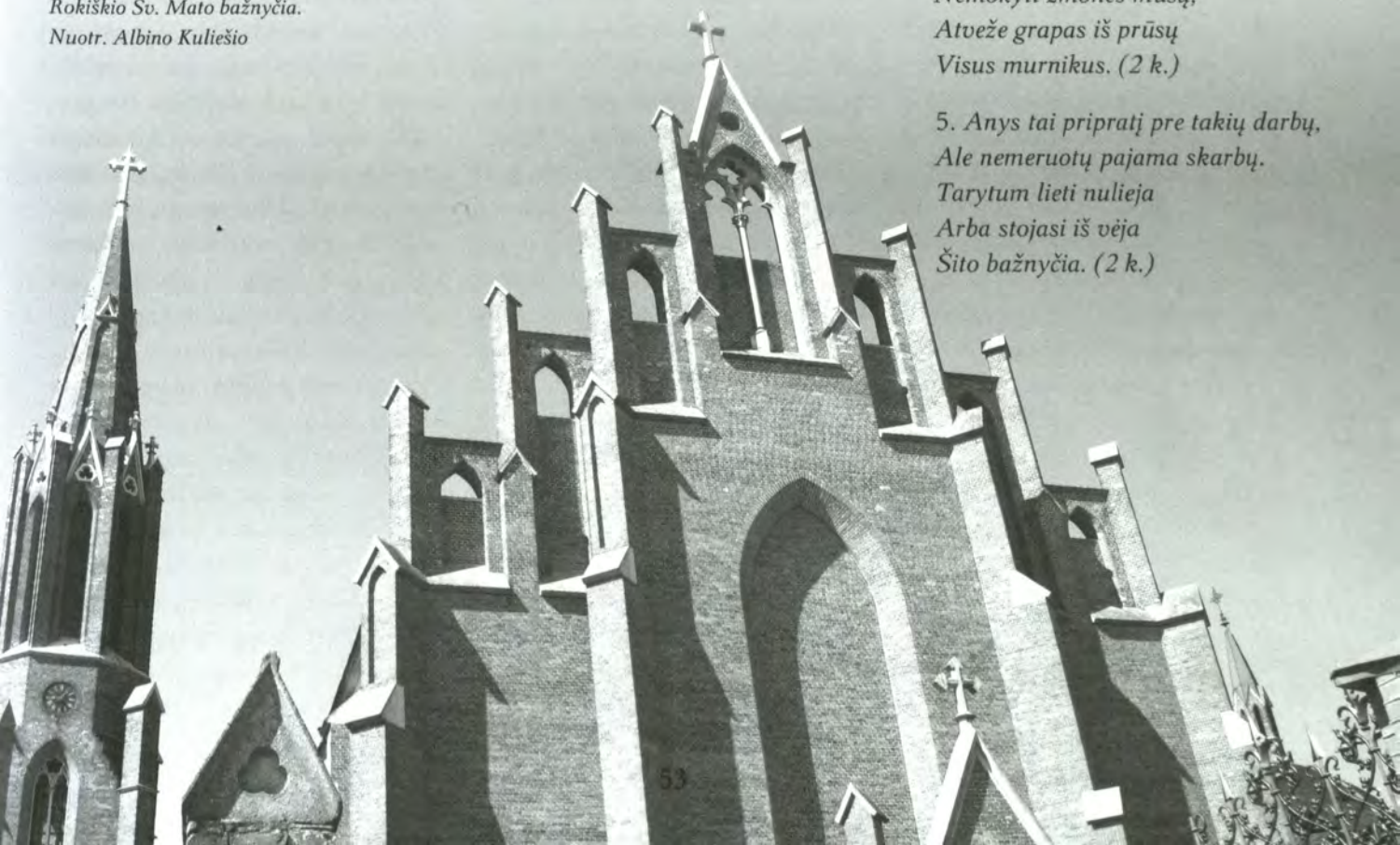
2. Žmones kaplytėlaj lauki un kapų,
Garbindami Dievų, išpraše grapų,
Kad pastatytų bažnyčių
Un tas pačias vietas kitų,
Kur pirma buva. (2 k.)

3. Kaip bitelas medų iš visų kraštų
Un avilį sava iš visų šalių,
Teip ir žmones materjолų
Iš miškų ir iš vakzolų
Veže Rokiškin. (2 k.)

4. Kai jau materjolai buva suvežti,
Niekas nežinoja, kas gi jų statis.
Nemokyti žmones mūsų,
Atveže grapas iš prūsų
Visus murnikus. (2 k.)

5. Anys tai pripratį pre takių darbų,
Ale nemeruotų pajama skarbų.
Tarytum lieti nulieja
Arba stojasi iš vėja
Šito bažnyčia. (2 k.)

Rokiškio Šv. Mato bažnyčia.
Nuotr. Albino Kuliešio

Dainoje pirma posmų eilutė rimuojasi su antra, o trečia – su ketvirta. Penkta eilutė dainuojant kartojama du kartus. Visų posmų tiek pirma, tiek antra eilutė sudaryta iš 11, trečia ir ketvirta – atitinkamai iš 7, o penkta – iš 5 skiemenų.

1997 m. laikraščio „Gimtasis Rokiškis“ rugsėjo 20 dienos Nr. 145 buvo spausdintas Algio Kazulėno straipsnis „Rokiškio Šv. Mato bažnyčia – 120“. Jame minima ir daina apie Rokiškio bažnyčią. Pateikiami du jos pirmieji posmai, kurie beveik pažodžiui sutampa su mano senelio dainuotais. Dainą sukūrusi

Barbora Klebonaitė iš Mažeikiško kaimo. (Kaimas Kamajų krašte? – A. M. P.)

1999 m. mano giminės rokiškėnai atsiuntė iškarpa iš laikraščio „Gimtasis Rokiškis“ (rugsėjo 24 d. Nr. 170), kurioje buvo Redos Milaknienės straipsnis „Legendą apie Rokiškio bažnyčią Jonas Peldžius rado knygoje apie traktorius“. Į straipsnį įdėti ir dainos apie bažnyčią žodžiai. Kartu, nors neužtikrintai, manoma, kad dainos autorius gali būti Petras Linartas nuo Panemunėlio. (Tai jau trečias galimas dainos autorius? – A. M. P.)

Dainos tekste yra daugiau posmų, kurių aš neprisimenu iš senelio dainavimo. Yra net įžanginis. Keli posmai beveik pažodžiui sutampa. Nors yra ir tarmiškų žodžių, bet daina parašyta daugiau literatūrine kalba, todėl nukenčia rimas. Aišku, kad tai ne dainos originalas, o nelabai tiksli kopija, nes joje pažeidžiama minėta eiliavimo tvarka. Vietoje įprasto 11 skiemenų skaičiaus posmų pirmosiose dviejose eilutėse šiame dainos variante galima suskaičiuoti 9, 10, 11 ir 12 skiemenų. Dviejuose posmuose dalis teksto „nubyrėjo“, todėl ir mintis nebe tokia aiški.

2009 m. rugsėjį Vilniaus rokiškėnų klubo „Pragiedruliai“ pirmininkas Algis Narutis atsiuntė man internetu „Dainos apie Rokiškio bažnyčios statybą“ garsinį įrašą, kurį 2008 m. gruodžio 26 d. Biržuose įdainavo Stefanija Kalendrienė. Dainininkė nurodo, kad dainos tekstą ji išmoko iš savo motinos, kuri išmokusi iš giminaitės ar draugės, gyvenusios Rokiškio krašte. Kas sukūrė dainą, dainininkė nežino.

Klausydamas įrašą, šios dainos tekstą „pernešiau ant popieriaus“. Daina susideda iš 17 posmų. Jie

parašyti tarmiškai, bet keletas yra ir literatūrinės kalbos žodžių. Aš jų galūnes pakeičiau, kad skambėtų tarmiškai, kadangi XIX a. antrojoje pusėje Rokiškio krašte literatūrine kalba tikrai niekas nekalbėjo. Todėl ir daina buvo sukurta tarmiškai. Keli posmai irgi beveik pažodžiui sutampa su mano senelio dainuotais. Kituose minima fundatoriaus grafo mirtis ir jo laidotuvės, pasakojama, kaip buvo sutiktas pastatytos bažnyčios pašventinti atvažiuavęs Kauno vyskupas, kaip ponija grafienė toliau tęsė bažnyčios vidaus puošybos darbus ir pastatė varpinę.

Galima tvirtai sakyti, kad šis dainos tekstas išsamiausiai pasakoja apie visus bažnyčios statybos metus, darbus, įvykius. Todėl manau, kad tai yra viena iš pirmųjų dainos originalo kopijų. 1, 2, 3 ir 6 posmų dvi pirmosios eilutės įrašytame tekste buvo sudarytos iš 12 skiemenų. Aš jas truputėlį pakeičiau, kad jos, kaip ir visų kitų posmų dvi pirmosios eilutės, turėtų 11 skiemenų. Iš dainos įrašo neįstengiau suprasti 17 posmo pirmo ir paskutinio žodžių. Pagal teksto mintį įrašiau savus.

Lieka klausimas, kas dainos autorius? Manau, kad tai Milaknis iš Bajorų kaimo. Taip galvoju ne todėl, kad taip teigė mano senelis, o todėl, kad taip pasakojo žmogus, kuris gerai prisiminė bažnyčios statybą ir kaip stebėtojas pats joje dalyvavo. Iš paskutinio įrašyto dainos teksto matyti, kad ji sukurta užbaigus bažnyčios statybą. Mano senelis, būdamas jau paauglys, girdėjo žmones dainuojant šią dainą, pats ją išmoko. Aišku, jis girdėjo ir žmonių kalbas apie dainos autorių, kuris ir gyveno netoli nuo jų. Be to, logiškai galvojant, labiau tikėtina, kad dainos apie savo bažnyčią autorius yra Rokiškio, o ne tolimesnės (Panemunėlio ar Kamajų) parapijos žmogus, kuris apie statybą galėjo girdėti tik iš kitų.

*Rokiškio Šv. Mato bažnyčia.
Nuotr. Albino Kuliešio*

Daina ape Rokiškia bažnyčias statybų

1. Rokiškia bažnyčia medine buva
Visi gerai žina, kad nesupuva.
Nėra žinias, kas ti tika,
Kad tik pelanai atlika
Vietaj bažnyčias.

2. Žmones nelaimingi, vargų suspausti,
Net maldai jiem nėra kur prisiglausti.
Teip kunigas su žmanelam,
Kaip ir pemuo su avelam
Vargsta unt lauką.

3. Mažoj kaplytėj lauki unt kapu,
Garbindami Dievų, išpraše grapų,
Idant bažnyčių statytų
Unt tas pačias vietas kitų,
Kur pirma buva.

4. Žmones tai užgirdj, su džiaugsmu ėja,
Tajau padamentų kasti pradėja.
Anei vienas netingėja,
Dirbti klebonas musija,
Dirbti del Dieva.

5. Kaip bites medų neša iš žalių
Un sava avilj iš visų šalių,
Teip ir žmones materjolų
Iš miškų ir iš vakzolų
Graitai suveže.

6. Viskas ti jau yra – murnikų raikia,
Venok mūsų krašta murnikus peikia.
Nemokyti žmones mūsų,
Grapas atveže iš prūsų
Gerus murnikus.

7. Tie yra pripratj pre takių darbų,
Iš grapų pajame nemažų skarbų.
Tajau kaip lieti nulieja,
Tartum, kad stojas iš vėja
Bažnyčia mūsų.

8. Naujų namų Dieva žmones sulaukj,
Džiauges kaipa laivu mariom priplaukj.
Iš kaplytėlas aidami,
Linksmas giesmes gedodami,
Naujon suveja.

9. Viduj da nebaigta bažnyčia buva
Štai untra nelaimė vėl mus užkliuva.
Pats mylista grasas mūsų
Išvažiava žemen prūsų.
Ti ir numire.

10. Da negrait ja kūnų čia atlydėja,
Kunigų daugybe patikti ėja.
Patikj gražiai gedoja,
A ne vienas ir raudoja
Geriausia pona.

11. Bažnyčian įnešj, aukštai padėja,
Ti par visų naktj kūnas gulėja.
Tartum Dūngus su žvaigždėmis,
Unt bažnyčias užsirėmjs,
Žvakes žibėja.

12. Ryti vėl kunigai visi suveja,
Až jį pasimeldj, sklepan padėja.
Duok, Dieve, dabar jam Dūngų
Ir vainikų labai brungų
Až gerus darbus.

13. Tai mūsų grapiene, tai ponia slauni
Nuraše gromatų vyskupui Kauni.
Praše pakarniai, lockavai,
Kad vyskupas atvažiavjs,
Pašvjt bažnyčių.

14. Ape tai kunigai dasižinoja,
Suvažiava laukti ta valdytaja.
Ir žmaneliai ėja kartu,
Lauke pre šdintoriaus vartų,
Kol atvažiava.

15. Bažnyčian inejjs až Dieva stala,
Pasake pamokslų gražų be gala.
Parapijonus išgyre,
Katrie daug vargų patyre
Del tas bažnyčias.

16. Tai mūsų grapiene, tai ponia gera,
Kitas gal unt Svieta jau takias nėra.
Išpuoše gražiai bažnyčių,
Pamūrija varpinyčių
Gan labai aukštų.

17. Sveikj ar bedaliai, kad ir žabali,
Bet tik ausim girdi, žinoti gali:
Varpai muša kas adyna
Ir gryčij būdami žiną,
Kur yra Dievas.

Rokiškio kraštas ir opera

PETRAS BLAŽEVIČIUS

Rokiškio rajono savivaldybės Kultūros, turizmo,
ir ryšių su užsienio šalimis skyriaus vedėjas

Gal kai kuriems skaitytojams šis straipsnio pavadinimas ir pats straipsnis pasirodys per drąsus – juk opera laikoma elitiniu menu ir yra didmiesčių privilegija... Bet juk Lietuvoje operos meną sukūrė ir išpuoselėjo išėiviai iš įvairių Lietuvos vietovių, taip pat ir Rokiškio krašto. O tam, kad tie išėiviai taptų operos meno atstovais, reikėjo stiprių vietinių muzikinių tradicijų, paskatinusių kraštiečius rinktis tokį kelią.

Opera gimė Italijoje, renesanso epochoje, pačioje XVI amžiaus pabaigoje. Kaip didelės apimties muzikinis veikalas, ji sujungia visas meno rūšis: muziką, teatrą, šokį, dailę, literatūrą, o svarbiausias jos elementas – dainavimas. Kaip rašo A. Vilkeliene knygoje „Opera“ „<...> tai sintetinis žanras, jungiantis vokalinę ir instrumentinę muziką, dramą, vaizduojamąjį meną ir šokį. Vienu metu žiūrovas girdi muziką, sukonkretintą meniniu žodžiu, ir žodį, kurio gilią prasmę padeda atskleisti muzika, šokis, o meninę įtaigą sustiprina scenos vaizdas – dekoracijos, kostiumai, apšvietimas“¹. Lietuvoje, Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmuose Vilniuje, Vladislavo Vazos iniciatyva pirmoji opera buvo suvaidinta jau 1636 metais. Deja, mirus šiam valdovui, operos žanras Lietuvoje visą šimtmetį nebuvo puoselėjamas, kol neatgimė šalies didikų rūmuose. Vienas žinomiausių kultūros

Irena Jasūnaitė – Amneris Dž. Verdžio operoje „Aida“. Nuotr. iš kn. Mažeika V. Opera. V., 1967

puoselėtojų – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės rūmų išdininkas, karališkųjų ekonomijų valdytojas, Gardino seniūnas grafas Antanas Tyzenhauzas (1733–1785) ne tik skyrė didelį dėmesį teatrui, bet ir įsteigė baletu mokyklą. Mums, rokiškėnams, ši asmenybė svarbi tuo, kad grafų Tyzenhauzų šeimos palikuoniai, nuo 1760 m. pastoviai valdė Rokiškio dvarą, tęsdami Antano Tyzenhauzo pradėtą aktyvią kultūrinę veiklą, puoselėjo ir šio

krašto muzikinį gyvenimą, turėjusį didelę įtaką profesionaliosios lietuvių muzikos plėtrai. Grafų Tyzenhauzų rūpesčiu ir lėšomis buvo įsteigta Grafiškoji muzikos ir giedojimo mokykla, veikusi 1873–1904 m. ir išugdžiusi tokius lietuvių muzikos klasikus kaip pirmosios lietuviškos operos kūrėją Miką Petrauską, pirmąjį lietuvių profesionaliojo teatro dirigentą Juozą Tallat-Kelpšą, operos dainininką Juozą Katelę, kompozitorių Juozą Gruodį ir kt. Lietuvos muzikinei kultūrai daug nusipelnė grafų pakviestas dirbti į Rokiškio muzikos mokyklą pedagogas, muzikas, vargonininkas ir kompozitorius čekas Rudolfas Lymanas, šioje mokykloje dirbęs 1883–1904 metais.

Nereikia pamiršti ir to, kad dar ankstesnė, pirmoji žinoma Lietuvoje muzikos mokykla Rokiškio krašte veikė Salose (uždaryta 1831 m.).

Jonas Bruveris, vertindamas Tyzenhauzų nuopelnus, knygoje „Lietuvos nacionalinis operos ir baletu teatras“ štai kaip aprašo, pasak jo, dar vieną „unikalų muzikos gyvenimo įvykį“: „Grafo Reinoldo Tyzenhauzo (1830–1850) pageidavimu Vilniaus kunigų seminarijos klierikas poetas Silvestras Gimžauskas į lietuvių kalbą išvertė J. Haydno oratoriją „Pasaulio sukūrimas“, R. Fuhrerio Mišias bei W. A. Mozarto Te Deum. Šie kūriniai (giedant seminarijos chorui) 1877 m. buvo atlikti Tyzenhauzų

rūmuose Vilniuje, o 1880 m. <...> Obelių dvare, kur buvo Rokiškio muzikos mokyklos skyrius (tuomet jam vadovavo vargonininkas Vaclovas Jagminas)⁴².

1893 m. Rokiškio krašte, Paneemunėlio apylinkėse, Naujūkių kaime, įvyko pirmasis žinomas slaptas lietuviškas vakaras-vaidinimas, nuo kurio prasidėjo masinis lietuvių teatro ir muzikos sąjūdis, atvedęs ir prie profesionaliojo lietuviško teatro sukūrimo. Šiame sąjūdyje ypač aktyviai dalyvavo Rokiškio krašto žmonės. Vienas jų – garsiojo Paneemunėlio švietėjo, kunigo Jono Katelės brolio Juozo sūnus Juozas Katelė (1884–1981), nuo aštuonerių metų augęs pas savo dėdę Panemunėlyje, vėliau tapęs operos dainininku, o antras – Kraštų kaime gimęs Juozas Bieliūnas (1890–1955), taip pat buvęs operos dainininkas.

Nors lietuvių tautinės operos atsiradimo data laikomi 1920 m., jau 1906-aisiais Vilniuje pastatyta pirmoji lietuviška opera – Miko Petrausko „Birutė“.

Mikas Petrauskas (1873–1937) gimė Palūšėje. Vargonuoti išmoko iš savo tėvo, vėliau muzikos mokėsi Rokiškyje pas Rudolfą Lymaną. Kurį laiką dirbo Rokiškio krašte, Obeliuose, kartu su besimokančiu vargonininkauti broliu Kipru Petrausku (1885–1968), tapusiu vienu žymiausių Lietuvos dainininkų (tenoru). Vėliau Kipras Petrauskas mokėsi Peterburgo konservatorijoje, 1911 m. debiutavo Maskvos Didžiajame teatre Š. Guno operoje ir pradėjo dirbti Peterburgo Marijos teatro solistu. 1920 m. jis grįžo į Lietuvą jau plačiai žinomas solistas ir dalyvavo kuriant lietuvių operos teatrą. K. Petrauskas, dainavęs iki 1958 m., sukūrė apie 80 vaidmenų, gastroliavo įvairiose pasaulio šalyse, tapo Sovietų sąjungos liaudies artistu, profesoriumi. Dar tarpukario Lietuvos laikotarpiu palaikė

Irena Jasiūnaitė – Karmen su Kipru Petrausku – Don Chosė Ž. Bizė operoje „Karmen“. Nuotr. iš kn. Mažeika V. Opera. V., 1967

draugiškus ryšius su Rokiškio grafu J. Pšezdzieckiu, kartu su juo medžiojo Rokiškio krašto miškuose ir, matyt, ne vieną ariją sudainavo Rokiškio dvaro rūmuose, kurių šeimininkai buvo dideli meno mylėtojai (žinoma, kad K. Petrauskas čia dainavo dar 1919 m.). Rokiškio dvaro rūmuose Tyzenhauzų laikotarpiu buvo saugoma muzikinių instrumentų kolekcija, kurioje buvo Dankvorto, Grobličiaus ir Stradivarijaus pagamintų instrumentų. Pas grafus yra viešėjęs Ignacas Paderevskis (1860–1941) – žinomas lenkų pianistas, Varšuvos konservatorijos rektorius, vėliau Lenkijos ministras pirmininkas, prezidentas.

Rokiškio rajone yra Ilzenbergo dvaras, 1896–1940 m. priklausęs bajorų Dimšų giminei. Eugenijus Dimša (1853–1918), mokėjęs penketą kalbų, 1892 m. susituokė su 10 metų jaunesne Livija Majoresku (1863–1946), žinomo Rumunijos literatūros kritiko, filosofo, politiko (nuo 1874 m. švietimo ministro, 1910–1914 m. užsienio reikalų ministro, 1912–1914 m. ministro pirmininko) Tito Livijaus Majoresku dukra. Yra žinoma, kad Livija buvo dainininkė ir mėgo dainuoti. Rokiškio krašto muziejaus Istorijos skyriaus vedėja O. Mackevičienė rašė, kad net pagyvenusi „Livija Dimšienė, nors ir ne tokios dailios figūros kaip

Režisierius A. Zauka Dž. Verdžio operos „Traviata“ repetacijos metu.
Nuotr. iš kn. Mažeika V. Opera. V., 1967

jaunystėje, balsą turėjo jaunatviškai kerintį. Taip pat niekas negalėjo jai prilygti grojant fortepijonu. <...> Livija <...> susodinusį svečius, dažnai jiems dainuodavo. Taip pat kalbėjo, kad <...> ponia dainavusi net Rumunijos karaliui⁴³. Dėl puikios Ilzenbergo gamtos ir nuostabaus Livijos dainavimo ir muzikavimo čia dažnai lankydavosi ir Rokiškio grafai.

Įdomių muzikinių sąsajų turėjo ir kiti Rokiškio krašto dvarai. Pavyzdžiui, Panemunėlio dvare, kurio savinininkai giminiavosi su Jendzejevičiais (jų atstovas buvo vedęs F. Šopeno seserį Liudviką), buvo atsidūręs F. Šopeno meniškas kelioninis sekreteras, rašymo priemonė, knyga su autografu. Deja, iki mūsų dienų šios relikvijos neišliko.

Bet didžiausio dėmesio nusipelnė tie mūsų krašto atstovai, kurie tiesiogiai dalyvavo kuriant lietuviškąją operos teatrą ir jame dirbo įvairiais raidos etapais.

Juozas Katelė gimė 1884 m. liepos 10 d. Kupiškio valsčiuje, Suvainiuose. Kadangi netoliese, Rokiškio krašte, Panemunėlyje, kunigavo garsusis Juozo dėdė Jonas Katelė (vienas žymiausių to laikotarpio Lietuvos švietėjų ir kultūrinio sąjūdžio organizatorių), nuo aštuonerių metų augo Panemunėlyje. Mokėsi Panemunėlio pradžios mokykloje, 1897–1901 m. – Rokiškio muzikos mokykloje pas Rudolfą Lymaną. 1901–1905 m. buvo Panemunėlio vargonininku. Pasak istorikės V. Aleknienės⁴, čia jis dirbo ir visuomeninį bei kultūrinį darbą: organizavo slaptus susirinkimus, kursus, sudarė chorą, orkestrą, aktyviai dalyvavo vaidintojų trupėje. Panemunėliečiai prisimena, kad J. Katelė turėjo komiko talentą. 1905–1907 m. būsimasis solistas mokėsi Juozo Naujalo vargonininkų kursuose Kaune.

1908–1920 m. J. Katelė išvyko į Rusiją: dirbo muzikos ir daina-

vimo mokytoju Samaros liaudies mokykloje, vargonininkavo vietos bažnyčioje, iš lietuvių pabėgėlių suorganizavo mišrųjį chorą ir vaidintojų trupę, rengė vakarus-koncertus. Ten sutiko būsimąją žmoną Kazimierą Jurgutytę.

Grįžęs į Lietuvą, J. Katelė gyveno Panevėžyje, paskui Kaune. 1921–1935 m. buvo Valstybės operos teatro solistas, vargonininkavo Kauno Vytauto bažnyčioje (1921–1936 m.), Švč. Trejybės bažnyčioje (1937–1947 m.) vadovavo chorui, kuris 1939 m. koncertavo Vilniuje, pastatė Miko Petrausko operetę „Consilium facultatis“. Taip pat 1924–1926 m. vadovavo suaugusiųjų mokymo kursų chorui Šančiuose. 1940–1941 m. Juozas dirbo Kauno operetės solistu, 1941–1951-aisiais – Kauno jaunojo žiūrovo teatro aktoriumi, 1951–1975 m. – Kauno J. Gruodžio muzikos mokyklos koncertmeisteriu ir dainavimo dėstytoju. Į pensiją J. Katelė išėjo būdamas 90 metų. Mirė Kaune 1981 m. sulaukęs devyniasdešimt septynerių.

Juozas Katelė (bosas) į lietuviškąją operos teatrą įsitraukė jau 1921 m. ir jame dainavo iki 1935-ųjų.

Sukūrė įsimintinų vaidmenų Džiuzepės Verdi, Džoakino Rosini, Richardo Vagnerio, Šarlio Guno, Žoržo Bizė, Artūro Rubiņšteino operose. Dainavo Mefistofelį, Sparafucilę, Faraoną. Buvo Bartolo, Zakristijonas („Toska“) ir daugelio kitų antraeilųjų partijų pirmasis atlikėjas.

Juozas Bieliūnas gimė 1890 m. gruodžio 4 d. Rokiškio krašte, Panemunėlio valsčiuje, Kraštų kaime. Jo mama buvo kunigo Jono Katelės sesuo, ištekėjusi už daugiau kaip tri-dešimties metų vyresnio Pranciškaus Bieliūno. Gabumus muzikai Juozas paveldėjo, matyt, iš motinos. Pirmąsias muzikos žinias gavo iš savo mamos brolio, Panemunėlio vargo-

nininko, o vėliau – operos solisto Juozo Katelės, kuris savo sūnėnu rūpinosi visą gyvenimą. 1906–1910 m. vargonininkavo Panemunėlyje ir Saiose, vėliau lankė J. Naujalio vargonininkų kursus Kaune. 1912–1916 m. mokėsi dainavimo Maskvos konservatorijoje pas profesorių I. Gordijevskį, o 1917–1920 m. studijas tęsė Peterburgo konservatorijoje. Gyvendamas Peterburge, sukūrė keletą vaidmenų Michailo, tuomet vadintame Komiškosios operos (vėliau Mažajame), teatre.

Ypač įvairiapuse veikla Juozas Bieliūnas pasižymėjo 1920 m., grįžęs į Lietuvą. Jis dalyvavo kuriant lietuviškąjį operos teatrą ir jau pirmajame šio teatro spektaklyje „Traviatoje“ 1920 m. gruodžio 31 d. atliko Barono vaidmenį. Antrojoje teatro premjeroje 1921 m. vasario 16 d. M. Petrausko operoje „Birutė“ J. Bieliūnas atliko Kęstučio vaidmenį.

1922 m., suvalstybinus Operos ir Dramos vaidyklas, atsirado du Valstybės teatrai. Iki 1925 m. Operos direktoriais paeiliui buvo A. Sodeika, J. Bieliūnas (1922–1923 m.), J. Tallat-Kelpša, P. Adomavičius. Turėjo plataus diapazono, puikų, aukštą balsą. Patartas Kipro Petrausko, Juozas dainavo tenoru, nors yra tekę atlikti ir pagrindinių baritono partijų. 1926–1930 m. Italijoje, Milane, tobulinosi pas profesorių Grini.

J. Bieliūnas buvo pirmasis Demono, Onegino, Figaro, Valentino, Eskamiljo ir kitų vaidmenų atlikėjas. Savo kaip dainininko kelią baigė 1932 metais. Po to dirbo įvairiose darbavietėse, o nuo 1940 m. atsidavė dainavimo dėstyčiai.

Mirė 1955 m. gegužės 17 dieną Kaune.

Jonas Byra gimė 1891 m. vasario 5 dieną Rokiškio krašte, Panemunyje. Nuo devynerių metų mokėsi skambinti fortepijonu, dai-

Vladas Kavoliūnas – Vaškas B. Smetanos operoje „Parduotoji nuotaka“.
Nuotr. iš kn. Mažeika V. Opera. V., 1967

navo chore. Baigęs vietos liaudies mokyklą. 1905 m. išvyko į Rusiją, ten baigė gimnaziją ir eksternu – Černigovo (Ukraina) muzikos mokyklą. Dar kurį laiką mokėsi Maskvoje, o 1914–1916 m. studijavo dainavimą Vienoje.

Į lietuviškąjį operos teatrą Jonas buvo priimtas 1921 m. sausio 1 d. J. Bruveris jau minėtoje knygoje rašo, kad „nestipraus balso, bet geros vokalo mokyklos, muzikalus tenoras teatrui buvo labai reikalingas, – kartais sakoma, kad J. Byra išgelbėjęs ką tik įsisteigusią Operą nuo žlugimo. Mat 1921 m. <...> K. Petrauskas <...> išvyko į Italiją

<...> vėliau į Petrogrado ir Masvos teatrus <...> ir, jei ne J. Byra, pagrindinių tenoro partijų kurį laiką nebūtų buvę kam dainuoti“⁴⁵. Taip dainininkas tapo pirmuoju lietuvių operos scenos Sinodalu, Faustu, Almaviva, Alfredu, Hercogu, Hoffmanu, Lenskiu, Fentonu... 1921–1936 m. sukūrė daugiau kaip 30 vaidmenų įvairiose operose. 1931–1933 m. Niujorko muzikos institute jis studijavo dainavimą. Nuo 1937 m. J. Byra vadovavo vokaliniams kolektyvams, dėstė dainavimą, harmonizavo liaudies dainas ir aranžavo įvairius kūrinis.

Mirė 1972 m. rugsėjo 15 d. Vilniuje.

Antanas Zauka gimė 1898 m. sausio 24 d. Obelių apylinkėse, Rūmiškių kaime.

Baigęs Valstybės teatro vaidybos mokyklą, 1930–1940 m. dirbo šiame teatre režisieriaus padėjėju, po to, iki 1959 m. – Operos ir baletu teatro režisieriumi, kurį laiką – ir direktoriumi. A. Zauka režisavo daugumą karo metų Vilniaus operos spektaklių, iš kurių svarbiausi Š. Guno „Faustas“ (1945), Dž. Verdžio „Aida“ (1947), L. Delibo „Lakmė“ (1955). 1949 m., būdamas Kauno kultūros rūmų meno vadovu, vadovavo chorui „Gintaras“, iki 1973 m. dėstė konservatorijoje.

Mirė 1985 m. liepos 31 d. Vilniuje.

Vladas Kavoliūnas gimė 1919 m. gegužės 18 d. Juodupės apylinkėse, Gaidžgalės kaime. 1940 m. tarnavo Lietuvos kariuomenėje. Antrojo pasaulinio karo metais kovojo sovietų armijos gretose prieš vokiškuosius okupantus ir buvo sužeistas. 1944 m. mokėsi muzikos mokykloje prie Maskvos konservatorijos, 1945–1948 m. – Kauno konservatorijoje, o 1949–aisiais baigė Vilniaus konservatoriją (A. Kačanausko klasę). Devynerius sezonus dainavo tenoro partijas Vilniuje, Operos teatre. Tarp tuo metu jo sukurtų vaidmenų: Lenskis, Almaviva, Sinodas, Vladimiras („Kunigaikštis Igoris“), Kunigaikštis („Undinė“).

Garsėjo sukurtais antraeiliais charakteriniais ir komiškais vaidmenimis.

1957–1960 m. buvo Lietuvos filharmonijos solistas. 1961–1964 m. dirbo administracinį darbą, parašė apybraižą apie Kiprą Petrauską. Nuo 1964 m. dėstė Vilniaus J. Tallat-Kelpšos muzikos mokykloje.

Mirė 1974 m. kovo 14 d. Vilniuje.

Irena Jasiūnaitė – kol kas vienintelė moteris operos dainininkė, kilusi iš Rokiškio.

Gimė 1925 m. spalio 29 d. Rokiškyje. 1947 m. baigė Rokiškio J. Tumo-Vaižganto gimnaziją, kur muziką dėstė žinomas mokytojas K. Jovaiša. 1952 m. baigė Lietuvos konservatorijos A. Staškevičiūtės solinio dainavimo klasę. Metus padainavusi Kauno muzikiniame teatre, kaip mecosopranas buvo pakviesta į Operos ir baletu teatrą, kuriame dainavo iki 1986-ųjų ir sukūrė daugiau kaip 50 įsimintinų vaidmenų. Jos repertuare – didžiosios G. Verdi operų partijos: Amneris, Ulrica, Eboli, Maddalena. 1966 m. sukūrė Karmen vaidmenį, kurį atliko daugiau kaip 100 kartų ir kuris atnešė jai ypatingą šlovę. Dainininkės repertuare buvo tokie puikūs vaidmenys kaip Marta („Slėnis“), Liubaša („Caro sužadėtinė“), Mallika („Lakmė“), Marina Mnišek, Polina, Olga, Smuklininkė („Borisas Godunovas“), Čipra („Čigonų baronas“), Siebelis, Flora ir daugelis kitų.

Puikūs I. Jasiūnaitės sukurti vaidmenys ir lietuviškose operose: Mirta, Vaiva, Laumė, Marija...

Dainininkė gastroliavo Lenkijoje, Rusijoje, Ukrainoje, Estijoje, Baltarusijoje, Latvijoje.

Tremtinio dukters vardas sovietmečiu nesutrukdė dainininkei gauti ir aukštų įvertinimų. 1964 m. jai suteiktas Lietuvos nusipelnusios artistės vardas, o 1985 m. I. Jasiūnaitė tapo Lietuvos liaudies artiste.

2000 m. Irenai Jasiūnaitei buvo suteiktas Rokiškio krašto garbės pilietės vardas.

O kas toliau?..

Taigi, Rokiškio kraštas Lietuvai davė nemažai asmenybių, praturtusių Lietuvos operinį meną.

Rajone dirba nemažai gerų muzikos ir dainavimo pedagogų. Viena jų – pandėlietė Vilma Likienė, pati dainavusi muzikiniuose teatruose ir meilę dainavimui skiepijanti Pandėlyje.

1988 m. kovo 3 d. Rokiškio rajone, Pandėlyje, gimė Andrejus Apšega, kurį globojo ir dainavimo ir mokė V. Likienė. 2007 m. Andrejus, baigęs Pandėlio gimnaziją, įstojo į Lietuvos muzikos ir teatro akademijos Kauno fakultetą. 2011 m. jis baigė dainavimo studijų programą, įgijo muzikos bakalauro kvalifikacinį laipsnį ir atlikėjo profesinę kvalifikaciją. Šiuo metu mokosi magistratūroje. Jaunasis baritonas ne tik sėkmingai mokosi, bet ir dalyvauja tarptautiniuose konkursuose, aktyviai koncertuoja. Jis yra tarptautinių vokalistų konkursų, vykusių įvairiose Europos šalyse, laureatas, jau sukūręs ir operinių vaidmenų. A. Apšegą išpopuliarino ir TV konkursas „Triumfo arka“, kuriame jis dalyvavo. Taigi, pamaina auga. Kas bus kitas?..

Paaiškinimai

¹ Vilkelienė A. *Opera*. – Vilnius: Kronta, 2000, p. 39.

² Bruveris J. *Lietuvos nacionalinis operos ir baletu teatras*. – Vilnius: Mokslo ir encikl. leid. institutas, 2006, p. 39.

³ Mackevičienė O. *Apie Ilzenbergo dvaro sodybą*. / Rokiškio krašto muziejaus archyvas.

⁴ Aleknienė V. Vargonininkas Juozas Katelė // *Prie Nemunėlio*. 2010, Nr. 2 (25), p. 20–28.

⁵ Bruveris J. *Lietuvos...*, p. 107.

Prikeltas iš užmaršties

MARIJONA MIELIAUSKIENĖ

Rokiškio krašto muziejaus direktorės pavaduotoja

Tarmių metai paskatino į dienos šviesą iškelti Rokiškio krašto muziejaus archyve saugomą tautosakos rinkinį, kurį 1924–1947 m. užrašė Kazimieras Markelis Vaineikių kaime. Kaip tas rinkinys pateko į muziejų? Tai yra gana intriguojanti istorija, kuri prasidėjo Kaune. Apie 2002 m. iš remontuojamo buto Žaliakalnyje buvo vežami įvairūs nereikalingi rakandai, buitinės ir statybinės atliekos. Tarp jų mėtėsi ir keli mašinraščio tomai. Juos pamatė vaikas, vardu Viktoras, aktyvus

žygeivių būrelio, vadovaujamo Vytenio Almonaičio, narys. Vaikas suprato, kad šie mašinraščiai negali atsidurti sąvartyne, ir juos perdavė savo žygių ir kelionių vadovui V. Almonaičiui, kurį labai sudomino šis radinys. Tai buvo K. Markelio rinkta ir užrašyta tautosaka jo gimtajame Vaineikių kaime prie Duokiškio. Tekstai užrašyti autentiška rytų aukštaičių uteniškių (žadininkų) partarme. Vytenis Almonaitis prisimena: „Sunkiai atsitraukdamas skaičiau jo surinktus tekstus pats, dalinausi

jais su kitais. Nusikopijavęs dalį rinkinio, pasiėmiau jį į baidarių žygį Šventąja. Jame dalyvavę vaikai net vartydavosi iš juoko, kai vakarais skaitydavau istorijas apie „paną“ (poną) ir jo nuotykius. 2011 m. vasarą V. Almonaitis (VDU lektorius) šį tautosakos rinkinį perdavė Rokiškio krašto muziejui.

Lietuvos Respublikos Seimo nutarimu 2013-ieji paskelbti tarmių metais. Muziejininkai nusprendė K. Markelio Vaineikių kaimo tautosakos rinkinį būtinai padaryti

prieinamą visuomenei. Buvo parengtas projektas KRF ir gautas dalinis finansavimas edukacinio leidinio „Aukštinia abalia ieškajimas“ parengimui ir išleidimui. Kai ėmėmės šio darbo, iškilo klausimas: o kas buvo Kazimieras Markelis? Koks jo likimas? Teko nemažai padirbėti, kol susidėliojo bent kiek aiškesnis šio tautosakos rinkėjo gyvenimo vaizdas. Muziejininkams padėjo K. Markelio pusbrolis Balys Markelis (g. 1920), giminaičiai Gražina ir Vitalijus Petuškinai ir buvusi Duokiškio mokyklos mokytoja Irena Janukėnienė. Jie suteikė daug naudingos informacijos, pasidalijo prisiminimais, o G. ir V. Petuškinai muziejui padovanojo K. Markelio laiškus, rašytus iš Magadano, ir nuotraukas. K. Markelis gimė 1907 m. Vaineikių kaime. Jo tėvas Antanas Markelis dalyvavo Rusijos – Japonijos kare. Į šį karą iš Vaineikių kaimo buvo pašaukti du vyrai. Kazio motina – Pranckūnaitė. Jos vardas Balio Markelio atmintyje neišliko, nes tuomet kaime ištekėjusias moteris buvo įprasta vadinti vyro vardu – ji tapo Antaniene. Antanas Markelis vertėsi siuvėjo amatu, žemės turėjo nedaug. Šeimoje augo trys vaikai: Pranas, Antosė ir jauniausias Kazys. Pradžios mokyklą jis baigė Duokiškyje, o toliau mokėsi Rokiškio gimnazijoje. B. Markelis prisimena tokį epizodą: šeima vertėsi sunkiai, neišgalėjo mokėti už Kazio mokslą gimnazijoje. Vaikinas nuvažiavo į Kauną pas prezidentą A. Smetoną prašyti atleisti nuo mokesčio už mokslą. Jo prašymas buvo patenkintas. Tėvams beliko mokėti už butą Rokiškyje ir aprūpinti jaunėlį sūnų maistu, kurį į miestą nunešdavo jo sesuo Antanina. Mokydamasis gimnazijoje, jis bendradarbiavo leidžiant Rokiškio skautų tunto laikraštėlį „Žvalgytė“¹.

Rokiškio gimnazijoje lietuvių kalbos mokytoju dirbo Stasys Na-

ginskas. Jis skatino mokinius domėtis gimtojo krašto istorija, kalba. Sudarytame tautosakos rinkinyje K. Markelis rašo, kada jis ėmėsi šio darbo, kas jį paskatino: „Su lietuvių liaudies žodine kūryba susipažinau praeidamas lietuvių literatūros kursą gimnazijoje. Tada ir kilo noras užrašyti tai, kas pasakojama mano tėvų ir kaimynų. Intensyviau tautosaką užrašinėti pradėjau 1924 m. paskatinatas lietuvių kalbos ir literatūros dėstytojo S. Naginsko. 1924–1927 m. tautosaką užrašinėčiau parvykdamas į Vaineikius žiemos ir vasaros atostogų. 1930–1931 m. pragyvenau kaime ilgesnį laiką. Tuo metu darbą tęsiau. 1942–1947 m. pragyvenau savame kaime be pertraukos. Tuo laiku taip pat tautosaką užrašinėčiau. Vaineikių kaimo gyventojai laisvesniu laiku mėgo užeidinėti vieni pas kitus – pabuvoti, pasišnekėti, parūkyti. Mūsų gryčia stūksojo pačiame kaimo viduryje, galbūt dėl to žiemos prievakariais daug kaimynų susimesdavo kaip tik pas mus. <...> Susirinkusieji pakalbėdavo apie orą, pagraudendami šalčiu, žvarba, paspėliodami, ar greitai oras keisis ir kodėl keisis. Pamažu kalba krypdavo į einamuosius reikalus, į gyvenimą, į nesusčiusius atsitikimus. Besikalbant savime būdavo prisimenama, kas buvo seniau, kas kada įvyko, kas kam kada nutiko ir kuo viskas baigėsi. Gana daug būdavo kalbama apie vaiduoklius, apie užkeiktus lobius, apie velnius, laumes, pakaruoklius, apie nepaprastesnius kasdienio gyvenimo įvykius. Norėdamas, kad mano tautosakos rinkinys būtų gausnis, daugeliu atvejų užeidinėčiau pas senesnius kaimo gyventojus į namus, pasiteiraudamas, ar kartais jie ko nežino apie Uosintą, Bedugnį, Dubę, Patiekakalnį ir kitas kaimo vietas, ar neteko kada susidurti su vaiduokliais, ar nematė degančių pinigų, ar ko gera negirdėjo ir t. t. Vaineikių kaime gimiau ir užaugau.

Visi kaimo gyventojai gerai pažino mane ir aš – juos. Galbūt dėl to visuomet jie papasakodavo šį tą, kas būdavo verta užrašyti“².

B. Markelio teigimu, baigęs Rokiškio gimnaziją, jo pusbrolis ėmė dirbti Kaune savaitraščio „Mūsų rytojūs“ bendradarbiu. Gyvendamas Kaune, vedė Veroniką Kamarauskaitę, 1931 m. gimė dukra Ledrūna.

B. Markelis pasakojo, kad karo metais Kazys dirbo Vilniuje, studijų biure, kuris leido dokumentų rinkinį „Lietuvių archyvas. Bolševizmo metai“ apie pirmąją SSRS okupaciją bei jos terorą. (Pats K. Markelis šį faktą nuo sovietinės valdžios pokario metais bandė nuslėpti.) Artėjant frontui, 1944 m. vasarą Kazys grįžo į kaimą, kur buvo apsistoję vokiečių kareiviai. Kazys su jais kalbėjosi vokiškai. Jis su kaimo vyrais rengė slėptuvę, jai panaudodami pirties statybą paruoštus rąstus. B. Markelis prisiminė įdomią detalę: Kazio žmona, gerai mokėjusi rusų kalbą, papriekaištavo Raudonosios armijos kariams, kasusiems apkasus gėlių darželyje, dėl suniokotų gėlių. Kariniai veiksmai didelių nuostolių Vaineikių kaimui neatnešė, sudegė viena troba ir ūkiniai pastatai. K. Markelis mini, kad, 1944–1947 m. gyvendamas kaime, užrašinėjo tautosaką.

Laikotarpis po karo buvo labai sunkus ir visai Lietuvai, ir kiekvienam žmogui. Sunkumai neaplenkė ir tautosakos rinkėjo: 1944 m. kaimiečiams buvo uždėta prievolė. 1949 m. Vaineikių kaime vyko pirmasis susirinkimas dėl kolūkio steigimo. Kas tik galėjo išsisukti, tas nedalyvavo, ir šio susirinkimo metu jo įsteigti nepavyko. Po savaitės susirinkimas vėl sušauktas. Kolūkis įkurtas, jo pirmininku tapo Petras Juodka, o Kazimieras Markelis – apskaitininku. Greitai kolūkis buvo sustambintas, Kazimierui teko buhalterio darbas. Pusbrolis Balys mano, kad Kazys ir toliau rašė apie

bolševizmo nusikaltimus. Balys prisimena, kad vieną vakarą Kazys jam ištare: „Baliuk, manęs nebėra.“ daugiau nieko neaiškindamas. Tai turbūt reiškė, kad jis yra susektas. Vieną dieną, darbo reikalais išvykęs į Rokiškį, į kaimą nebegrįžo – atsidūrė Lukiškėse. Žmonai buvo leista vieną kartą pasimatyti su vyru.

1951 m. liepos mėn. įvyko teismas, K. Markelis buvo nuteistas 25 m. kalėti, išvežtas į Magadaną, kur dirbo aukso kasyklose. Po Stalino mirties (1953) kaliniai ėmė rašyti prašymus sušvelninti arba panaikinti nuosprendžius. 1955 m. K. Markelis rašo, kad prašymą persvarstyti bylą parašė ir jis, nes pasikeitė požiūris į kalinius. „Iš viso dabar čia sąlygos kitokios, negu buvo anksčiau, dabar į mus žiūri kur kas kitaip – jau laiko žmonėmis <...>, tačiau man vis tiek sunku. Sunki pati aplinkuma. Ir nors čia dabar gyventi įmanoma, bet niekam nelinkiu patekti į čia. Laisvė yra didelis dalykas“³.

1955 m. pabaigoje jis rašo, kad „numetė 15 metų bausmės“. Sunkus darbas, atšiaurus klimatas palaužė jo sveikatą. 1956 02 26 laiške jis skundžiasi: „Apsilpo sveikata. Skaito mane fiziniam darbui nebetinkamu, kalbant kolūkiškai, mane išbrokavo, jei būčiau arklis, nuimtų skūrą, o groblus išmestų į tarpukalnę, bet kadangi nesu arklis, tai gal paleis į namus. Žmones, pripažintus darbui nebetinkamais, po truputį laidžioja, taigi gal ateis mano eilė. O būtų dar gerai grįžti į savo kraštą. Būtų gerai savame krašte nors numirti, o čia ir mirti baisu...“⁴

Skaitant jo laiškus giminėms, matyti, kad Kazimierui labai rūpėjo kaimo ir rajono gyvenimas. Džiaugdavosi gavęs laikraščių, ieškojo juose žinių apie Duokiškį, klausinėjo, kaip sekasi darbai, kur mokosi Vaineikių kaimo jaunimas. 1956 m. (greičiausiai jau antroje pusėje)

Kazimieras grįžo į Lietuvą ir atrodė labai suvargęs. Kauno stotyje jį pasitiko pusbrolis Pranas. Iš senų laikų K. Markelis turėjo pažįstamų draugų, kurie jam padėjo susirasti darbą. K. Markelis ėmė dirbti knygyne sandėlininku. B. Markelio manymu, Kazį buvo norima pašalinti iš to darbo. Sandėlyje, atlikus patikrinimą, rastas nedidelis trūkumas, dėl kurio nebuvo įmanoma perduoti bylos į teismą. Kazimierą pervedė į darbininko pareigas. Aišku, tai buvo žymiai sunkesnis darbas, o sveikata silpna. Jau 1957 m. vasario mėn. K. Markelis perdavė savo triūsą vaisių – Vaineikių tautosakos rinkinį – Lietuvos literatūros ir tautosakos institutui (rinkinio nr. LTR 2989). 1965 m. K. Markelis mirė, palaidotas Petrašiūnų kapinėse, Kaune.

O dabar grįžkime prie K. Markelio tautosakos rinkinio. Jį sudaro 586 mašinraščio puslapiai, spausdinti vienoje pusėje. Pirmiausia K. Markelis aprašo Vaineikių kaimą XX a. pradžioje: jo geografinę padėtį, kaip atrodo trobos: „Trobesiai <...> visi mediniai, senai statyti. Daugumas gyvenamų trobesių su baltomis langinėmis, aslos tebėra molinės, plūktinės ir pora gryčių tebėra dar su dūmais, bet dažnai kur viršum langų ir viršum kraigų galima užtikti išdrožtus iš lentų pagražinimus. Taip pat gausu ir klėčių su išgražintais prieklėčiais. Gėlių darželis – beveik prie kiekvienų namų“⁵. Labai jautriai jis aprašo kaimo apylinkes, gamtą, šilelius, ežerėlius, duburius, kalvas, pievas, dirvas, akmenis, kurie visi turi savo vardus. Kaime yra 30 kiemų. Pagrindinis gyventojų užsiėmimas – žemės ūkis: „Žemę tebedirba taip, kaip dirbo tėvai. Beveik visi tebearia mediniais arklais ir tebeakėja medinėmis akėčiomis. Visi Vaineikių žmonės dirba daug, net labai daug. Tačiau medžiaginė būklė nėra labai gera“⁶.

K. Markelis tautosaką užrašė iš 26 kaimo gyventojų: 11 iš jų buvo beraščiai, 6 raštingi, o likusieji mokėjo tik skaityti. Vyriausias iš jų dar prisiminė baudžiavą.

Tautosakos rinkinyje: dainos (134 vnt.), šundainės (30), gyvenimiški pasakojimai (21), padavimai apie Vaineikių kaimo ežerus, kalnelius ir kt. (31), pasakos (35), pasakojimai apie vaiduoklius, velnius, laumes, raganas, aitvarus ir kt. (405), vaikų prasimanymai (48), patarlės, priekodžiai, palyginimai, mįslės (607), gamtos stebėjimai, oro spėjimai (46).

Visa medžiaga užrašyta taip, kaip kalbėjo Vaineikių kaimo žmonės, t. y. rytų aukštaičių uteniškių (žadininkų) patarme.

K. Markelis savo triūsą apibūdino taip: „Esu patenkintas tuo, ką padariau. Padariau gi, ką įstengiau. Visas šis tautosakos pluoštas – tik iš vieno Vaineikių kaimo... Esu tikras, kad daug tautosakinės medžiagos neįstengiau išgauti... Manau, jei būtų surinkta iš kiekvieno kaimo nors po tokį mūsų liaudies žodinės kūrybos pluoštelį, užrašytosios mūsų tautosakos fondai būtų dar gausesnė kaip dabar“⁷.

Paiškinimai

¹ Rokiškio „Prutenio“ ir „Živilės“ draugovių laikraštis, www.libis.lt

² Citata iš Vaineikių k. tautosakos rinkinio, esančio Rokiškio krašto muziejuje, RKM byla nr. 61 (7).

³ K. Markelio laiškas, rašytas iš Magadano, 1955 04 19, RKM 53427.

⁴ K. Markelio laiškas, rašytas iš Magadano, 1956 02 26, RKM 53431.

⁵ Citata iš Vaineikių k. tautosakos rinkinio, esančio Rokiškio krašto muziejuje, byla nr. 61 (7).

⁶ Citata iš Vaineikių k. tautosakos rinkinio, esančio RKM, byla nr. 61 (7).

⁷ Citata iš Vaineikių k. tautosakos rinkinio, esančio RKM, byla nr. 61 (7).

AUKSINIA ABALIA JIEŠKAJIMAS

Venaj vietaj gyvena taks žmagus su pačiu. Jie turėja sūnų. Begyvenunt, pati numirė. Pamislėja žmagus, kad be pačias gyvinti sunku, ir vedė kitu. Untraja pati iš pradžių buvo nieka sau. Ir namų žiūrėja, ir pasūnį mylaeja. Bet tėvas numirė. Ji lika viena su pasūniu. Ir tadu paradė ragus. Ji sugalvoja, kad reikia pasūniu nusikratyt – kad jai vienai atliktų namai ir visas turtas. Pradėja ji pasūnį varinėt tai ši, tai ti. Varinėja, varinėja – ir vis nieka. Pasūnis buvo sveikas, stipras, nenunainijamas.

Vienam talimam krašti auga taks medis, a un ta medžia – auksiniai abaliai. Kaip tai mačeka išgirda apie tų medį ir užsimanė paragaut auksinių abalių. Ne teip jau jai svarbūs buvo patys abaliai, kaip jų atnešimas. Kelianė tan kraštan buvo sunki ir pavajinga. Daug kas buvo narėjis iš ti atsinešt auksinių abalių ir daug kas buvo laidsijs kelianen. Bet atgal niekas negrįža. Buva žinama, kad abalius sauga pikta ragana. Taigi ne jakai buvo keliaut tan kraštan. Bet mačekai buvo nesvarbu. Jai narėjas, kad pasūnis aitų ir nebegrižtų.

Pasūnis buvo paklusnus. Bet kai mačeka paprašė, kad atneštų jai na ta stebūklinga medžia nars vienų abalį, kiek suabejaja. Pabaisu jam keliauti takian taliman kraštan. Bet mačeka buvo neperkalbama. Ji ažsispyrė, kad būt ačialis, a kai pasūnis nedrįsa iškeliaut, pradėja rėkt, kad jis jas nežiūri, kad laukia jas smerčia ir panašiai. Nebeapsikintė pasūnis ir galų gali nutarė keliaut auksinių abalių jieškatų.

Vienu den jis insdėja terbelaen truputį duonas ir sūria, pasbalnaja arklį ir išjaja kur akys veda.

Jaja jis vienų dienų, jaja kitų, jaja trečių. Ketvirtų den prijaja miškų. Injaja miškan, pamatė: takia sena babutė šakas renka, ryšulaelin riša ir nari un pečių užsikelt, kad nama parsineštų. Pagaila jam tas babutes. – Duok, – saka jis, – tų ryšulį man čia un arklia, panešėsiu. Babutė padavė. Ji gyvena miški, gal až dvejų varstų, takiaj mažaj gryčialaej. Tai ligi trabelaes jis žabus ir panešėja. Padėkakoja jam babutė až gerų širdį ir vidun pavadina – pasilsėtų. Nusėda bernas na arklia, pririšė jį geran žalaen ir inėja vidun. Babutė ugnelį ažkūrė, valgyt išvirė, vis kalbindama, vis šnekindama. Išsipasakaja jis jai sava rūpesčius. Paklausė, gal žinunti, kur auga stebūklingas medis. Bet babutė nežinaja. – Numanau, – ji pasakė. – Bet už trijų denų kelia gyvena mana sesa. Gal ji žinas. Ažjak.

Pernakvaja bernas babutės gryčelaej, a rytą – taliau išjaja. Išjajunt, babutė davė jam veidradį. – Imk, – pasakė, – gal kadu pravers. Jeigu bus bėda, tu šitų veidradį mesk žemėn – jis pavirs didžiuliu ežeru, kuria niekas negaloes perplaukt.

Pajėmė jis veidradį, padėkavaja babutei ir insdėja kešenėn. – Kų žinai, – pagalvoja, – gal ir prisraiks.

Vėl jaja jis tris dienas, nieka neprijodamas. Ketvirtų den prijaja kitų miškų. Ir tam miški vėl rada babutį, šakas berenkunčių. – Padėkdiev! – jis šūktelaeja. – Dėkui, dėkui, – atsakė babutė. Pagaila jam babutės, kad ji turės šakų naštų tyst nama un sava pečių. – Duok čia, – panešėsiu. – Babutė padavė jam šakų glaebį, a jis ir panešėja lig gryčelaeas. Numetys šakas, jis jau narėja taliau jat. Bet babutė pakvietė vidun – pasilsėtų, sušiltų. Nusėda jis na arklia, arklį pririšė geran žalaen ir ineja vidun. Babutė tuoj ugnį ažkūrė, valgyt išvirė, vis kalbindama, vis šnekindama. Išklausinėja, kur keliauja, kur teip jadinėja. Žmagus išsipasakaja jai visus rūpesčius ir pasiteirava, ar nežinunti kartais, kur tas stebūklingas medis auga. Babutė nežinaja. – Bet palauk, – ji tarė, – až trijų denų kelianės gyvena mana sesa. Ji vyresnė až mani, daugiau gyvenus, daugiau ir žina. Ji gal pasakys.

Pernakvaja bernas babutės gryčelaej ir rytą pasiruošė išjat. Prieš išjajunt babutė padavė jam šepetį. – Imk, – tarė, – gal kadu prasvers. Jeigu ištiks bėda, mesk tu šitų šepetį žemėn, a ja vietaj atsiras taks tunkus miškas, kad niekas negaloes pra jį pralyst. – Dėkui, – pasakė bernas, – gal ir prasvers. Pajėmė jis šepetį, insdėja kešenėn ir išjaja taliau.

Jaja jis vėl tris dienas, nieka neprijadamas. Ketvirtų gi den prijaja miškų, a tam miški sutika babutį, šakas renkunčių. Sena buvo babutė, daug senesnė až pirmas dvi. Ir jam da labjau pagaila, kad ji takia sena, a turi vargt. – Padėk diev, – jis pasisveikina. – Dėkui, dėkui, – atsakė babutė. – Tai jau šakas renki? – Tai renku. – Sunku bus parnešt, verčiau duok čia, un arklia, panešėsiu, – pasiūlae jis. Padavė jam babutė šakų ryšulį, – ir jis panešėja lig gryčelaeas, kur babutė gyvena. Čia babutė pakvietė jį vidun, ažkūrė ugnį, valgyt išvirė, vis kalbindama, vis šnekindama. Insišnekėja bernas, insikalbėja, visus sava rūpesčius išsipasakaja. Un gala paklausė, ar nežinunti ji, kur tas stebūklingas medis auga. – Žinant, tai gal ir žinau, – tarė babutė. – Ne arti, gerakai ne arti. Raiks jat tris dienas ir tris naktis. Prijasi tadu takį sadų. Vartai bus ažrakinti. Tu prisirišk arklį prie vartų. Užraktan inkišk kairės runkas mažųjį pirštų ir pasuk – vartai atsidarys. Tas stebuklingas medis auga sada vidury. Jį sauga ragana. Kai miega, ji esti tik vienų akį ažmerkus, a su kitu – žiūri. Kai viena akis pamiega, tadu ji tų akį atmerkia, a ažmerkia kitų. Taigi pačiuot abalį nebus lingva. Bet tu pradėk

sakyt raganai nuobadžią pasakų. Sakyk, sakyk, ir ragana ašmigs abiem akim. Kai tik asimerks jas ir kita akis, tu čiupk na abelaes vieny abalį, spruk iš sada, aželk vartus ir ažrakink dešnės runkas nykščiu. Tadu sėsk un arklia ir jak nearsigrįždamas. Kai tu pradėsi jat, ragana pabus. Neberadus viena abalia, ji šaks tavįs vytųs. Pribėgs prie vartų, ir vartus ras ažrakintus kiteip kaip vis. Lig ji vartus atrakins, praeis trys dienas. Bet tu jau būsi tali nujajįs. Vis dėl ta ragana tavi vysis ir prisivis. Kai ji baigs tavi prisivyty, tu mesk atagaliu runku va šit, štai kamaliukų. Tadu tepr tavįs ir raganas išaugs didelis kalnas. Lig ragana apie tų kalnų apibėgs, tu vėl būsi tali nujajįs.

Pernakvaja jis naktį, a rytą padėkavaja jis babutei aš visa gera, insdėja kešenėn siūly kamalaelį ir išjaja taliau. Jaja jis dieny, kitų ir trečių. Ketvirtų den prijaja sadų. Pasižiūrėja – sadas aptvertas tvaru, aukštesni aš žmagų: nei perlipt, nei peršakt. Bet vienaj vietaj pamatė vartus. Nusėdįs na arklia, pririšė jį čia pat ir paklebina vartus. Vartai – ažrakinti. Tadu jis inkišė užraktan kairės runkas mažųjį pirštų ir pasukė. Vartai atsidarė. Inėja jis sadan, apsidairė. Žiūri – sada vidury medžias, takia abelis, a un jas – auksiniai abaliai, tik spindi, tik blizga. Priėja jis artyn. Jau narėja siekt ir nuraškyt vieny abalį. Tik girdi: „Neliesk“. Pažiūrėja jis – pa abelį guli ragana. Viena jas akis ašmerkta, a kita atmerkta. – Tai saugai abalius? – saka jis raganai. – Saugau, – atsakė ragana. – Nabadu gal tau saugat, aš tau pasakysiu pasakų. – Pasakyk, sumurmėja ragana.

Bernas pradėja sakyt nuobadžia pasakų. Sakė, sakė, a ragana ir kita akis pradėja merktis. Ji merkės, merkės, ir, kai pasaka buva inpusėta, ašsimerkė visai. Tadu bernas čiupas na abelas vieny abalį, insikišė kešenėn ir mavė pra vartus. Išėjįs iš sada, vartus ažutrinkė ir ažrakina dešnės runkas nykščiu. Paskui užsėda un arklia ir paslaidė nama.

Kai tik jis pradėja jat, žemė sudundėja ir ragana nubuda. Nubuda ir pamatė, kad un medžia nebėra viena abalia. Tuoį jį suprata, kur tas abalis dinga, ir puolae bernų vytis. Pribėga prie vartų, a vartai ažrakinti. Inkišė jį užraktan kairės runkas mažųjį pirštų, pasukė, a vartai – nė krust. Nusteba ragana. Bet gaišt nebuva ka. Čiupa jį vartus rakint ir šlakiais, ir takiais daiktai. Bet neatatika. Plūkias jį taip tris dienas. Ir tik trečias denas vakari aptika, kad vartu galima atrakinti su dešnės runkas nykščiu.

Atsirakina ragana vartus ir pradėja bernų vytis. Tas buva jau tali nujajįs. Mislina jau jis, kad ragana ja nebe-pavys. Bet kur tau! Prajajįs tris dienas, jis išgirda užpakaly žemj dundant. Atsigrįžįs pamatė – smėlis dulka. Ragana šveitė, kad iš pa kajų net kibirkštys lakstė. Suprata jis, kad ragana jį pasvis. Pamatė, kad jau blagai. Tadu išsitraukė iš kešenės siūly kamaliukų ir metė atagaliu runku. Kai tik kamaliukas nulaekė un žemės, bematunt taj vietaj

išauga kalnas aukštuma lig debesų, a platuma – kad net gala nesimatė.

Kalnui atsiradus, ragana lika kitaj ja pusėj. Bernas laisv-jau atsidusa. Buva pavargįs. Bet pasilsėt nesustaja – skubinas. Taip jaja jis vėl tris dienas. Ketvirtų den vėl užgirda užpakaly žemj dundunt. Grįžtelaeja ir pamatė, kad atrūksta ragana. Dar kiek ir ragana – jau čia. Suprata bernas, kad blagai. Nieka nelaukdamas, čiupa šepetį ir palaidė jį atgaliu runku. Kai tik šepetys nulaekė un žemės, taj kietaj atsirada didžiausia, tunkiausia, nepereinama giria. Giria išauga ties pat raganu. Pribėga jį, ir taliau – nė iš vietas. Insiuta ragana ir pradėja medžius laužyt. Galvoja, kad praslauš takų. Tik kur jai praslaužti! Viena nulaužta medžia vietaj dyga kitas, da aukštesnis ir da drutesnis. Ragana plūkės ir gaiša. A bernas jaja sau taliau.

Jaja jis ramjai vėl tris dienas. Laisvjuo galaeja atsikvėpt. Bet ketvirtų den vėl išgirda užpakaly žemj dundunt. Grįžtelaeja ragana čia pat. Paspaudė jis arklį, bet suprata, kad nieka nebus. Paskubamis čiupa jis veidradį ir švystelaeja atgal. Nulaekė veidradis un žemės, ir ja vietaj atsirada ežeras. Pribėga ragana prie ežera, paskėlae undarakų ir – brist. Brida, brida, inbrida lig smakra, a na krašta nubrida tik kelius žingsnius. Pamatė, kad ežera neperbrist. Tada jėmė jį ežerų gert. Gėrė, gėrė, išputa, bet unda ežere pradėja mažėt. Galų gali lika ežeri tik klanelis. Išsitimpė ragana, atseit – baigsiu gert. Ir gurkštelaeja da gurkšnį, ir kitų. Bet jėmė ir nebeišlaikė, spraga, a visas unda sutekėja atgal ežeran.

Perspragus ragana nusibaigė. A bernas baigė jat nama. Injaja jis keman, privargįs, apdulkėjįs. Bet su auksa abaliu kešenėj. Mačeka jį pamatė. Ir išsižiaja. Ji mislija, kad pasūnis, bejieškadamas auksinia abalia, gaus galų. A tas grįža. Palaukė jį lig pasūnis inėja gryčian. A tas inėja linksmas. – Nu ky, ar parnešei abalį? – mačeka paklausė rūščiai. – Parnešiau, – atsakė tas. – Va štai. – Išjėmė jis abalį iš kišenės. Abalys sužiba, sužvilga. Pasūnis padėja jį un stalą. – Prašam, – pasakė. Mačeka pažiūrėja in jį, pažiūrėja in abalį, a pyktis teip ir pradėja virt jas širdy. Ji užsiuta, kad posūnis ne tik grįža, bet da ir auksinį abalį parnešė. Iš pykčia jį net pažaliava. Insiutuos jį sugrebė abalį ir atsikunda. Paskui, net nesukrumčius, rija. Bet nenurija, tik užsirija. A ašsirijus nukratė kajas.

Pasūnis lika gyvint vienas. Ir gyvena. Gyvena ilgus metus, a svarbiausia – laimingai.

Užrašė Kazimieras Merkėlis 1926 m.

Pasakojo O. Kimeklienė, 60 metų amžiaus.
Atitekėjusi iš Kustų kaimo. Mokėjusi tik skaityti.
Garsi apylinkėse audėja.

Muzikos ir dainų paviliotas

VYTAUTAS LAIMUTIS ČETKAUSKAS

1959 m. gegužę, mokytojaudamas Pandėlio rajono Papilio vidurinėje mokykloje, sulaukiau netikėto skambučio. Telefonu mane kalbino Rokiškio muzikos mokyklos direktorius A. Gradeckas ir kvietė atvykti dirbti. Reikalingas akordeono mokytojas, be to, ir vidurinė mokykla (buvusi gimnazija) neturi choro vadovo. Supratau, kad praėjusių metų trijų rajonų (Obelių, Rokiškio ir Pandėlio) festivalyje, kuris vyko Rokiškyje, mano koncertavimas su moksleiviais nepamirštas. Pažadėjau atvykti pasikalbėti. Jau anksčiau buvau kviečiamas vadovauti Pandėlio kultūros namams, todėl teko ramiai apsvarstyti susidariusią situaciją. Atsisakyti perspektyvesnio darbo negalėjau ir rugpjūčio pabaigoje, priimtas į Rokiškio muzikos ir vidurinės mokyklos mokytojus bei gavęs laikiną gyvenamąjį plotą mokyklos bendrabutyje, perkėliau savo šeimą. Savaitgalį, prieš mokslo metų pradžią, sugrįžęs atsiveikinti su giminėmis ir draugais, gaunu telegramą: „Skubiai atvyk sekmadienį 16.30 val. į Rokiškio aerodromą. Pasirašo A. Gradeckas.“

Atvykus desantinis dvisparnis jau buvo nusileidęs. Susirūpinęs ir detaliau neaiškindamas padėties, direktorius ryžtingai ištarrė: „Skrendam į Vilnių. Smulkiau aptarsim lėktuve.“ Situacija priminė detektyvinį kino filmą, tik tvirta, pasitikinti direktoriaus balso intonacija padaršino.

Lėktuvui pakilus, Gradeckas ištiesė raudonais apvadais įrėmintą vyriausybinę telegramą: „Chorvedį Vytautą Četkauską nesutinku įdarbinti Rokiškio muzikos mokykloje.“ Pasirašo kultūros ministro pavaduo-tojas V. Jakelaitis.“

Apmąstęs susidariusią situaciją, supratau patekęs į dviejų rajonų viršininkų interesų „kryžminę ugnį“. Suvokiau besąs „dviejų ponų tarnas“, nes vidurinės mokyklos priklausė Švietimo, o muzikos – Kultūros ministerijai. Neaišku, kodėl A. Gradeckas nepakluso ir savo įsakymo neatšaukė. Reiškia, yra viltis...

Mūsų vizitas į Kultūros ministeriją buvo tik taktiškas manevras. Išklausę ministro pavaduo-tojo moralą, grįžome į Rokiškį dirbti.

Mąsčiau apie Rokiškio Tumo-Vaižganto gimnazijos muzikines tradicijas ir daug metų gyvuojantį, dabar vadinamą E. Tičkaus vidurinės mokyklos pučiamųjų orkestrą, vadovaujamą A. Gradecko. Šis orkestras iškilmingai sutikdavo svečius, dalyvaudavo šventėse ir įvairiuose renginiuose. Orkestro veikla buvo pavyzdys visiems meno kolektyvams. Pirmus metus vadovaudamas vyresniųjų klasių merginų chorui, paruošiau tribalsių dainų koncertinę programą. Dainų melodijų bangavimas, harmoningi sąskambiai, jautrūs jaunuoliški dainų tekstai žadino chorisčių estetinį išgyvenimą ir tapo atpildu už įdėtą triušą.

Susipažinęs ir bendraudamas su muzikos mokykloje besimokančių mokinių Kęstučio ir Laimučio mama Birute Vaitonienė, rajono švietimo darbuotojų profsąjungos pirmininke, supratau, kad, išvykus muzikos mokytojui V. Zalenkauskui, mokytojų chorui teks vadovauti man. Po pirmųjų repeticijų ir improvizuoto koncerto negausų miesto mokytojų dainos entuziastų būrelį (A. Makuškienė, V. Vasiliauskienė, J. Stundžienė, D. Jukonienė, I. Darytė, B. Stakėnas, J. Butėnas, H. Vasiliauskas, V. Tavoras, V. Vajega ir kt.) papildė rajono mokyklų dainos mylėtojai: R. Gaudzytė, A. Sabaliauskas, V. Pučka, A. Matulis ir kt. Taip buvo ruošiamasi pratęsti prieš porą metų pradėtas šešių šiaurės rytų Aukštaitijos rajonų (Zarasų, Ignalinos, Utenos, Anykščių, Kupiškio ir Rokiškio) mokytojų chorų dainų šventes. Įdomi ir viliojanti mokytojų vasaros atostogų kultūrinė programa, kasmet vykstanti vis kitoje vaizdingoje gamtos prieglobsčio vietoje, suburdavo nemažai meno mylėtojų. Su Rokiškio rajono mokytojų choru, kiek vėliau instrumentine kapela ir akordeonų orkestru dalyvavome Utenos rajone ant Norkūnų piliakalnio, vaizdingose Anykščių šilelio ir Šventosios pašlaitėse, jaukioje kupiškėnų „Kiškio giraitėje“ ir prie Ruopiškio ežero įrengtoje estradoje. Visam gyvenimui išliko atmintinas mokytojų dainų švenčių sumanyto-

Buvusios Rokiškio E. Tičkaus (dabar J. Tumo-Vaižganto gimn.) vidurinės mokyklos pradinukų choras Lietuvos televizijoje.

Nuotr. iš V. L. Četkausko asmeninio archyvo

jų, chorų vadovų S. Narkevičiaus iš Utenos, kupiškėno V. Zinkevičiaus, anykštėno P. Dūmano ir kitų dainos entuziastų pavyzdys.

Rokiškyje mano darbo pradžioje pradinių klasių mokytojas V. Tavoras buvo subūręs pradinukų chorą. Jau tada žinojau, kad chorinio dainavimo įgūdžius, meilę muzikai reikia ugdyti su visų amžiaus tarpsnių moksleiviais. Nutariau šį pradėtą darbą kryptingai tęsti. Metus žaidėm, lavinom intonaciją, klausą, siekėm švaraus unisono, ritminio lankstumo, dažnai koncertavom. Antrais – trečiais parengėme moksleivių dainų šventės jaunučių choro programą, dalyvavome apžiūrose ir rajono šventėje, rengėme koncertines išvykas. 1964 m. varžėmės Respublikinės moksleivių dainų šventės dvidešimties geriausių

chorų konkurse. Tą pačią dieną skirtingose Vilniaus salėse vyko įvairių žanrų, geriausių kolektyvų konkursai. Vaikams padainavus, turėjau skubėti į kitą salę, diriguoti Rokiškio vaikų muzikos mokyklos akordeonų orkestrui, konkuruojančiam tarp dešimties geriausių. Vaikų chorą lydėję mokytojai girdėjo paskelbtus konkurso rezultatus ir ramino nuliūdusius ir verkiančius vaikus, netapusius pirmais. Sugrįžęs matydamas ašarojančias vaikų akis, linksmai nusiteikęs tariau:

– Šiandien rokiškiečiai laimėjo du medalius! Vaikai, kas žinot, kokia medalių spalva?

Šluostydami ašaras jie suglumę tylėjo. Tai matydamas tęsiau:

– Tarp dvidešimties chorų – bronzinį, o tarp dešimties orkestrų – sidabrinį! Na, tai paplokim!

Ne iš karto vaikai suprato perkeltine prasme pasakytą tiesą, bet mokytojams aiškinant, pradėjo šypsotis ir ašaros nudžiūvo.

Tais pačiais metais Lietuvos televizijoje vyko Rokiškio rajono diena. Tarp žymių kraštiečių – menininkų I. Jasiūnaitės, V. Mainelytės ir kitų – koncertavo ir daug džiaugsmo patyrė abu dainų šventės konkurso dalyviai – jaunučių choras ir vaikų muzikos mokyklos akordeonų orkestras. 1964–1965 m., talkinant J. Kareniauskaitei, vadovavau kultūros namų mišriajam chorui, todėl 1965-aisiais dainų šventėje Vilniuje dalyvavo abu – vaikų ir suaugusiųjų – chorai.

Kelerius metus Kultūros ministerija prie Rokiškio muzikos mokyklos organizavo vienerių metų chorvedžių kursų gabius jaunuolius

parengti stojimui į aukštesniąsias muzikos mokyklas. Man teko juos mokyti chorinio dainavimo, solfedžio ir dirigavimo pagrindų. Džiaugiuosi, kad J. Diponaitė, E. Čibinskaitė, V. Ketvirytė, I. Šeduikytė, E. Purtulytė, A. Audickaitė ir kiti pasirinko muziko profesiją, baigė aukštesniąsias ar aukštąsias mokyklas ir papildė muzikos mokytojų, chorvedžių gretas. Vizitavęs kursų darbą tuometinės Vilniaus konservatorijos prof. A. Budriūnas ir egzaminuose dalyvavę Panevėžio aukštesniosios muzikos mokyklos dėstytojai A. Karaška, J. Armalis, A. Belazaras, J. Bagdonas gerai įvertino kursantų žinias ir mokytojų darbą.

Paskelbus pirmąją respublikinę moksleivių dainų šventę, Švietimo ministerija įpareigojo mane rūpintis ne tik savo rajono moksleivių chorų paruošimu, bet ir šefuoti Zarasų rajono mokyklas. Teko vadovauti ne tik muzikos mokyklos, bet ir bendrojo lavinimo mokyklų muzikos mokytojų metodiniam-dalykiniam darbui, organizuoti seminarus, aptarti ir nagrinėti šventės repertuarą. Su Švietimo skyriaus inspektore J. Prokofjeva lankėm rajono mokyklas, organizavom chorų apžiūras ir rajono dainų šventę.

Rajono suaugusiųjų dainų šventes pagyveno, suteikė joms profesionalios muzikos skambesį Valstybinio radijo ir televizijos choro koncertai, vadovaujami L. Abariaus.

L. Abarius – ilgametis Rokiškio rajono chorų konsultantas. Tai nuoširdus bičiulis, trykštantis vaizdingu, liaudišku sąmojomu, profesinis ir dvasinis autoritetas.

Septyniolika metų teko dainuoti Respublikiniame muzikos mokytojų chore. Šis choras, organizuotas Švietimo ministerijos ir Respublikinio mokytojų tobulinimosi instituto, veikė dvidešimt metų. Pirmasis meno vadovas ir dirigentas

buvo prof. Antanas Budriūnas. Nuo 1966 m. meno vadovo pareigas perėmė L. Abarius. Chorui dirigavo L. Abarius, doc. V. Četkauskas ir A. Lopas. Choristų dalykinės ir metodinės kvalifikacijos kėlimu rūpinosi Respublikinio mokytojų tobulinimosi instituto Muzikos kabineto vedėja M. Stepšytė. Užsiėmimai vykdavo dukart per metus, po dvi savaites žiemą ir vasarą. Choristai klausė tarptautinių apžvalgų, paskaitų apie vaiko vokalo formavimą, darbą su choru. Paskaitas skaitė prof. A. Budriūnas, doc. E. Balčytis, V. Krakauskaitė, H. Perelšteinas, L. Abarius, Z. Venckus, I. Petrošius, J. Motiekaitis ir kiti.

Per 20 veiklos metų koncertuota Vilniaus valstybinėje filharmonijoje, Rygoje, Ciesyje, Druskininkuose, Zarasuose, Utenoje, Palangoje, Trakuose, Vilniaus televizijoje, Paveikslų galerijoje. Švenčiant veiklos 20-metį (1961–1981), choras koncertavo Panevėžyje.

1961 m. iš muzikos mokyklos išvyko direktorius A. Gradeckas. Jo rekomenduotas perėmė vadovavimą mokyklai. Trečiuosius (1960–1961) mokslo metus baigėme šeši mokytojai ir 46 moksleiviai. Buvo mokoma groti fortepijonu, akordeonu, kontrabosu ir kanklėmis; solfedžuoti, klausyti ir nagrinėti muziką, groti orkestre, dainuoti chore.

Nagrinėjant kasmet priimamų ir mokslo metus užbaigusių mokinių srautus, išaiškėjo, kad labai daug jų, susižavėjusių muzika, greitai praranda norą mokytis? Atsakymo ieškoti teko mokymo procese, mokytojų ir mokinių santykiuose ir pačioje muzikos edukacinėje sistemoje. Kai 1962 m. vaikų muzikos mokykloms ėmė vadovauti Švietimo ministerija, sparčiai buvo plečiamas vaikų muzikos mokyklų tinklas. Tuometinės aukštesniosios muzikos mokyklos (technikumai) rengė

konservatorijos atlikėjus ir kultūros namų chorvedžius, o vaikų muzikos mokyklų mokytojų nerengė niekas. Gana dažnai vaikų svajonės mokytojis muzikos suduždavo sutikusios formalų požiūrį, nesugebėjimą įdomiai, kūrybingai ir suprantamai organizuoti mokymo procesą. Todėl daug laiko skirta jaunų pedagogų darbo tobulinimui, organizuota nuolatinė planinga dalykinė metodinė veikla. Pagaliau pradėta ieškoti patyrusių muzikos pedagogų, kurie taptų jaunųjų pavyzdžiu. Taip vaikų muzikos mokykloje pradėjo dirbti didelę patirtį turintis V. Vajega, Šiaulių pedagoginį institutą baigęs Pandėlio pagalbinės mokyklos auklėtojas A. Gražys, patyręs vargonininkas K. Mikeliūnas, žymi fortepijono dėstytoja iš Vilniaus N. Cyliakus, sugebanti atskleisti ir pažadinti mokinių gabumus.

Prie jų pritapo jauni, muziką ir vaikus mylintys, geranoriškai tobulėti nusiteikę: smuikininkė N. Leimontaitė, kanklininkė S. Trumpickienė, teoretikė K. Šernaitė ir kiti. Mokytoja N. Cyliakus nuoširdžiai dalijosi savo ilgamete pedagogine patirtimi, skaitė metodinius pranešimus apie darbą su žemesniųjų, vidurinių ir vyresniųjų klasių mokiniais; parengė lietuviškomis melodijomis paremtą fortepijono pradžiamokslį. V. Vajega išnagrinėjo „Lietuvių liaudies dainų poetiką“. A. Gražys vedė atviras akordeono pamokas ir nagrinėjo mokymo metodiką.

Užmezgus ryšius su Vilniaus pedagoginio instituto Muzikos katedra, rengiančia vidurinių mokyklų muzikos mokytojus, jos vedėjo doc. V. Gaidanavičiaus rekomenduoti studentai R. Gogytė, V. Januškevičius ir D. Paškevičiūtė-Pipinienė pradėjo dirbti Rokiškio vaikų muzikos mokykloje. Intensyvi, keletą metų trukusi mokytojų paieška subūrė įdomias, kūrybingas asmenybes.

Garbingų svečių ir mokytojų atminimui. Pirmoje eilėje iš dešinės: koncertmeisterė R. Karosaitė, smuikininkas A. Livontas ir muzikologė O. Narbutienė. Antroje eilėje iš dešinės mokytojai: S. Trumpickienė, R. Gogytė, K. Šernaitė, S. Leimontaitė, N. Cyliakus, J. Pipinis, Filharmonijos administratorė, V. Vajega ir V. Četkauskas. Nuotr. iš V. L. Četkausko asmeninio archyvo

Anykščiuose ant Šventosios kranto. Dešinėje groja rokiškiškių instrumentinė kapela. Nuotr. iš V. L. Četkausko asmeninio archyvo

Aukštaitijos vaikų muzikos mokyklų vadovai, atvykę susipažinti su rokiškiškių patirtimi, prie senosios vargonininkų mokyklos. Aštuntas iš dešinės – Švietimo ministerijos inspektorius A. Gradeckas. Nuotr. iš V. L. Četkausko asmeninio archyvo

Stiprėjant mokytojų kolektyvui ir daugėjant mokinių, plečiantis koncertinei veiklai, mokyklos autoritetas augo. Joje įsteigti fortepijono, akordeono ir teorinių disciplinų skyriai.

Kilo mintis pradėti fiksuoti svarbiausius mokyklos gyvenimo įvykius metraštyje. Direkcinėje taryboje, dalyvaujant skyrių vedėjams, metraščio redaktoriui ir mokyklos vadovams, buvo aptarti fiksuotini faktai: renginiai, koncertai ir kiti įvykiai, talpinama vaizdinė medžiaga, nuotraukos, spaudos žinutės, koncertų programos. Metraščio redaktoriais ir fotografais skiriamas mokytojas V. Vajega, o perrašinėtoja – D. Petronienė.

Iš vaikystės girdėtas Rokiškio bažnyčios vargonų ir choro skambe-

sys viliojo arčiau susipažinti su garsios „Walcker“ firmos instrumentu ir ta aplinka, kurioje vargonininkavo garsusis R. Lymanas.

Gilindamiesi į vargonininkų mokyklos istoriją, su V. Vajega suorganizavom pažintinę ekskursiją į bažnyčią. Tuometinis klebonas monsinjoras A. Talačka aprodė ir papasakojo apie visas menines vertybes, leido pagroti vargonais ir susipažinti su jų valdymu. Pažymėjęs puikią bažnyčios ir išskirtinę presbiterijos akustiką, pasiūlė ją išbandyti. Įsidrąsinęs užtraukiau paskutinę „Surexit Dominus“ frazę ir nustebeš, neatpažindamas taip sodriai ir galingai skambančio savo balso, nutilau. Klebonas pasiteiravo, iš kur man žinoma ši giesmė, ir tartum supratęs svarbiausią mūsų atvy-

kimo tikslą, pasakė turįs R. Lymano mokyklos archyvą. Aš paklausiau, ar negalėtume jį pamatyti ir susipažinti. Klebonas mandagiai pakvietė atsilankyti pas jį į svečius.

Padėkoję už ekskursiją, atsisveikindami patikslinome būsimo vizito laiką. Ilgai nedelsėm. Vieną vakarą sutemus, išlaikydami konfidencialumą, skirtingais takais susitikome kuklioje klebonijoje. Monsinjoras mus priėmė labai kultūringai. Vaišino vynu, apžiūrėjome įdomią ikonų kolekciją, klausėm spalvingo tembro balsu žydų rabino giedamą moduliuojančią maldą ir kitų muzikos įrašų. Stebėjomės ir gyrėme turtinę muzikos plokštelių kolekciją, o jis staiga pasiūlė ją dovanoti vaikų muzikos mokyklai. Sutrikęs dėkojau tardamas, kad vaikams tai būtų per didelė prabanga. Kolega Vytautas sklaidė ir apžiūrinėjo aplanke esančius dokumentus. Monsinjoras papasakojo R. Lymano kapo atsiradimo istoriją, o matydamas, kad tikrai domimės, leido dokumentų aplanką išsinešti. Gerokai anksčiau susipažinęs su A. Kondratiene, leidusia

savo sūnų į vaikų muzikos mokyklos fortepijono klasę, sužinojau apie jos giminybę su R. Lymanu, tik stebėjau, kad jos senelio kapas menkai prižiūrimas. Artėjant vaikų muzikos mokyklos dešimtmečiui, su mokytojais tvarkėme kapo aplinką...

Detaliau susipažinęs ir išnagrinėjęs dokumentus, V. Vajega pasakė, kad jie rašyti lenkų, čekų, lotynų ir net vokiečių kalbomis. Ir, atnešęs man aplanką, abejingai pastūmė. Supratęs jį, ryžtingai tariau:

– Čia ilgas, kruopštus, kantrybės reikalaujantis darbas, kurio niekas kitas neatliks. Be to, reikėtų pasidomėti grafų archyvu muziejuje... Skiriu pastoviai mokamas tris savaitines valandas.

V. Vajega neprieštaravo ir pirmiausia parašė vaikų muzikos mokyklos dešimtmečiui skirtą bukletą. Gal po metų ar anksčiau atnešė 17 puslapių mašinraštį „Senoji Rokiškio muzikos mokykla“. Mokyklos direktorius S. Davydas, susipažinęs su V. Vajegos tvarkomu metraščiu ir senosios vargonininkų mokyklos istorija, sugalvojo 100-mečio minėjimą. Vaikų muzikos mokyklos metraštis-albumas sudomino garbius svečius ir jį vartant sukėlė nuostabą. Tai V. Vajegos – 27-erių metų kruopštaus metraštininko darbo rezultatas.

Garbingo žmogaus Rudolfo Lymano vardo suteikimas mokyklai didžiulis moralinis įpareigojimas, reikalaujantis iš muzikinės visuomenės pagarbos tradicijoms ir jų kūrėjams.

Svajonės vaikams ir jaunimui, tėvams ir visuomenei suorganizuoti džiaugsmo bei muzikos oazę pildėsi. Mokykla pakilo ir sėkmingai dirbo. Mokytojai tapo kūrybiškesni, labiau pasitikintys savimi ir kolegomis. Mokyklos mokinių skaičius išaugo iki 200. Įsteigtos smuiko, fleitos, trimito (triūbos), chorinio dainavimo specialybės. Zoniniuose

ir respublikiniuose konkursuose laimėti šie prizai: G. Kaknevičiūtė – fortepijonas (mokytojas J. Pipinis), R. Bimbiras, N. Gutauskaitė, O. Tubis – akordeonas (mokytojas A. Gražys), G. Ruželytė – kanklės (mokytoja S. Trumpickienė), K. Vyšniauskas – smuikas (mokytoja S. Leimontaitė) ir akordeonų orkestras (mokytojas V. Četkauskas).

Svajonėms tapti tikrove reikėjo nueiti ilgą kelią.

Kai švietimo skyriaus inžinierius H. Vasiliauskas pateikė muzikos mokyklos pastato rekonstrukcijos dokumentaciją Panevėžio komprojektui, šis atsisakė projektuoti darbus. Jo manymu, medinio pastato antrojo aukšto palėpėje suplanuoti koncertų salę neįmanoma. Tik vykdomojo komiteto Finansų ir planavimo skyriaus pirmininko J. Gutausko nurodymu remontas pradėtas, kuris pareikalavo daug rūpesčių ir nervinės įtampos.

Po aštuonių mėnesių grįžome į suremontuotą mokyklą. Gana išvaizdžią, geros akustikos, jaukią nedidelę salę padėjo įrengti rajono architektas L. Trumpickas. Patalpų interjerą suplanavo ir išpuošė dailininkė G. Vajegaitė-Narkevičienė. Iš Vilniaus į sceną atkeliavo du „Rönisch“ firmos rojaliai. Baldus ir televizorių padovanojo Švietimo skyrius.

Minėjime dalyvavo Švietimo ministerijos muzikos inspektorius A. Gradeckas, senosios vargonininkų mokyklos mokinys J. Katelė, rajono valdžios atstovai, svečiai iš kaimyninių vaikų muzikos mokyklų. Santūri, bežodė inspektorius A. Gradecko reakcija paaiškėjo po mėnesio: sulaukėme Švietimo ministerijos paskirto koncertinio fortepijono „Estonija“.

1969 m. žiemą kartu su mokytoju V. Vajega buvome pakviesti į turistinę kelionę po Lenkiją.

Tų pačių metų spalį inspektorius A. Gradeckas suorganizavo Aukštaitijos vaikų muzikos mokyklų vadovų dalykinį vizitą susipažinti su Rokiškio vaikų muzikos mokyklos veikla ir istoriniu-kultūriniu paveldu. Vadovai stebėjo pamokas, domėjosi mokyklos darbo planavimu, klausėsi mokinių koncerto.

V. Vajega, Rokiškio vaikų muzikos mokykloje pradirbęs 27 metus su keturiais vadovais (V. Četkausku, A. Krikštaponiene, Z. Ūksu, S. Davydu), savo prisiminimuose „Muzikos mokyklos aukso amžius“ rašo: „1965–1973 metus vertėtų taip vadinti jau vien dėlto, kad tik rekonstruotame dvaro pastate aukšte 1968 metais buvo įrengta jauki salikė, turinti neblogą akustiką. Joje su nemažu aplombu buvo paminėtas vaikų muzikos mokyklos dešimtmetis, kuriame dalyvavo iš Kauno atvykęs senosios Rokiškio vargonininkų mokyklos palikuonis J. Katelė“.

Mokytojams sutikus talkininkauti, pasirūpinau, kad grafų sodas, esantis mokyklos teritorijoje, priklausytų mums. Jį prižiūrėjome laisvalaikio ir džiaugėmės jo vaisiais.

Po vaikų muzikos mokyklos dešimtmečio apie atsiradusią erdvę, laukiančią kamerinės muzikos, papasakojau Valstybinės filharmonijos meno vadovui kompozitoriui R. Žigaičiui. Jis netrukus surengė savo autorinį koncertą, buvo sužavėtas salės akustika, dėkojo už priėmimą ir pažadėjo nuolat – du kartus per mėnesį – siųsti geriausius kamerinės muzikos atlikėjus. Savo pažadą tesėjo ir per šešerius metus (1969–1974) įvyko per šimtas koncertų. Čia ne kartą grojo Lietuvos valstybinio ir Vilniaus kvartetų muzikantai, pučiamųjų instrumentų kvintetas, smuikininkai A. Livontas, R. Katilius, pianistai B. Dvarionas, S. Vainiūnas, A. Juozapėnaitė, klarinetininkas A. Budrys, fleitininkas

A. Vizgirda, vokalo solistai B. Grinčevičiūtė, R. Maciūtė, G. Kaukaitė, I. Jasiūnaitė, V. Kuprys, V. Daunoras ir daug kitų.

Po koncertų mokytojai turėjo galimybę pabendrauti su artistais prie kavos puodelio. Susipažinimas iš arčiau su kai kuriais žymiais artistais, jų nuoširdūs koncertinio gyvenimo įspūdžių iš viso pasaulio pasakojimai buvo įdomi ir maloni vertybė. Susidomėję ir bendravimo džiaugsmą patyrę mokytojai nuoširdžiau dirbo su mokiniais, kvietė juos ir jų tėvus į koncertus. Uoliai šio darbo ėmėsi tėvų komitetas, sutvarkęs muziejaus ir mokyklos teritorijos apšvietimą bei koncertų abonementų platinimą. Mokytojas V. Januškevičius muzikos literatūros pamokų metu nagrinėjo būsimojo koncerto programą ir ją komentavo mokyklos sienlaikraštyje. 1970 m. jis pasiūlė mokyklos salėje surengti kompozitoriaus L. Bethoveno 200-ųjų gimimo metinių koncertą.

Buitinio kombinato dailininkas ant stiklo meistriškai nupiešė kompozitoriaus portretą, kurį pastatė scenos gale. Salei skendint tamsoje, tik ant fortepijono mirksint žvakėms, apšviečiamas portretas. Skambant muzikai, V. Januškevičius pradėjo pasakojimą. Vaizdingai, emocionaliai piešiamas tragiškas Bethoveno gyvenimas. Skamba ištraukos iš simfonijų, paties pasakotojo skambinamos „Mėnesienos“, „Patetinės“ fortepijono sonatų dalys ir kiti kūriniai. Žiūrovai klausėsi sulaikę kvėpavimą... Taip šis gabus, puikiai išmanantis muziką, literatūrą, besidomintis kinu ir gerai grojantis fortepijonu jaunuolis „meta pirštinę“ garbingam senjorui, intelektualiam eruditui, režisieriui ir muzikos mokytojui V. Vajegai.

Metus laiko buvo renkama medžiaga, kaupiama literatūra ir kuriamas scenarijus apie M. K. Čiurlionio gyvenimą ir kūrybą. Stebui

Respublikinio muzikos mokytojų choro vyrai. Pirmoje eilėje ketvirtas iš dešinės – meno vadovas ir dirigentas L. Abarius, trečias – dirigentas A. Lopas. Nuotr. iš V. L. Četkausko asmeninio archyvo

Chorvedžių kursų dalyviai su mokytojais ir svečiais. Pirmoje eilėje pirmas iš kairės – mokyt. K. Mikeliūnas, antra – mokyt. S. Trumpickienė, ketvirta – mokyt. S. Grabauskienė, penktas – kursų vadovas V. Četkauskas, septintąs – egzaminų pirmininkas J. Armalis, aštunta – mokyt. J. Barčienė, devintas – Rokiškio raj. švietimo skyriaus vedėjas J. Makutėnas. Nuotr. iš V. L. Četkausko asmeninio archyvo

kone konfliktais virstančius dviejų grandų – Vytauto V. ir Viktoro J. – ginčus. Pagaliau randamas kūrybinis kompromisas ir gimsta „Čiurlionio legendos“ scenarijus.

„Visą muzikinę, vaizdinę ir pasakojamąją medžiagą nutarėme montuoti panašiai kaip Bethoveno minėjime – ant biografinio karkaso. Tokiu būdu sinchronizavome tris linijas: 1) mudviejų pasakojimą, kartais virstantį dialogu ar net disputu; 2) epidioskopu rodomus jo gyven-

nimo ir jo dailės kūrinių vaizdus; 3) Čiurlionio muzikos kūrybos įrašus arba Viktoro skambinamus jo fortepijoninius kūrinius“, – „Muzikos mokyklos aukso amžiuje“ prisimena V. Vajega.

Šis renginys pareikalavo nemažo techninio pasiruošimo, keleto padėjėjų, režisūros ir repeticijų. Jis buvo rodomas net septynis kartus: ne tik Rokiškio, bet ir Utenos, Jakabpilio žiūrovams. „Čiurlionio legenda“ buvo pripažinta geriausiu tų metų

rajono renginiu. Ir jis (V. Vajega) laiko „<...> ne tik savo paskutiniu vykusiu režisūriniu darbu, ne blogesniu už „Kurmeli“ ar „Dvikovą“, bet ir geriausiu renginiu 30-metėje Rokiškio vaikų muzikos mokyklos istorijoje“.

Kilo mintis viešai pagerbti jubiliejus švenčiančius mokytojus ir pristatyti juos visuomenei. Taip būtų atskleista jų pedagoginė veikla, santykiai su mokiniais ir jų tėvais. Nuveikto darbo rezultatus įpramina mokinių koncertas. Jaunieji mokytojai turi gerą progą palyginti ir kritiškai vertinti savo darbą.

1969 m. pradžioje įvyko ilgametės mokytojos Natalijos Cyliakus mokinių koncertas. Buvo gražiai įvertintas jos profesionalus darbas, subtiliai psichologiškai motyvuotas bendravimas su mokiniais, tėvais ir kolegomis.

Tarpukario Biržų gimnazijoje „inteligenciją sėmusio“ ir per visą sovietmetį ją išsaugojusio, nagingo devynių amatų aukštaičio – lietuvių kalbos ir literatūros bei muzikos mokytojo, kultūros namų režisieriaus – Vytauto Vajegos 50 metų jubiliejų šventėme metų pabaigoje. Skambėjo jo mokinių – trimitininkų ir akordeonistų – muzika, kultūros namų scenos mėgėjų surepetuoti vaizdeliai, daug įdomių sveikinimų, palydimų linksmomis aplodismentais.

V. Vajega darbo pradžioje buvo sutiktas įtariai, nepalankiai, gal net priešiška. Tai matydamas, palengva paryškinau jo darbus ir autoritetą. O jis kaip tėvas, išgirdęs vaiko pagyrimus, jaudinosi dėl nevykusių komplimentų, bet liko savarankiškas. Mūsų santykiai visą laiką buvo pagarbūs, kolegiški.

Polemizuodamas su mokytoju, kolega ir režisieriumi, savo prisiminimuose meistriškai žaidžiančiu metaforomis, potekstėmis ir visomis režisūrinėmis vingrybėmis, gerbiu jį ir džiaugiuosi, kad nors prisimi-

nimuose išdrįso taip atvirai prabilti. Sovietmečiu valdžios laikytas nepatikimu, jis buvo užduras, santūrus, preciziškai apskaičiuojantis ir kontroliuojantis savo poelgius, mąslus, retai rizikuojantis, meniškos prigimties žmogus. Man, jaunam, pradėjusiam vadovauti muzikos mokyklai, menką gyvenimo patirtį turinčiam, jis tiko į tėvus, o baigusiems muzikos technikumus, pradedantiems dirbti mokytojais – į senelius. Ir ta V. Vajegos prisiminimuose aprašoma ir įsivaizduota „juodoji skylė“, tai tik skirtingo amžiaus, išsilavinimo, mentaliteto ir nesusikalbėjimo padarinys.

Puoselėjom ir skatinom mokinių, pasirinkusių muzikos kelią, koncertinį bendravimą su mokykla. Pirmasis mokyklos auklėtinių, tęsiančių mokslus kitur, pasirodymas įvyko vaikų muzikos mokyklos 10-mečio koncerto metu.

Šeimoje vienas vaikas, lankantis muzikos ar meno mokyklą – įprastas reiškinys. Rečiau pasitaiko du, trys. Rokiškis turi retą, įdomų penkių Biveinių šeimos brolių, pakrikštytų, didžiųjų Lietuvos kunigaikščių vardais – Gedimino, Algirdo, Kęstučio, Mindaugo ir Vytauto – fenomeną. Jie ir savo gyvenimo profesija pasirinko muziką: Gediminas ir Kęstutis – vargonininkai, Algirdas ir Mindaugas – muzikos pedagogai, o Vytautas – simfoninio orkestro artistas.

Su Rokiškiumi, kaip ir su visa Aukštaitija, esu susietas dvasiniais, emociniais ir giminystės ryšiais. Man ne vis vien, kaip gyvena, kuria ar iškilusias problemas sprendžia rokiškiečiai. Dirbdamas Biržuose, bendravau su tuo metu Rokiškio vaikų muzikos mokyklai vadovavusiu Z. Ūksu: keitėmės koncertais, dalyvaudavom šventėse. 1992 m. dirbant Panevėžyje, su vaikų chorų parengėme religinę programą: S. Šimkaus mišias, R. Lymano „Surexit dominus“ bei

V. A. Mocarto „Angelus domini“: Ji skambėjo Panevėžio ir Rokiškio Šv. Mato bažnyčiose. O Vilniaus festivalyje „Dainuok, jaunoji Lietuva“ tarp 16-kos chorų buvome pripažinti geriausi.

Prieš 30 metų pradėtus švęsti mokytojų jubiliejus 1999 m. pratęsė akordeono mokytoja R. Širvinskienė.

1999 m. Rokiškio kultūros namų choras, vadovaujamas E. Krasauskienės, pakvietė į choristo V. Vajegos 80-mečiui skirtą koncertą. Paskutinį kartą pagerbiau iš vaikystės dienų pažintą, kuklų inteligentą – kupreliškęną, iki šiol tebesantį mano moralinį autoritetą.

2004 m. Rokiškio vaikų muzikos mokyklos akordeono mokytojai surengė pirmojo Lietuvos akordeonisto ir vadovėlių autoriaus Povilo Četkausko 100-ųjų gimimo metinių minėjimą-koncertą. Įspūdingai skambėjo iš Rokiškio ir kaimyninių vaikų muzikos mokyklų mokinių sudarytas akordeonų orkestras, dirguojamas žymių Lietuvos akordeonistų E. Gabnio, R. Sveckevičiaus ir kitų.

Prisimenu savo mokinius, dabar muzikos pedagogus L. Malcaitę, D. Ragelytę, A. Bulovaitę, E. Gudonį, Z. Valskytę; buvusias koleges O. Kornijenko, N. Šimaitę. Dažnai apmąstau mus palikusių garbaus amžiaus kolegų nuveiktus darbus, dažnai liūdžiu dėl per anksti išėjusių ir kasmet išeinančių jaunų. Ar nevertėtų visiems, dar esantiems, apie tai giliau pamąstyti? 2012 m. balandžio 24 d. Rokiškio muziejaus menėje įvyko koncertas „Pro memoria“, skirtas buvusiems ir išėjusiems VMM mokytojams: Antanui Gradeckui, Vytautui Pučkai, Vytautui Vajegai, Natalijai Cyliakus, Stasei Nijolei Leimontaitei, Darijai Petronienei, Vandai Gražienei, Algirdui Gražiui, Juozui Krišiūnui, Reginai Birutei Širvinskienei.

Kartu su haiku

ARVYDAS VALIONIS

Kartu su haiku
stebim sielos virpesius
ir proto maištą.

Mane prie laiko
gyvenimas pririšo –
grandinė tiksi.

Šis gyvenimas
repeticija mūsų
prieš amžinybę.

Per šią pilnatį
žiebės žodžių pilnatys –
bendratys blėso.

Žydrinė neria
ta padūkėlė mintis –
rankraštis dega!

Virš mūsų galvų
Debesijos prospektas,
ten sielos vaikšto.

Šliogerio bulvę
ant pjedestalo kelkim –
simbolį minties.

Į Anapilį
Jau nupėdino Geda,
Tik Strazdas čiulba.

Šaukiu aš tautą...
Kas dar poeto klauso,
negirdžiu, amen.

Ši perkūnija
paskutinė manyje –
amalas tavy.

Mane aplankė
nuplikusi ašara –
nejau senatvė?

Kai tu ateisi,
kabos spyna likimo –
ašarą palik.

Taip, taip, Viešpatie,
tai jos žvilgsnis kerintis
neša pragaran.

Per širdį brenda
skolų išieškotojai –
rankraščių ieško.

Nebėr Einšteino –
tik koridoriai ilgi
su meilės laiškais.

Nutolsta žmogus
savuoju lemties keliu,
dulka atmintis.

Rasota žolė
nuplauna mano kojas –
vėl jaunas esu.

Kaip bėga laikas –
arklys vietoj kentauro
ir Šuo žvaigždyne.

Skurdas akyse
iš vaikystės portreto
saldainio laukia.

Esi teisėjas.
Tardai pulsą ir kraują
dėl laiko vėžio.

Damos prospekte,
vyrai alų baruose –
lyčių lygybė.

Metėm į krepšį,
pataikėme į banką,
laimėjom ne mes.

Duris atvėriau,
po kojom puolė vėjas –
ir jis nešventas.

Pas tave einu
šešėlis paskui seka,
bijau tart „myliu“.

Uogų pievelėj
moters lūpos jau sirpsta –
bučinį skinki.

Aikštėje rėksniai,
parlamente šokėjai –
ir tai valstybė?

Kažkas suriko.
Pamiršau slaptažodį
grįžti pas tave.

Danas Kairys

(1938 12 06–2013 02 23)

Poetas Danas Kairys. Nuotr. Albino Kuliešio

Meilei

*Tu pašviesk man vasaros laukuos
Mėlynu rugiagėlės žibintėliu,
Jaunu vėju sudūzgėk plaukuos,
Dulke suliepsnok baltų kelių.*

*Ir kai vėjai ant kalvų sustaugs,
Ir žaibų žali flomasteriai rašys
Tavo vardą ant nakties dangaus,
Suskambėk varpeliais epušės...*

*Lyg bijūnų vasaros suskink
Man saulėlydžių raudoną puokštę
Ilgesio žibintą pakabink
Ir apšviesk neramų mano bluostą.*

Alyvos

*Rudi alyvų kekių skarmalai
Kartu su lapais vėjyje vos kruta
Kur dingo stebuklingi smilkalai –
Baltų ir mėlynų alyvų putas?*

*Pavasario nugrimzdo praeity
Tas aromatas. Rojun iškeliavo.
Jau vaikšto vasara – princesė išdidi –
Žiedų megztom kurpaitėmis apsiavus.*

*Kišenėj švarko žiedas penkialapis
Rūdija jau, bet laimės vis nėra.
Žiedų ir meilės šėlsmą parkuos slepia
Laiškų skiautelės ir sulūžus gitara.*

Ramumas

*Neliko nė širdgėlos... Nieko...
Tik žvaigždės padangių atoluos...
Tik mėlynas vakaro sniegas,
Žibinto gelsva aureolė.*

*Tik mintys – lengvutės lyg dūmas,
Lyg vėjo atklydėlis šuoras;
Tik vielos šerkšnotos suūkia,
Sumirksi žaliai šviesoforai.*

*Tik nuotaika – tarsi kas šauktų,
Šypsodamas kviestų į šventę,
Tik nuojauta – tarsi dar augtum,
Dar pusšimtį metų gyventum...*

*O Dieve! Kaip tragiškai retas
Ramumas, užplūstantis mus!
Nuimk nuo pečių dešimt metų
Vieninteliu pažvelgimu.*

Girdėjau lietuvi

*Dainuojanti, giedanti ar niūniuojanti
Balsu ar tyliai, iš reikalo ar širdžiai paliepus,
Estradoj ar baliuj, senoj bažnytėlėj per mojų
Po smaragdo žvaigždėm, po palinkusia liepa
Girdėjau lietuvi.*

*Vidurdienio aikštėse, ant siūbuojančių rėjų,
Prieš mirtį, prieš ligą, prieš šautuvo tūtą
Dainuojanti, giedanti ar niūniuojanti girdėjau
Ir miestų bulvaruos ir viensėdžių pirkutėj –
Girdėjau lietuvi.*

*Ling raunant – girdėjau,
Supant lopšį – girdėjau
Dainuojanti, giedanti ar niūniuojanti tykiai
Konclageriuos, karceriuos, Saksonijos ar Sibiro vėjuos,
Nešant karstą ar kalant ant durų vardinių vainiką –
Girdėjau lietuvi.*

*Girdėjau Inčiūrą ir Sruogą, Miškinį ir Borutą,
Girdėjau lietuvi dainuojanti širdgėloj ir skausme.
Niūniuojanti, giedanti gyvenimo, meilės, tikėjimo poringę,
Girdėjau dainuojanti, giedanti –
Verkiančio – ne!*

* * *

*Jau vakaras širdį parodė –
Šešėliai pakalnėn pasvyra.
Balti debesų dirižabliai
Linguoja višs ošiančių girių.*

*O vakaro kvepiantis vėjau,
Nupūsk nuo širdies skausmo dulkes,
Palaiminki ugnį ir duoną –
Tą amžiną žemdirbio kultą.*

*Kol upės srovena, kol debesys
Žalias pušų garbanas glosto;
Kol saulė karališkai sėda
Į žydrą akiračio sostą.*

Pakalnučių naktis

*Pakalnučių tu naktie,
Žalias žaibo peilis
Virš tamsių miškų. Širdie,
Taip žaibuoja meilė.
O vidurnakčio erdvės
Ilgesingas vėjau,
Vėl bučiuoju aš tave.
Jau pavasarėja.
Plauksiu miško upeliu,
Griausiu ledo tiltus
Ir žaliu žaliu kriokliu
Tau sapnus užpilsiu...
Tuoj balandis tau išties
Žalią žemės duoklę,
Pakalnučių tu naktie
Ir naktie žibuoklių.*

* * *

*Subris žiburiai į Sartus,
Į vandenį žvaigždės sukris,
Svajosiu prie šitų krantų
Gegužio nakties vidury...*

*Klausysiuos, ką bangos murmės
Prie įlankos nendrių nykių.
Ir veltui ieškosiu gelmėj
Nuskendusią tavo akių.*

*Gelmė neišduos paslapčių –
Prieš tūkstantį metų kažkas
Čia šaukės dievų ir žvaigždžių,
Iš sielvarto laužė rankas.*

*Ataidi ta meilės rauda
Pro ūkaną metų žily:
Ir man – ši skaudi valanda –
Be atsako likęs „myliu“:*

*Be atsako laimė nuskęs
Bangų vaivoriniam žaisme.
Koks trumpas gyvenimas, nes
Vien atsiskyrimai jame.*

*Kaip dega dangus virš Sartų –
Nušvitęs krantuos pagirys.
Kaip žvaigždės nuskendusios – tu
Negrįši. Ir meilė negrįš...*

* * *

*Be titulų, ligų ir pinigų
Tarsi su vėju eidami lenkčių
Išjodom ant baltų žirgų
Jaunystės vieškeliu plačiu...*

*Tik mums šypsojos saulės dievas,
Bažnyčių skambino varpai.
Tik mums bangavo žalios pievos
Ir gražūs moterų plaukai.*

*Pasaulis buvo mums kaip rojus,
O žmonės – dosnūs ir geri.
Mes su visais taures kilnojom,
Kūrenom laužus pagiry...*

* * *

*Žiburiuojančių medžių eisenos
Žalsvoj mėnesienoj
Ar dar eisim, širdie, ar eisim,
Kai naktį šviesu tartum dieną?*

*Tokios degančios tėviškės rasos,
Tokios trumpos birželio naktys!
Gal kažką dar pamiršto rasim,
Gal kažką, ko nespėjom netekti?*

*Ar išdrįsime, po šitiek metų,
Kai takai jau susvetimėję,
Dūsdami ir kas žingsnis tablete
Rydami, ir springdami vėjyje?*

2012 kovas

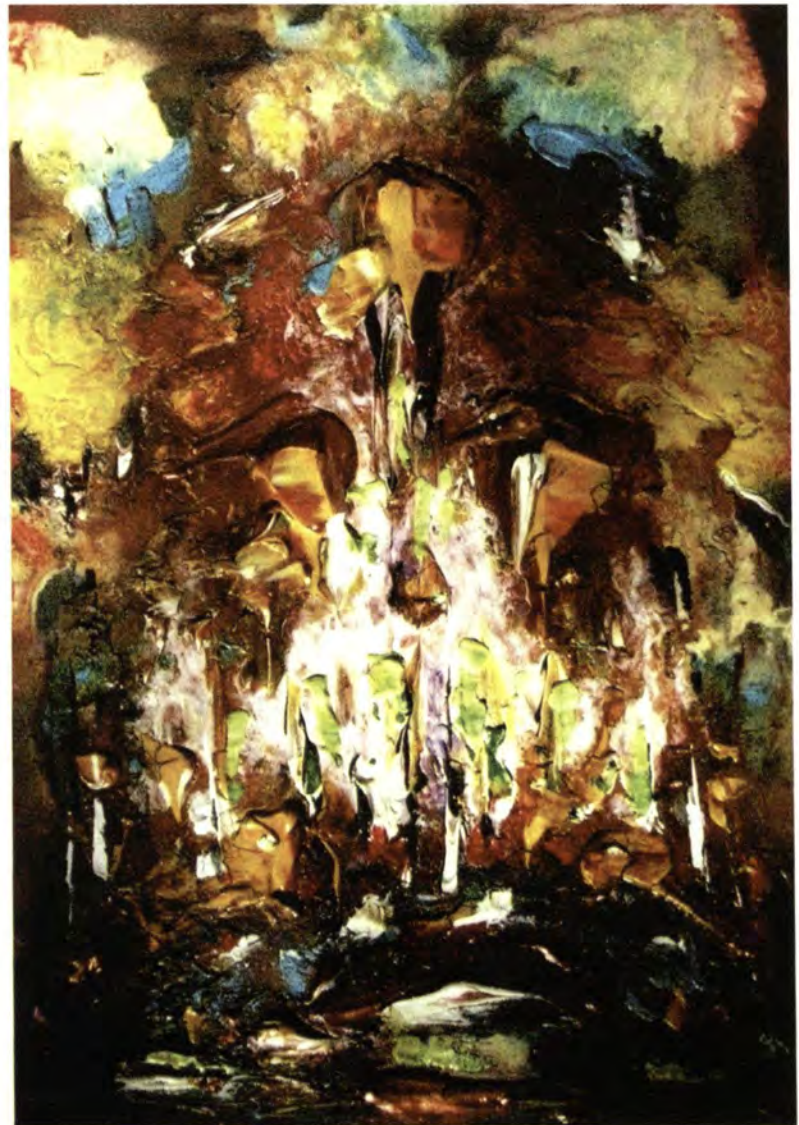
Danas Andriulionis.
Ateivis MMXI (alla prima),
2012 m., drobė, akr., al.

Danas Andriulionis. *Kryžius
prie Rokiškio* (alla prima),
2012 m., drobė, akr., al.

Danas Andriulionis.
Vizija MMI (alla prima),
2012 m., drobė, akr., al.

Danas Andriulionis. *Skulptūra
gimtinėje* (alla prima), 2012 m.,
drobė, akr., al.

24,-

K 008 474.5
Pr -95

